

พื้นที่กับการพัฒนา (Space and Development)

ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร*

การเมืองของพื้นที่/พื้นที่ ของการเมือง (The Politics of Space/The Space of Politics)

พื้นที่ที่ข่าวการสิ้นพระชนม์ของเจ้าหญิงไดอาน่าแห่งเวลส์ อันเนื่องมาจากรถพระที่นั่งประสบอุบัติเหตุบนถนนรอดูโม่คส์สายหนึ่งในนครปารีส ประเทศฝรั่งเศส เมื่อคืนวันอาทิตย์ที่ 31 สิงหาคม ค.ศ. 1997 ได้แพร่กระจายออกไป ทั้งบริเวณถนนที่เป็นสถานที่เกิดเหตุ, พื้นที่บริเวณหน้าพระราชวังบักกิงแฮม, พระราชวังเคนซิงตันอันเป็นที่ประทับของเจ้าหญิงไดอาน่า

เมื่อครั้งยังมีพระชนม์อยู่, รวมตลอดถึงสถานที่สาธารณะในกรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ และในประเทศอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถนนและบาทวิถี/ทางเท้า ได้ถูกทำให้กลายเป็นสถานที่ไว้อาลัย (the space of mourning) สำหรับการจากไปอย่างปัจจุบันทันด่วนของเจ้าหญิงไดอาน่า อย่างเอิกเกริกและอย่างน่าตื่นตาตื่นใจ (spectacularly) อย่างที่ไม่เคยเป็นมาก่อน ประชาชนทั่วไปต่างนำดอกไม้ พวงหรีด ตุ๊กตา หรือข้อความ/คำกลอนไว้อาลัย รวมถึงการจุดเทียนสว่างไสวในเวลากลางคืน และการวาดภาพเหมือน (portrait) ของเจ้าหญิงไดอาน่าไว้ตามพื้นที่สาธารณะต่างๆ เพื่อแสดงความเศร้าโศก และเพื่อระลึกถึงการจากไปของ

*รองศาสตราจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

“เจ้าหญิงของประชาชน” (the people’s princess) พื้นที่สาธารณะ (public space) อย่างถนน บาทวิถี/ทางเท้า ได้ถูกทำให้กลายเป็นพื้นที่/สถานที่ชนิดพิเศษ หรือที่มีมิเชล ฟูโก (Michel Foucault) เรียกว่า “heterotopia”¹ เพื่อแสดงการไว้อาลัยครั้งนี้ (the pavement shrines)

ในทำนองเดียวกัน เมื่อนางโซเนีย คานธี ภรรยาหม้ายชาวอิตาเลียของนายราชีฟ คานธี (Rajiv Gandhi) อดีตนายกรัฐมนตรีอินเดีย ที่ถูกลอบสังหารด้วยระเบิดเมื่อวันที่ 21 เดือน พฤษภาคม ค.ศ. 1991 ตัดสินใจจะช่วยรณรงค์หาเสียงทางการเมืองให้กับพรรคคองเกรสของอินเดีย ในการเลือกตั้งที่จะมีขึ้นระหว่างเดือน กุมภาพันธ์และเดือนมีนาคม ค.ศ. 1998 นั้น ก็ได้เจาะจงเลือกเอาพื้นที่/สถานที่ที่นายราชีฟ คานธี ถูกลอบสังหาร คือ เมืองศรีพรัม บูดูร์ (Sriperumbudur) ในรัฐทามิฬ นาฑู ทางตอนใต้ของอินเดีย เป็นที่เปิดปราศรัยหาเสียงทางการเมืองครั้งแรกของเธอ ด้วยเหตุผลที่ว่า **พื้นที่ดังกล่าว จะช่วยกระตุ้นความรู้สึก และปลุกจิตวิญญาณของชาวอินเดียที่มีต่อ นายราชีฟ คานธี และต่อพรรคคองเกรส ให้กลับคืนมา** นอกจากนี้ การเปิดปราศรัยในพื้นที่ดังกล่าว ยังเป็นการแสดงความไว้อาลัย และความระลึกถึงการจากไปของนายราชีฟ คานธีด้วย เนื่องจากบริเวณดังกล่าว ได้มีการสร้างอนุสรณ์สถานให้กับนายราชีฟ คานธีด้วย (ดูภาพ) พื้นที่/สถานที่ลอบสังหารนายราชีฟ คานธี จึงเป็นทั้งพื้นที่/สถานที่ที่เป็นจุดจบชีวิต

ทางการเมืองของนายราชีฟ คานธี ขณะเดียวกันก็กลายเป็นจุดเริ่มต้นชีวิตทางการเมืองของนางโซเนีย คานธีด้วย! (ดูรายละเอียดในหนังสือพิมพ์ *Bangkok Post* January 7, 1998 : 5 January 11, 1998 : 4) ในกรณีของประเทศญี่ปุ่นก็เช่นกัน เมื่อวันที่ 17 เดือน มกราคม ค.ศ. 1998 ที่ผ่านมา นายกรัฐมนตรี ริวทาโร ฮาชิโมโตะ (Ryutaro Hashimoto) ก็ได้จัดให้มีพิธีไว้อาลัยครบรอบ 3 ปี เพื่อระลึกถึงบรรดาผู้เสียชีวิตจำนวน 6,430 คน จากกรณีแผ่นดินไหวที่เมืองโกเบ เมื่อวันที่ 17 มกราคม ค.ศ. 1995 เนื่องจากเห็นว่า เป็นโคกนาฏกรรมจากภัยธรรมชาติที่ร้ายแรงของประเทศญี่ปุ่น พร้อมให้คำมั่นสัญญาว่าจะช่วยเหลือผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนจากภัยธรรมชาติครั้งนี้ต่อไป (ดู *Bangkok Post* January 18, 1998 : 4)

การทำพื้นที่สาธารณะให้กลายเป็นพื้นที่/สถานที่ชนิดพิเศษเพื่อแสดงการไว้อาลัย (หรือเพื่อการเฉลิมฉลอง) ในโอกาสต่างๆ มีไข่พั้งเกิดขึ้นเฉพาะในกรณีการสิ้นพระชนม์ของเจ้าหญิงไดอาน่า, การรณรงค์หาเสียงทางการเมืองของนางโซเนีย คานธี, หรือการระลึกถึงเหตุการณ์แผ่นดินไหวที่เมืองโกเบ ในประเทศญี่ปุ่น เพียงแต่เหตุการณ์เหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสิ้นพระชนม์ของเจ้าหญิงไดอาน่า ทำให้พื้นที่พิเศษชนิดนี้เด่นชัดขึ้นในสายตาของประชาชนทั่วโลก ผ่านสื่อสารมวลชนแขนงต่างๆ ความน่าสนใจประการหนึ่งของพื้นที่พิเศษเหล่านี้ อยู่ที่ **มิใช่**เป็นพื้นที่ตามธรรมชาติ แต่เป็นประดิษฐกรรมทางสังคมแบบหนึ่ง (social

construct/artefact) เป็นรูปธรรมหนึ่งของการบันทึกความทรงจำของสังคม (social memory) ต่อเหตุการณ์ดังกล่าวลงบนพื้นที่เฉพาะชนิดหนึ่ง

นอกจากนี้ ดังที่ฌาร์ค แดร์ริดา (ดู *Derrida, 1996*) ได้ชี้ให้เห็นอย่างน่าสนใจยิ่งเมื่อไม่นานมานี้ว่า ในเรื่องของการไว้อาลัยกับความตายนั้น มีความยุ่งยากและสลับซับซ้อนเกินกว่าการแสดงความเศร้าโศก หรือการระลึกถึงผู้ที่จากไปเท่านั้น เพราะสำหรับแดร์ริดาแล้ว การไว้อาลัยเป็นผลมาจากพลังที่อยู่ภายนอกตัวเรา (force; ดูเปรียบเทียบกับกรอภิปวายถึง “พลัง” ของกฎหมายได้ใน *Derrida, 1992*) กล่าวคือ เป็นผลมาจากการตายและภาพลักษณ์ (image) ของคนตายที่ทำให้เราต้องแสดงการไว้อาลัยออกมา การไว้อาลัยจึงเป็นของขวัญที่เรามอบให้แก่คนตาย/ความตาย (the gift to death) ฉะนั้น การไว้อาลัยจึงมิใช่เรื่องของความรู้สึกที่เกิดจากภายในตัวเรา (interiorisation/subjectification) อย่างที่วิชาจิตวิทยานิยมเสนอ แต่ภาพลักษณ์ของคนตายต่างหาก ที่เป็นตัวสร้างความหมาย (เป็นตัวสื่อ, ตัวหมาย หรือ signifier) หรือเป็น “ผู้เขียนบท” (author) ให้อำนาจการไว้อาลัยของเรา ในวันนี้ ภาพลักษณ์ของคนตายสำหรับแดร์ริดาจึงมิใช่เรื่องของภาพสะท้อนหรือตัวแทน (representation) แต่ภาพลักษณ์คือคนตาย/ความตายเลยทีเดียว² ความสำคัญของการไว้อาลัยอยู่ที่สามารถทำให้สิ่งที่ขาดหายไป/สิ่งที่ไม่ปรากฏขึ้นมา (makes the absent present) เนื่องจากการตายคือสุดยอดของการขาดหายไป/

การไม่ปรากฏ (the most absent of absence) ดังนั้น ภาพลักษณ์จึงมีความสำคัญมากในเรื่องของความตาย ภาพลักษณ์ของคนตาย กลายเป็นความรู้สึกที่ฝังแน่นอยู่ในตัวเรากินพื้นที่/เป็นพื้นที่ในจิตใจของเรา ภาพลักษณ์ของคนตายสร้างความรู้สึกให้เกิดขึ้นกับเรา เราเป็นภาพลักษณ์ของคนตาย ไม่ใช่คนตายเป็นภาพลักษณ์ของเราอย่างที่เราชอบเข้าใจกัน³ เจก เช่นการแสดงความไว้อาลัยของมหาชนทั่วโลกอย่างเอิกเกริก และอย่างน่าตื่นตาตื่นใจต่อการจากไปของเจ้าหญิงไดอาน่าที่ผู้เขียนได้กล่าวถึงข้างต้น ยิ่งไปกว่านั้น การตายของเจ้าหญิงไดอาน่า ยังสามารถกลายเป็นพลังที่ทำให้สถาบันกษัตริย์ในประเทศอังกฤษ ต้องปรับเปลี่ยนบทบาทและท่าทีที่แข็งทื่อและเย็นชาลงเพื่อให้สอดคล้องกับความรู้สึก และความต้องการของประชาชนอังกฤษในช่วงนั้น (ดูรายละเอียดใน *Serjeant, 1997*) นั่นคือ การตายของเจ้าหญิงไดอาน่า มีผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนสถาบันกษัตริย์ในอังกฤษให้มีความเป็น “สถาบันของประชาชน” (a people’s palace) มากขึ้นด้วย (ดูรายละเอียดใน *Bangkok Post March 8, 1998 : 5*)

สำหรับในแวดวงของการศึกษาการพัฒนา มีพื้นที่ชนิดพิเศษแบบหนึ่งที่เป็นประดิษฐกรรมของยุคสมัยใหม่ (modernity) และเป็นพื้นที่ที่วาทกรรมการพัฒนาแห่งยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สองให้ความสนใจและให้ความสำคัญอย่างมาก พื้นที่ชนิดนี้เรียกว่า “เมืองใหญ่” (city; ดูรายละเอียดใน *Berman, 1983* และ

Harvey, 1989 : Part 1) เนื่องจากสารัตถะประการหนึ่งของยุคสมัยใหม่ และของวาทกรรมการพัฒนาแห่งยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ได้แก่ การสร้างชุมชนแบบเมืองใหญ่ขึ้นมา เพื่อเป็นศูนย์กลางอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ด้วยมีความเชื่อมั่นว่า ถ้าหากสามารถสร้างความเจริญในรูปของเมืองใหญ่ได้แล้ว ความเจริญในเมืองใหญ่ก็จะไหลรินไปยังส่วนต่างๆ ของสังคม และทำให้สังคมโดยรวมพัฒนาได้อย่างเสมอภาคและอย่างเท่าเทียมกัน (diffusionism)

แม้ว่าปรากฏการณ์แบบเมืองใหญ่ จะได้รับการวิพากษ์วิจารณ์อย่างมาก และอย่างต่อเนื่องทั้งในแวดวงการศึกษาการพัฒนา และในแวดวงอื่นๆ ก็ตาม แต่เมืองในฐานะที่เป็นพื้นที่/สถานที่ชนิดพิเศษแบบหนึ่ง (city as heterotopi) ก็ยังมิได้รับความสนใจศึกษากันเท่าที่ควร ยิ่งไปกว่านั้นเมืองใหญ่มักถูกวาดภาพให้เป็น “ผู้ร้าย” (villain) มาโดยตลอด เช่น ในแวดวงนักอนุรักษนิยมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มักมีแนวโน้มที่จะปรามาสและดูแคลนสังคมเมืองว่าเป็นพื้นที่/สถานที่ที่ไม่น่าอยู่อาศัย เต็มไปด้วยปัญหาต่างๆ ตั้งแต่ปัญหาอาชญากรรม ความรุนแรงแบบต่างๆ สภาพแวดล้อมเป็นพิษ การจราจรติดขัด และความไร้น้ำใจของคน เป็นต้น (ดูตัวอย่างใน ศิริรัชชย์, 2531) ในส่วนของนักเคลื่อนไหวทางด้านชุมชน/ประชาสังคม ก็มักมองเมืองว่าเป็นตัวทำลายล้างความเป็นชุมชนแบบเดิม (traditional community) ที่สมาชิกในชุมชนต่างรู้จัก

คุ้นเคยกันดี สามารถพูดคุยกันได้โดยตรงและเปิดเผย (face to face หรือ f2f; ดูรายละเอียดของการพยายามสร้างชุมชนแบบนี้ได้ใน Shaffer and Anundsen, eds., 1993) เป็นความสัมพันธ์แบบที่มีจิตวิญญาณ และมีไมตรีจิตต่อกัน (civility; ดูรายละเอียดใน Peck, 1987 และ 1994) ลง ปรากฏการณ์ของพื้นที่แบบเมืองใหญ่ ทั้งในประเทศโลกที่สามและในประเทศที่เจริญแล้ว สร้างปริศนาที่ยิ่งใหญ่ประการหนึ่งให้กับบรรดานักเคลื่อนไหวทางด้านชุมชน/ประชาสังคมในปัจจุบันอย่างมากว่า จะสามารถสร้างและฟื้นฟูสิ่งที่เรียกว่า “ประชาสังคม” (civil society) ขึ้นในพื้นที่/สถานที่ชนิดพิเศษที่เรียกว่า “เมืองใหญ่” นี้ได้อย่างไร เนื่องจากเมืองขนาดใหญ่ได้เข้ามาแทนที่/สวมรอยชุมชนแบบเดิม/วิถีชีวิตแบบเดิมที่เป็นฐานรากของประชาสังคมในอดีตลง⁴

การเรียกร้องให้คนในเมืองใหญ่กลับไปใช้ชีวิตแบบชุมชนดั้งเดิม เจกเช่น ชุมชนชนบท, ชุมชนเล็กๆ อย่างแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน (ดูรายละเอียดในบทที่ 3), ชุมชนทางศาสนาอย่างสันติอโศกในประเทศไทย, หรือ The Promise Keepers ในประเทศสหรัฐอเมริกาในขณะนี้ (ดูรายละเอียดใน Wadsworth, 1997) นั้น ดูจะมีใช้ทางออกของปัญหา เพราะนอกจากจะเป็นการฝืนกระแสของโลกแห่งความเป็นจริงของเมืองที่ดำรงอยู่แล้ว ยังเป็นการไม่ให้เกียรติ และไม่ให้ความเคารพในความเป็นชุมชนแบบเมือง หรือที่อ็องรี เลอแฟบร์ (Henri Lefebvre), นักทฤษฎีทางด้านพื้นที่คนสำคัญ

คนหนึ่ง, เรียกว่า “วิถีของเมือง” (*the right to the city*; ดู *Lefebvre, 1996*) การที่จะเคารพและยอมรับใน “วิถีของเมือง,” ความเป็นเมือง, ชีวิตแบบเมือง, รวมถึงตลอดถึงการสร้างชุมชนและประชาสังคมในพื้นที่ชนิดพิเศษที่เรียกว่า “เมือง” ได้นั้น สิ่งแรกที่เราจำเป็นจะต้องทำคือ **การคืนชีวิต คืนสถานภาพ และความเป็นตัวตน/เอกลักษณ์ให้กับเมือง** ด้วยการหันกลับมาขบคิด ทบทวนและศึกษาสิ่งที่เรียกว่า “เมือง” กันใหม่ ในฐานะที่เป็นตัวของตัวเอง นั่นคือ ในฐานะที่เป็นพื้นที่พิเศษเฉพาะแบบหนึ่ง (*heterotopia*)

กล่าวอีกนัยหนึ่ง สิ่งที่ผู้เขียนต้องการจะหยิบยกมาอภิปรายในบทนี้ และในบทที่ 5 เพื่อสร้างบรรยากาศให้เกิดการถกเถียงในประเด็นใหม่ ๆ ในแวดวงการศึกษาการพัฒนา ได้แก่ การศึกษาสิ่งที่เรียกขานกันในแวดวงวิชาการกระแสหนึ่งในปัจจุบันว่า “พื้นที่” (*space*) โดยจะให้ความสำคัญกับพื้นที่ 2 ประเภท ซึ่งได้รับความนิยมพูดถึงกันมากในแวดวงการศึกษาการพัฒนา พื้นที่สองประเภทนี้ ได้แก่ (1) พื้นที่ที่เรียกว่า “เมืองใหญ่” (*city*) และ (2) พื้นที่ที่เรียกว่า “ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” (*nature and environment*) ส่วนเหตุผลสำคัญที่เลือกหยิบยกเรื่องนี้มาศึกษาก็เนื่องจากว่า ในระยะหลายปีที่ผ่านมาในโลกวิชาการตะวันตก ได้มีงานศึกษาเกี่ยวกับเรื่องพื้นที่ที่ออกมาอย่างมากมายและอย่างน่าสนใจยิ่ง แต่ในแวดวงวิชาการของไทยโดยทั่วไป และในแวดวงการศึกษาการพัฒนาเป็นการ

เฉพาะ กลับมิได้มีการพูดถึงสิ่งเหล่านี้กัน อย่างจริงจังแต่อย่างใด จึงอาจทำให้เราเสียโอกาสทางวิชาการที่สำคัญไป ฉะนั้น ผู้เขียนจะทำหน้าที่ปิดช่องว่างนี้ ด้วยการแนะนำ สำนวนการศึกษา จับประเด็นบรรดาองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องพื้นที่ว่ามีสาระสำคัญ และความน่าสนใจอย่างไรบ้าง จากนั้นจะทดลองนำเอาองค์ความรู้ที่ได้จากการสำรวจศึกษาทฤษฎีทางด้านพื้นที่เหล่านี้ มาศึกษา/วิเคราะห์พื้นที่ที่เรียกว่า “เมือง” ในบทที่ 4 นี้ และพื้นที่ที่เรียกว่า “ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” ในบทที่ 5 ว่าจะได้แง่คิด มุมมองที่แตกต่างไปจากบรรดา งานศึกษาทางด้านการศึกษาที่มีมาก่อนหน้า ในทั้งสองเรื่องนี้อย่างไร และจะมีคุณูปการต่อการพัฒนาวาทกรรมว่าด้วยการพัฒนาในอนาคตต่ออย่างไรบ้าง

กล่าวโดยทั่วๆ ไป นับตั้งแต่ปลายปีคริสต์ทศวรรษ 1980s เป็นต้นมา อาจถือได้ว่าเกิดปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “จุดหักเห” (*turn*) ที่น่าสนใจและน่าสนใจขึ้นอีกครั้งในแวดวงการศึกษาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ในระดับสากล จุดหักเหที่ว่านี้ได้แก่ การหันกลับมาให้ความสนใจศึกษาสิ่งที่เรียกว่า พื้นที่กันใหม่ (*the spatial/geographical turn*; ดู ตัวอย่างใน *Soja, 1989; Peet and Thrift, eds., 1989* และ *Harvey, 1989*) เนื่องจากเห็นว่าในอดีตที่ผ่านมาในวิถีคิดของตะวันตก จะให้ความสำคัญกับเวลาอย่างมาก ขณะเดียวกันก็เก็บกดปิดกั้นพื้นที่/สถานที่ไว้ ทั้งๆ ที่พื้นที่/สถานที่ มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าเวลา

เลย เพราะเมื่อพื้นที่เปลี่ยนวิถีคิดเกี่ยวกับเวลา
ของเรา ก็เปลี่ยนไปด้วย ส่งผลให้นักวิชาการ
กลุ่มหนึ่ง หันกลับมาให้ความสนใจศึกษา
เรื่องราวของพื้นที่กันมากขึ้น ก่อนหน้านี้ก็มี
จุดหักเหที่สำคัญเกิดขึ้นในแวดวงการศึกษา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ในระดับสากล
ถึง 2 ครั้ง ได้แก่ (1) การหันกลับมาให้ความสนใจศึกษาเรื่อง
ของภาษา (*the linguistic turn*; ดูรายละเอียดใน Rorty, 1967 และ 1979)
ในคริสต์ทศวรรษ 1960s; และ (2) การหัน
กลับมาให้ความสนใจศึกษาเรื่องของการตีความ
(*the interpretive/textual turn*; ดูตัวอย่าง
ใน Rabinow and Sullivan, eds., 1979;
Dallmayr and McCarthy, eds., 1977; และ
Clifford and Marcus, eds., 1986) ในคริสต์
ทศวรรษ 1970s ในยุคของการหันกลับมาให้
ความสนใจศึกษาเรื่องของภาษานั้น วิชาปรัชญา
(philosophy) จะมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง
มากที่สุด ส่วนในยุคของการหันกลับมาให้
ความสนใจศึกษาเรื่องของการตีความนั้น วิชา
มานุษยวิทยา (anthropology) และวรรณคดี
ศึกษา (literary studies) จะมีการเคลื่อนไหว
เปลี่ยนแปลง และได้รับผลกระทบมากที่สุด
สำหรับในยุคของการหันกลับมาให้ความสนใจ
ศึกษาเรื่องของพื้นที่ในปัจจุบันนี้นั้น วิชา
ภูมิศาสตร์ (geography) และรัฐศาสตร์
(political science) จะเป็นผู้ศูนย์กลางในการ
เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงและได้รับผลกระทบ
จากการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้อย่างมากด้วย (ดู
รายละเอียดใน Kaplan, 1990; Johnston,
1994; และ Danielson and Lewis, 1996

เป็นต้น)

งานศึกษาส่วนใหญ่ในแวดวงของการ
หันกลับมาให้ความสนใจศึกษาเรื่องของพื้นที่
ดังกล่าวข้างต้น สามารถแยกออกได้เป็น 3
กระแสใหญ่ๆ ด้วยกัน กล่าวคือ **กระแสแรก**
เป็นงานศึกษาประเภทภูมิศาสตร์การเมือง
(political geography), ภูมิศาสตร์มนุษย์
(human geography), หรือภูมิรัฐศาสตร์
(geopolitics) กระแสนี้ยังคงสืบสายธารจารีต
ของการศึกษาภูมิศาสตร์การเมืองแบบเก่าใน
ความหมายที่ว่า ยังคงวนเวียนอยู่ในวังวนของ
วิชารัฐศาสตร์กระแสหลักที่พูดถึงเรื่องของรัฐ
ชาติ อาณาเขต อำนาจอธิปไตย การเมือง
ระหว่างประเทศ สงครามสันติภาพ แผนที่ และ
ลัทธิจักรวรรดินิยม เป็นต้น (ดูตัวอย่างใน Muir,
1997) อย่างไรก็ตาม ความโดดเด่นของการ
ศึกษาภูมิศาสตร์การเมืองที่กลับมาใหม่ ที่ทำให้
แตกต่างไปจากการศึกษาภูมิศาสตร์การเมือง
ในอดีต ได้แก่ การให้ความสนใจศึกษาเรื่อง
ของการสร้างเอกลักษณ์ เอกลักษณ์/ตัวตนที่
โดดเด่นที่สุด ที่ได้รับความสนใจศึกษาในกระแส
วิชาการนี้ ได้แก่ สิ่งที่เรียกว่า “เอกลักษณ์
ประจำชาติ” (national identity) แต่มิใช่เป็น
การศึกษาการสร้างเอกลักษณ์บนฐานของรัฐ-
ชาติ และลัทธิชาตินิยมอย่างในอดีตที่ผ่านมา
ตรงกันข้าม การศึกษาภูมิศาสตร์การเมืองที่
กลับมาใหม่ เป็นการศึกษาที่ให้ความสนใจกับ
การสร้างเอกลักษณ์ของชาติบนฐานอย่างอื่น
ด้วย เช่น เชื้อชาติ ภูมิภาค และศาสนา เป็นต้น
เอกลักษณ์เหล่านี้ ส่วนใหญ่จะเป็นเอกลักษณ์

ที่ถูกเก็บกดปิดกั้นไว้จากกระบวนการสร้าง
เอกลักษณ์ของรัฐ-ชาติในอดีต ซึ่งไม่มีที่ว่างให้
กับความแตกต่างหลากหลายเลย (ดูตัวอย่าง
ของงานศึกษากระแสนี้ได้ใน *Hooson, ed.,*
1994; Dijkink, 1996; Painter, 1995;
Godlewska and Smith, eds., 1994; และ
Jackson and Penrose, eds., 1993 เป็นต้น)

สำหรับ**กระแสที่สอง** และเป็น
กระแสที่ผู้เขียนให้ความสนใจในงานศึกษานี้
ได้แก่ กระแสวิชาการที่มุ่งสนใจศึกษาบรรดา
พื้นที่ต่างๆ ในสังคมที่ถูกเก็บกดปิดกั้นไว้ หรือ
ไม่ก็เป็นพื้นที่ที่มีได้รับความสนใจศึกษาจากทั้ง
วิชาภูมิศาสตร์--ไม่ว่าจะเป็นภูมิศาสตร์การเมือง,
ภูมิศาสตร์กายภาพ, หรือภูมิศาสตร์มนุษย์ --
และวิชารัฐศาสตร์/ภูมิรัฐศาสตร์ แต่เป็นพื้นที่
ที่สำคัญเกี่ยวข้อง และเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต
ประจำวันของคนในสังคม เช่น บ้าน ถนน เมือง
สุสาน คูคลอง โรงเรียน โรงพยาบาล มหาวิทยาลัย
พิพิธภัณฑ์ สวนสัตว์ อนุสาวรีย์ ศูนย์การค้า
และธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ฉะนั้น
จึงเป็นการศึกษา “พื้นที่” (space) โดยตรง แต่
มิใช่เป็นการศึกษาตัวพื้นที่/สถานที่ แต่ศึกษา
กระบวนการ ขั้นตอน และรายละเอียดในการ
ผลิต/สร้างพื้นที่เหล่านี้ขึ้นมา และภาคปฏิบัติ
ต่างๆ ของพื้นที่เหล่านี้ (spacing, spatialisa-
tion, spatial practices) หรือถ้าหากพูดใน
ลีลาของมิชเชล (ดู *Michell, e., 1994a*) ก็คือ
ว่า เป็นการศึกษาพื้นที่ในฐานะที่เป็นคำกริยา
มากกว่าในฐานะที่เป็นคำนาม นั่นคือ ศึกษา
พื้นที่ในฐานะที่เป็นผู้กระทำ เป็นตัวสร้าง

เอกลักษณ์/ความหมายให้กับคนในสังคม
นอกจากนั้น การศึกษาพื้นที่ในกระแสที่สองนี้
ยังเป็นการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับทฤษฎีทาง
ด้านสังคม-วัฒนธรรม มากกว่าทฤษฎีทางด้าน
ภูมิศาสตร์หรือรัฐศาสตร์อย่างการศึกษากระแส
แรก นั่นคือ การศึกษาพื้นที่ แม้จะเกี่ยวข้อง
สัมพันธ์กับการศึกษาภูมิศาสตร์ แต่ก็มีใช้สิ่ง
เดียวกัน และมีชื่อเรียกในภาษาอังกฤษที่
แตกต่างกันไปด้วย เช่น space; social and
cultural geography; critical human geogra-
phy และ postmodern geography เป็นต้น
(ดูตัวอย่างใน *Sibley, 1995; Soja, 1989;*
Shumer-Smith and Hannam, 1994;
Lefebvre, 1976, 1979, 1995, 1996; และดู
รายละเอียดที่ผู้เขียนจะได้อภิปรายข้างหน้า)

กระแสที่สามของการหันกลับมาให้
ความสนใจศึกษาเรื่องของพื้นที่ ได้แก่ กระแส
ที่มองพื้นที่ในฐานะที่เป็นผลผลิตของเทคนิค
วิทยาการในการถ่ายทอด การนำเสนอ การ
พูดถึง เขียนถึง การแสดงออกเกี่ยวกับพื้นที่
ในรูปแบบต่างๆ (representation) ดังนั้น
กระแสนี้จึงมองพื้นที่มิใช่ในฐานะที่เป็นธรรมชาติ
แต่ในฐานะที่เป็นประดิษฐกรรมของเทคนิค
วิทยาการในการนำเสนอแบบต่างๆ ส่วนเทคนิค
วิทยาการในการนำเสนอเกี่ยวกับพื้นที่ ที่ได้รับ
ความสนใจศึกษากันมากในกระแสวิชาการที่สาม
นี้ ได้แก่ (1) เทคนิควิทยาการในรูปของการ
เขียน/งานเขียนเกี่ยวกับพื้นที่แบบต่างๆ (ดู
ตัวอย่างใน *Barnes and Duncan, eds., 1992;*
Cosgrove and Daniels, eds., 1988; และ

Duncan and Ley, eds., 1993 เป็นต้น) นักทฤษฎีแนวนี้ มองพื้นที่ในฐานะที่เป็น “ตัวบท” (text) ชนิดหนึ่ง ไม่ต่างไปจากนักวรรณคดีวิจารณ์ หรือนักมานุษยวิทยาสายการตีความ (cultural anthropologist/hermeneutical anthropologist) ด้วยการพยายามดูว่านักภูมิศาสตร์ส่วนใหญ่เขียน/นำเสนอ/ถ่ายทอดเกี่ยวกับโลกอย่างไร (Writing World) เขียนงานประเภทใด เช่น นิยาย งานวิชาการ เอกสารแนะนำการท่องเที่ยว, ใช้ภาษา ลำนวนโวหารแบบใด และใช้วิธีการใดในการนำเสนอ เช่น ภาพเขียน งานเขียน หรือการจัดนิทรรศการ/การแสดงอย่างในกรณีของพิพิธภัณฑ์ หรือสวนสัตว์ เป็นต้น (ดูตัวอย่างใน *Lipsky, 1992* และ *Sherman and Rogoff, eds., 1994*) ส่วนบทบาทของนักทฤษฎีทางด้านพื้นที่แนวนี้ก็คือการตีความ การหาความหมาย การวิเคราะห์ วิจารณ์ บรรดา “ตัวบท” เหล่านี้ ผ่านกรอบความคิด ทฤษฎีที่แตกต่างกันไป; และ (2) เทคนิควิทยาการในรูปของการนำเสนอด้วยภาพไม่ว่าจะเป็นภาพเขียน ภาพวาด ภาพถ่าย ภาพยนตร์ ภาพข่าวหนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ วิทยุทัศน์ หรือจอคอมพิวเตอร์ เป็นต้น นักทฤษฎีในกระแสของการนำเสนอพื้นที่ด้วยภาพ ไปไกลถึงขนาดเสนอข้อถกเถียงว่าในยุคสมัยปัจจุบันของเรา ที่เทคโนโลยีการสื่อสารทางไกลมีความทันสมัย และรวดเร็วมาก ส่งผลให้การสื่อสารด้วยภาพมีประสิทธิภาพมากขึ้นจนสามารถจัดได้ว่าเป็นจุดหักเห/เปลี่ยนแปลงอีกครั้งในแวดวงสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ เรียกว่า ยุคของการสื่อสารด้วยภาพ/โสตทัศน์

(the pictorial/visual turn; ดูรายละเอียดใน *Mitchell, ed., 1994a, 1994b, 1986; Jenks, 1995; Jackson, 1989; และ Vergara, Jr., 1993 เป็นต้น*) ความน่าสนใจของนักทฤษฎีทางด้านพื้นที่ในแนวที่สนใจศึกษาก่อนหน้านี้ไม่ว่าจะเป็นการนำเสนอด้วยภาพ หรือด้วยงานเขียน/การเขียนก็ตาม อยู่ที่การชี้ชวนให้เราเห็นว่าเทคนิควิทยาการในการนำเสนอแบบต่างๆ นั้นมิใช่เครื่องมือในการสื่อสารที่ไร้เดียงสา หรือเป็นกลาง แต่เป็นเครื่องมือในการสร้างความหมาย ความคิด ความรู้สึกรับรู้ต่างๆ เกี่ยวกับพื้นที่แก่เรา (ดูตัวอย่างใน *Daniels, 1993*) ยิ่งไปกว่านั้น การสนใจศึกษาเทคโนโลยีการสื่อสารแบบใหม่ๆ ยังทำให้เกิดการขยายการศึกษาพื้นที่ออกไปสู่การศึกษาพื้นที่ที่เรียกว่า electronic space หรือ cyberspace ด้วย (ดูตัวอย่างใน *Robins and Hepworth, 1988; Morley and Robins, 1995; และ Holmes, ed., 1997 เป็นต้น*) พร้อมๆ กับการชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคม/วัฒนธรรมปัจจุบัน จากวัฒนธรรมที่เน้นการอ่าน (a culture of reading/literary culture) สู่วัฒนธรรมที่เน้นการดู/มอง [visual culture, ดู *Jenks, 1995; และดูเปรียบเทียบกับงานของ Jay, 1993* ที่พูดถึงถึงนักคิดชาวฝรั่งเศสกลุ่มหนึ่งที่สงสัย ตั้งคำถามกับวัฒนธรรมที่เน้นการมอง/การเห็น (ocularcentric)] ในวัฒนธรรมแบบการมองเห็น ภาพลักษณ์ และความน่าตื่นตาตื่นใจ (spectatorship) คือ สารัตถะของสังคม ส่วนการต่อสู้เชิงอำนาจก็เป็นการต่อสู้ผ่านพื้นที่เฉพาะชนิดหนึ่งเรียกว่า “สื่อมวลชน” แบบต่างๆ กรณี

การไว้อาลัยต่อการสิ้นพระชนม์ของเจ้าหญิงไดอาน่าที่ผู้เขียนได้กล่าวถึงข้างต้น คือตัวอย่างรูปธรรมที่เด่นชัดของสังคมแบบนี้ ที่สนใจแต่เรื่องของรูปภาพ ภาพลักษณ์ (image) และความน่าตื่นตาตื่นใจ (spectacle) เป็นสำคัญ หรือที่กีย็ เดอบอสส์ เรียกว่า “สังคมของความน่าตื่นตาตื่นใจ” (the society of the spectacle) และคอร์ริแกน เรียกว่า “สังคมของการบริโภค” (the consuming society) นั่นเอง (ดูรายละเอียดใน Debord, 1983 และ Corrigan, 1997; และดูเปรียบเทียบกับงานของ Heidegger, 1977 และ Edelman, 1988) ความสำคัญและความน่าสนใจประการหนึ่งของความน่าตื่นตาตื่นใจไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมที่ยิ่งใหญ่มหึมาในโอกาสต่างๆ เช่น พิธีเปิดอาคาร/สถานที่, หรือการประชุมชุมชุมเคลื่อนไหวของคลื่นมหาชน การก่อการจลาจลวุ่นวายต่างๆ ผ่านสื่อโทรทัศน์, หรือการแสดงความไว้อาลัยที่ยิ่งใหญ่ต่อการจากไปของเจ้าหญิงไดอาน่า ก็ตาม สำหรับนักทฤษฎีทางด้านพื้นที่แล้ว สิ่งเหล่านี้ต่างก็เป็นเทคนิควิทยาการในการบรรจุ บันทึก ใส่รหัส หรือตอกย้ำความหมาย ความทรงจำ คุณค่าชุดหนึ่งลงบนพื้นที่นั้นๆ นั่นเอง (ดูรายละเอียดใน Shurmer-Smith and Hannam, 1994:ch.13, pp. 199–214)

จริงๆ แล้ว การหันกลับมาให้ความสนใจศึกษาสิ่งที่เรียกว่าพื้นที่กันใหม่ ในแวดวงสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ในระดับสากลตั้งแต่ปลายคริสต์ทศวรรษ 1980s นั้น มีความยุ่งยาก สลับซับซ้อน และมีรายละเอียด

มากมายเกินกว่าที่ผู้เขียน (คนเดียว) จะสามารถ “สรุป” ไว้นในพื้นที่แคบๆ ข้างต้น อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเพียงต้องการแสดงให้เห็นอย่างคร่าวๆ ในที่นี้ว่าได้เกิดการเปลี่ยนแปลงบางอย่างขึ้น ในแวดวงสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ในระดับสากลเท่าที่ผ่านมามีอะไรบ้าง เพื่อชี้ชวนให้เห็นถึงความสำคัญ ความน่าสนใจ และความจำเป็นที่เราจะต้องหันกลับมาให้ความสนใจกับการศึกษาสิ่งที่เรียกว่า “พื้นที่” ในปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น ถ้าหากเราศึกษาเมืองในฐานะที่เป็นพื้นที่เฉพาะแบบหนึ่ง เราก็จะเริ่มมองเห็นถึงลักษณะของการเป็นผู้กระทำของพื้นที่แบบเมือง มากกว่าในฐานะที่เป็นเพียงผู้กระทำอย่างที่ผ่านมา ในแวดวงนักทฤษฎีทางด้านผังเมือง หรือถ้าหากพูดในภาษาของสำนักภาษาศาสตร์เชิงโครงสร้าง (semiology/semiotics) และสำนักหลังยุคโครงสร้างนิยม (poststructuralism) ก็คือว่าเราสามารถมองเห็นเมืองในฐานะที่เป็นตัวสื่อ หรือตัวหมาย (signifier) ได้เด่นชัดขึ้น มิใช่มีแต่ฐานะที่เป็นตัวสื่อถึง หรือตัวถูกหมาย (signified) แต่เพียงอย่างเดียว ทั้งนี้ก็เพราะว่าในฐานะที่เป็นพื้นที่เฉพาะแบบหนึ่งเมืองสร้างเอกลักษณ์ต่างๆ ขึ้นมากมาย (identity) เช่น เมืองทำให้ถนน (street) มีความสำคัญขึ้นมาอย่างมาก (ดูความสำคัญของถนนในเชิงทฤษฎีว่าด้วยพื้นที่ได้ในงานของ Keith, 1995) เนื่องจากเมืองถูกสร้าง/ออกแบบเพื่อให้รถยนต์เป็นใหญ่ ถนนจึงมีความสำคัญยิ่งเมื่อถนนเป็นหัวใจของวิถีแบบเมือง ดังนั้นกิจกรรมสาธารณะที่สำคัญๆ ต่างๆ ของเมืองและของประเทศ ก็เกิดขึ้นหรือกระทำกันที่

ถนนเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นการแสดง การออก
ร้าน การเฉลิมฉลอง การเคลื่อนไหวเรียกกรอง
ทางการเมือง การเดินขบวนต่อต้าน ประท้วง
สนับสนุน การก่อจลาจล การปราบปรามของรัฐ
รวมถึงการแสดงควมไว้อาลัยต่างๆ ดังกรณี

การเสียชีวิตของเจ้าหญิงไดอาน่าที่ผู้เขียน

กล่าวถึงข้างต้น แม้แต่

การแสดงศิลปะในเมือง

ก็ยังกระทำกันบนถนน

ในลักษณะที่เรียกว่า

“moving gallery”

เนื่องจากคนในเมืองถูก

ทำให้ไม่มีเวลาจะชื่นชม

กับงานศิลปะ ดังนั้น

จึงมีการนำศิลปะมาให้

ชื่นชมกันบนท้องถนน

ผ่านการจัดงานแสดง

ศิลปะเคลื่อนที่ใน

รถยนต์รับจ้าง

สาธารณะอย่างรถ

แท็กซี่ หรือรถสามล้อ

เครื่องของไทย ดังกรณี

ของนาวิน แกลเลอรี

(Navin Gallery)

เป็นต้น⁵ ขณะเดียวกัน การจัดวางรูปแบบ

ภูมิสถาปัตยกรรม (land-scape) แบบเมืองที่ชุมชน

เป็นใหญ่ นั้น นอกจากจะทำให้คนที่ขับรถยนต์

ไม่เป็น หรือไม่มีรถยนต์ส่วนตัว กลายเป็นคน

ไร้ความสามารถไปพร้อมๆ กันด้วยแล้ว ยัง

ทำให้การเดินในเมืองเป็นเรื่องที่เป็นอันตราย

มากกว่าการขับรถหรือนั่งในรถยนต์ เพราะไม่มี

ทางเท้าสำหรับให้คนเดินเท้าได้นัก พื้นที่ส่วน
ใหญ่ของเมืองจะเป็นพื้นที่ถนน นั่นคือ เมือง
ทำให้การขับรถยนต์เป็น/การมีรถยนต์ส่วนตัว
กลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะชนิดหนึ่งของคน
ในเมืองไป

สำหรับการเดิน

ของคนในเมือง (pede-

strain walking) นั้น

ได้กลายเป็นประเด็น

ปัญหาหนึ่งที่ได้รับ

ความสนใจศึกษาจากนัก

ทฤษฎีทางด้านพื้นที่

อย่างมาก ตัวอย่างเช่น

มิเชล เดอ แชรโต (ดู

de Certeau, 1985, หรือ

ฉบับย่อ, 1993 และดู

เปรียบเทียบกับ Benjamin, 1992) ได้ชี้ให้เห็น

ถึงความสลบซับซ้อน

ของการเดินของคนใน

เมืองได้อย่างน่าตื่นเต้น

และเร้าใจยิ่ง กล่าวคือ

เดอ แชรโต แสดงให้

เห็นว่า การเดินของคนในเมืองใหญ่ถือเป็นการ

เห็นว่าการเดินของคนในเมืองใหญ่ถือเป็นการ

ภาษาเฉพาะแบบหนึ่ง ไม่แตกต่างไปจากภาษา

พูด เพียงแต่ไม่มีการออกเสียง แต่ก็สามารถ

สื่อความหมาย/สร้างความหมายได้ การเดิน

เป็นการสร้างพื้นที่/สร้างความหมายเฉพาะชนิด

หนึ่งขึ้นมา เนื่องจากการเดินเป็นการเชื่อมต่อ

พื้นที่หนึ่งกับอีกพื้นที่หนึ่ง เช่น เชื่อมบ้านกับ

การเดินของคน ในเมืองใหญ่ถือเป็น ภาษาเฉพาะแบบหนึ่ง ไม่แตกต่างไปจาก ภาษาพูดเพียงแต่ไม่มี การออกเสียง แต่ก็สามารถ สื่อความหมาย/สร้าง ความหมายได้

ที่ทำงานเข้าด้วยกัน นอกจากนี้ การเดินก็มีลักษณะของการพูดแบบหนึ่ง เช่น เดินเล่น เดินแข่ง เดินสำรวจ เดินดูของในร้าน ฯลฯ การเดินแต่ละแบบก็สื่อ/สร้างความหมายเฉพาะชุดหนึ่ง ฉะนั้น การเดินก็คือภาษาแบบหนึ่ง แต่เป็นภาษาในเชิงปฏิบัติการ (speech act)⁶ เป็นการแสดงออกแบบหนึ่งคล้ายกับการเปล่งเสียง/ออกเสียง (utterance) ในภาษาพูด นั่นคือ สำหรับเดอ แชรโตแล้ว การเดินคือการแสดงออกแบบหนึ่งที่มีลักษณะคล้ายกับการพูด เพราะ (1) การเดินคือการเข้าไปจัดการกับพื้นที่แบบหนึ่ง คล้ายกับการเข้าใจในกฎเกณฑ์ของภาษา, นอกจากนี้ (2) การเดินยังแสดงถึงการตระหนักรู้ถึงพื้นที่/สถานที่ที่เราเดินอยู่ คล้ายกับการเปล่งเสียงพูดออกมา หลังจากเข้าใจกฎเกณฑ์ของภาษาแล้ว, และ (3) การเดินยังเป็นการสร้างสายสัมพันธ์/ความเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่/สถานที่ที่แตกต่างกันเข้าด้วยกัน เหมือนกับการพูดที่ต้องเชื่อมโยงคำต่างๆ เข้าด้วยกันเพื่อให้เกิดความหมายขึ้นมา ดังนั้น การเดินก็คือการแสดงออกแบบหนึ่งคล้ายการพูดนั่นเอง

ยิ่งไปกว่านั้น การเดินยังมีลักษณะคล้ายกับงานเขียน/การเขียน (writing) ด้วย กล่าวคือ การเดินสามารถสร้างความหมายใหม่ขึ้นมา มิใช่สามารถเฉพาะสื่อความหมายที่ดำรงอยู่เท่านั้น เพราะการเดินคือการเข้าไปแทนที่/สวมรอยพื้นที่/สถานที่ที่ดำรงอยู่ด้วยการเลือกว่าจะเดินอย่างไร เช่น เดินข้าม เดินเล่น เดินลัด เดินอย่างไม่สนใจ ฯลฯ ลีลาการ

เดินแบบต่างๆ นี้ ทำหน้าที่คล้ายกับสำนวนโวหารในงานเขียนและในภาษาพูด/การพูด นั่นคือ การเดินเป็นการเปลี่ยนความหมาย/เปลี่ยนหน้าที่ของพื้นที่นั้นๆ ด้วย เช่น เดินในสระว่ายน้ำ เดินบนหลังคาบ้าน หรือเดินบนทางด่วน เป็นต้น ในนัยนี้ การเดินก็คือการสร้าง ความไม่ต่อเนื่อง หรือการขาดตอน (discontinuous) ให้เกิดขึ้นกับระบบพื้นที่ที่ดำรงอยู่ การเดินจึงเป็นการสร้างความหมายใหม่ให้เกิดขึ้นด้วย (spatial practices as signifying practices) เช่น การสร้างความคิดเรื่องที่นี่ (here) ขณะที่เรากำลังเดินอยู่, และความคิดเรื่องที่นั่น (there) ซึ่งหมายถึงที่ที่เราเดินผ่านมาแล้ว ดังนั้น การเดินก็คือวิถีในการแสดงออกของคนในเมือง ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของแผนที่ เส้นทาง ผังเมือง พื้นที่สถานที่ที่ดำรงอยู่อย่างตายตัว แต่การเดินของคนในเมือง ทำหน้าที่หลากหลายมาก เช่น การยืนยัน การสงสัยท้าทาย การแก้ไขเปลี่ยนแปลง ความหมายของพื้นที่/สถานที่ที่ดำรงอยู่ การเดินจึงเป็นการสร้างความหมายที่ไม่รู้จัก แบบเดียวกับภาษาพูดและงานเขียน ฉะนั้นการเดินของคนในเมือง จึงไม่อาจลดทอนลงมาเป็นเพียงเรื่องง่ายๆ เกี่ยวกับเส้นทาง/ระยะทาง แต่การเดินทำหน้าที่เป็นตัวหมาย ตัวสื่อ ตัวสร้างความหมาย หรือ signifier ด้วย

การวิเคราะห์ชีวิตประจำวันของคนในเมือง (the everyday practices) ของเดอ แชรโต ผ่านการวิเคราะห์การเดินข้างต้น มีความโดดเด่นและน่าสนใจมาก ถึงขนาดจัด

ได้ว่าเป็นการนำเสนอทฤษฎีว่าด้วยการศึกษาเมืองอีกแบบ ที่แตกต่างไปจากทฤษฎีของนักวางผังเมือง และบรรดานักบริหารเมืองทั้งหลาย (ดูเปรียบเทียบกับงานของ *Lefebvre, 1976* ซึ่งก็วิพากษ์วิจารณ์ทฤษฎีผังเมืองและนักวางผังเมืองเช่นกัน) เพราะเดอ แชรโตสามารถแสดงให้เห็นว่า การเดินมีตรรกะชุดหนึ่ง มีสำนวนโวหาร มีห้วง/ช่วงทำนองแบบภาษาพูด/ภาษาเขียน และทำทายระเบียบกฎเกณฑ์ของนักวางผังเมือง การเดินเป็นการเข้าไปแทนที่/สวมรอยกฎระเบียบเหล่านี้พร้อมๆ กับการสานฝัน หรือสร้างจินตนาการเกี่ยวกับพื้นที่แบบอื่นๆ ขึ้นมาด้วย การศึกษาเมืองจากที่สูงและศึกษาภาพกว้างๆ (the bird's-eye view) อย่างที่นักทฤษฎีผังเมืองและนักบริหารเมืองนิยมกระทำนั้น ไม่สามารถให้ภาพของชีวิตและประสบการณ์ของคนเดินถนนจริงๆ ในเมืองได้เลย

การเมืองของพื้นที่ หรือการต่อสู้เพื่อช่วงชิงการนำในการกำหนดความหมาย รูปแบบ และวิธีการจัดการกับพื้นที่สาธารณะในเมืองอย่างถนน ยังสามารถเห็นได้อย่างเด่นชัดจากตัวอย่างจริงที่เพิ่งเกิดขึ้นในนครนิวยอร์ก ประเทศสหรัฐอเมริกาเมื่อเร็วๆ นี้ (ดูรายละเอียดใน *Bichon, 1998* และ *McShane, 1998*) กล่าวคือ ประมาณปลายเดือนธันวาคม ค.ศ. 1997 เป็นต้นมา นายรูโดลฟ กุลิอานี (Rudolph Giuliani) นายกเทศมนตรีนครนิวยอร์ก ต้องการจัดการกับพฤติกรรมคนเดินข้ามถนนของคนนิวยอร์กที่ไม่เคารพกฎจราจร

(jaywalking) อันเป็นผลให้การจราจรในเมืองนิวยอร์กติดขัด และปราศจากระเบียบวินัย ด้วยการนำสิ่งกีดขวางไปวางไว้ตามสถานที่ชุมนุมชนต่างๆ และตามสี่แยกสำคัญๆ เพื่อป้องกันไม่ให้คนลงมาเดินบนถนนหรือข้ามถนนตามใจชอบ คนนิวยอร์กไม่พอใจกับการกระทำของนายกเทศมนตรีกุลิอานี จึงช่วยกันรื้อ/ทำลายสิ่งกีดขวางเหล่านี้ แต่เทศบาลนครนิวยอร์กก็ตอบโต้ด้วยมาตรการที่รุนแรงขึ้น คือ สร้างสิ่งกีดขวางที่มั่นคงแข็งแรงกว่าเดิม ขณะเดียวกันก็กำหนดให้มีโทษปรับสำหรับคนที่เดินข้ามถนนโดยไม่เคารพกฎจราจรด้วย ชาวเมืองนิวยอร์กไม่พอใจกับนโยบายนี้มาก เนื่องจากเห็นว่าเป็นการกระทำที่ขัดกับ "วิถีของเมืองนิวยอร์ก" สำหรับชาวเมืองนิวยอร์กแล้ว การเดินตามใจชอบในเมืองแมนฮัตตันโดยไม่ต้องสนใจกับกฎจราจร ถือเป็นสิทธิอันได้มาจากการเกิด (birthright) และถือเป็นลมหายใจของคนนิวยอร์กเลยทีเดียว ชาวเมืองนิวยอร์กเห็นว่า **นิวยอร์กเป็นเมืองของคนเดินเท้า** (a walking city) ไม่ใช่เมืองของรถยนต์อย่าง ลอส แองเจลีส (*Los Angeles, ดูการศึกษาเมืองลอส แองเจลีสได้ใน Soja, 1989: chs. 8, 9*) ฉะนั้น ในนิวยอร์กคนเดินเท้า/คนเดินถนน จึงมีสิทธิมากกว่ารถยนต์! ยิ่งไปกว่านั้น การนำเครื่องกีดขวางมาวางไว้ตามพื้นที่สาธารณะต่างๆ เพื่อกำหนด/กำกับการเดินทางของคน ทำให้ชาวเมืองนิวยอร์กมีความรู้สึกเหมือนกับได้รับการปฏิบัติเยี่ยงสัตว์ คือ ถูกต้อนให้เดินในเส้นทางที่กำหนด เป็นการริดรอนสิทธิเสรีภาพของคนเดินถนน จากตัวอย่างนี้ แสดง

ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า นายกเทศมนตรีนิวยอร์ก มิได้เคารพและยอมรับในวิถีของเมืองนิวยอร์ก ไม่มีความรู้ ความเข้าใจเมืองนิวยอร์กในฐานะที่เป็นพื้นที่เฉพาะแบบหนึ่งเลย

ยิ่งไปกว่านั้น ความสำคัญของเมืองในระบบคิดของเรายังเห็นได้จากการเรียกชื่อกิจกรรมที่มีความสำคัญและกระทบต่อชีวิตของคนในสังคมในวงกว้างอย่างมากชนิดหนึ่งว่า “การเมือง” หรือ politics ในภาษาอังกฤษซึ่งมีรากศัพท์มาจากคำว่า “polis” ซึ่งก็มีความหมายว่า “เมือง” เช่นกัน ฉะนั้นสิ่งที่พื้นที่ในฐานะที่เป็นตัวสร้างความหมาย (signifier) ทำคือสร้างเอกลักษณ์ความหมาย ตัวตนให้กับคนในสังคม ผ่านการสร้างพื้นที่เฉพาะแบบต่างๆ ขึ้นมาในสังคม (ดูรายละเอียดใน Keith and Pile, eds., 1993) ขณะเดียวกัน พื้นที่ก็เก็บกอดปิดกั้น

กตทับบางอย่างไว้ด้วยเสมอ เช่น การสร้างอาคารสูงในพื้นที่ที่เรียกว่า “สลัม” หรือการสร้างบ้านจัดสรรในพื้นที่สวน/นา ก็เป็น การกตทับ ทำลาย “ความหลัง” “ความทรงจำ” ของพื้นที่นั้น ๆ ไปด้วย ในวันนี้ พื้นที่จึงมิใช่สิ่งไร้เดียงสา เป็นกลาง เป็นธรรมชาติ ตายตัวและหยุดนิ่งอย่างที่วิชาภูมิศาสตร์กายภาพพยายามนำเสนอ แต่พื้นที่เป็นเรื่องของความสัมพันธ์เชิงอำนาจและเป็นเรื่องของการเมืองด้วย

ดังนั้น แทนการหวนกลับไปหา หรือการพยายามปลูก/สร้างชุมชนแบบดั้งเดิมลงในพื้นที่แบบเมือง เราน่าจะมีการขบคิดทบทวนถึงชีวิตชุมชนแบบอื่นๆ ในพื้นที่ชนิดพิเศษที่เรียกว่า “เมือง” ที่ไม่จำเป็นจะต้องเป็นชุมชนแบบที่นิยมฝันกันว่ามีในอดีต เมื่อครั้งที่ปรากฏการณ์แบบเมืองใหญ่ยังไม่เกิดขึ้น (ดู

ความสำคัญของ การเมืองในระบบคิด ของเรายังเห็นได้จาก การเรียกชื่อกิจกรรม ที่มีความสำคัญและ กระทบต่อชีวิตของคน ในสังคมในวงกว้าง อย่างมากชนิดหนึ่งว่า “การเมือง” หรือ Politics ในภาษาอังกฤษ ซึ่งมีรากศัพท์ มาจากคำว่า “Polis” ซึ่งก็มีความหมายว่า “เมือง” เช่นกัน

ตัวอย่างการขบคิดแบบวิพากษ์เกี่ยวกับการสร้างชุมชนแบบอื่นๆ ได้ใน Stryssick, 1997) เป็นชุมชนที่วางอยู่บนวิถีของเมือง วิถีคิดแบบเมือง และเคารพยอมรับใน “สิทธิของเมือง” ขณะเดียวกันก็มีคุณลักษณะของชุมชนและประชาสังคมในแบบของเมืองด้วย เช่น มีพื้นที่สาธารณะ/อาณาบริเวณสาธารณะ (public space/public sphere) และบทสนทนาสาธารณะ (public discourse) ในแบบของเมือง เนื่องจากเมืองเป็นพื้นที่ชนิดพิเศษอีกแบบที่รวมเอาความแตกต่าง ความขัดแย้ง และความไร้ระเบียบไว้ด้วยกัน (ดูรายละเอียดใน Ravlich, 1988) จึงน่าจะมีชุมชนและประชาสังคมในแบบของเมืองเอง ดังตัวอย่างของชุมชนแบบใหม่ที่มิติติดกับพื้นที่ หรือติดกับสายสัมพันธ์แบบเครือข่ายตัวอย่างเช่นหมู่บ้านในอดีต แต่เป็นชุมชนแบบที่เน้นการทำกิจกรรมร่วมกัน มีความเชื่อ คุณค่าร่วมกัน เป็นชุมชนแบบเคลื่อนที่ (mobile community/mobile space; ดูรายละเอียดใน Shaffer and Anundsen, eds., 1993) ดังบรรดากลุ่มสนับสนุน/กลุ่มให้กำลังใจ (support groups) ในปัญหาต่างๆ เช่น กลุ่มเพื่อนหญิง, กลุ่มเพื่อนเด็ก, กลุ่มช่วยเหลือผู้ป่วยเป็นโรคเอดส์, รวมตลอดถึงชุมชนทางอากาศอย่าง จส. 100 เป็นต้น; และดังตัวอย่างของประชาสังคมในรูปของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่แบบต่างๆ ในเมือง (ดูรายละเอียดใน ไชยรัตน์, 2540ข) อย่างกรณีของขบวนการภาคีประชาชนเพื่อสร้างความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจ (the Citizen's Coalition for Economic Justice หรือ CCEJ) ในประเทศ

เกาหลีใต้ ที่มีบทบาทสำคัญทำให้สองอดีตประธานาธิบดี คือ นายชุน ดูวาน และ นายโรแตวู ต้องได้รับโทษในข้อหาจับสินบนและฉ้อราษฎร์บังหลวง (ดูรายละเอียดใน Dalton and Cotton, 1996) เป็นต้น นอกจากนี้ เนื่องจากเป็นที่รวมของความแตกต่างและความขัดแย้งไว้ด้วยกัน เมืองจึงเป็นพื้นที่/สถานที่ที่คนสามารถแสวงหา สร้าง และแสดงความเป็นตัวตนของตน/เอกลักษณ์ได้เต็มที่มากกว่าพื้นที่แบบอื่นๆ เช่น ชนบท หรือชุมชนขนาดเล็ก ซึ่งมักมีลักษณะของการเก็บกดปิดกั้นความแตกต่างหลากหลาย ความขัดแย้ง และการแสดงออกของเอกลักษณ์ต่างๆ ในนัยนี้ เมืองจึงเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมกับการพัฒนาประชาธิปไตยและการเมืองประชาธิปไตยแบบอื่นๆ ด้วย

สำหรับ “ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” ก็เช่นกัน หากพิจารณาในฐานะที่เป็นพื้นที่ชนิดพิเศษแบบหนึ่งแล้ว สิ่งที่เราเรียกว่า “ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” ก็มีได้มีฐานะเป็นธรรมชาติหรือเป็นกลางแต่อย่างใด แต่กลับเป็นเพียงประดิษฐกรรมของสังคมอีกชนิดหนึ่งเช่นกัน ด้วยความพยายามจะอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ของบรรดาชาวบ้านการอนุรักษ์ทั้งหลาย กลับมีลักษณะของการพยายามสร้างเอกลักษณ์/ตัวตนของสิ่งที่เรียกว่า “ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” ขึ้นมา นั่นคือ ในฐานะที่เป็นพื้นที่พิเศษแบบหนึ่ง ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสร้างสิ่งที่เรียกว่า “สภาพดั้งเดิมตามธรรมชาติ” (wilderness) ขึ้นมา (ดูรายละเอียดของข้อถกเถียงทำนองนี้ได้ ใน Bennett and

Chaloupka, eds., 1993; Escobar, 1996 และ ดูเปรียบเทียบการอภิปรายถึงสิ่งที่เรียกว่า “สภาพดั้งเดิมตามธรรมชาติ” ได้ใน Oelschlaeger, 1991) ดังเช่น “ชนบท,” “ภาคเกษตรกรรม,” หรือ “ป่าเขา” เป็นต้น ยิ่งถ้าหากพิจารณาในฐานะที่เป็นวาทกรรม (discourse; ดูรายละเอียดเกี่ยวกับวาทกรรมใน บทที่ 1) ด้วยแล้ว สิ่งที่บรรดาขบวนการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมพยายามกระทำ ก็คือการสร้างองค์ความรู้ชุดใหม่ ความจริงชุดใหม่ รวมตลอดถึงเอกลักษณ์/ตัวตนแบบใหม่ของสิ่งที่เรียกว่า “ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” ขึ้นมา จากนั้นก็พยายามอนุรักษ์/รักษา/ตรึง ความรู้/ความจริง/ตัวตนที่ตัวเองสร้างขึ้นมา ดังความพยายามจะรักษา “ชุมชนแบบดั้งเดิม” หรือ “ชนบท” ดังกล่าวข้างต้น ส่วนการอนุรักษ์ก็มีความหมายเพียงแค่ว่า ถึงการกลับไปหา “ของแท้” (authenticity) หรือ กลับไปหาสภาพดั้งเดิมที่ตัวเองสร้างขึ้นมา โดยมีความเชื่อมั่นว่า ยิ่งสามารถเข้าใกล้สภาพดั้งเดิมได้มากเท่าใด ยิ่งเป็นการอนุรักษ์มากขึ้นเพียงนั้น ในนัยนี้ การอนุรักษ์ก็คือการต้องการแซ่แซ่ หยุดนิ่ง หรือการทำให้สิ่งที่ต้องการอนุรักษ์ “ตาย” (ดูการวิพากษ์การอนุรักษ์ ในทำนองนี้ได้ใน Abeles, 1994) เพราะโลกแห่งความเป็นจริงไม่เคยหยุดนิ่ง แต่สั่นไหวเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา แต่วิถีคิดในแวดวงนักอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กลับตรึงโลกแห่งความเป็นจริงให้หยุดนิ่ง ไม่ว่าจะในรูปของ “ชุมชนแบบดั้งเดิม” หรือในรูปของ “ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” ก็ตาม นั่นคือ

ในทรรศนะของผู้เขียน ปัญหาที่สำคัญประการหนึ่งของบรรดานักอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การไม่ให้ความสนใจกับกระบวนการผลิต/สร้าง “พื้นที่” มองไม่เห็นวาทกรรมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ก็คือพื้นที่แบบหนึ่งทำให้ยอมรับในความเป็น “ธรรมชาติ” ของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมง่ายเกินไป จากนั้นก็พยายามอนุรักษ์สิ่งเหล่านี้ไว้

ประเด็นที่น่าสนใจยิ่งในเรื่องเหล่านี้ก็คือว่า อะไรจะเกิดขึ้นกับขบวนการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เมื่อสิ่งที่ตัวเองต้องการจะอนุรักษ์ถูกตั้งคำถามว่ามีอยู่จริงหรือไม่ หรือเป็นเพียงประดิษฐ์กรรมของวาทกรรมของบรรดาขบวนการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเอง ในทำนองเดียวกัน อะไรจะเกิดขึ้นกับบรรดานักเคลื่อนไหวทางด้านชุมชน/ประชาสังคม ถ้าหากสิ่งที่ตัวเองเชื่อว่าเป็นฐานรากของชุมชน/ประชาสังคม--นั่นคือชุมชนแบบดั้งเดิม--ถูกตั้งคำถามว่ามีอยู่จริงหรือไม่ (ดูตัวอย่างการตั้งคำถามทำนองนี้ได้ใน William, 1989 และดูเปรียบเทียบกับ William, 1973) และเป็นไปได้หรือไม่ ถ้าหากจะกลับไปหาสิ่งที่มีได้มีอยู่จริง และทำให้เกิดขึ้นในพื้นที่ชนิดพิเศษที่เรียกว่า “เมือง” การที่เราจะสามารถตั้งและตอบคำถามเหล่านี้ได้ เรามีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องหันกลับมาศึกษาเรื่องราวของพื้นที่กันอย่างจริงจัง เพราะทั้ง “สภาพดั้งเดิมตามธรรมชาติ” และ “ชุมชนแบบดั้งเดิม” ต่างก็มีฐานะเป็นพื้นที่ชนิดหนึ่งในวาทกรรมของบรรดานักอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

และของบรรดานักเคลื่อนไหวทางด้านชุมชน/ ประชาสังคม ทั้งคู่--“สภาพดั้งเดิมตาม ธรรมชาติ” และ “ชุมชนแบบดั้งเดิม”--เป็น พื้นที่ที่ได้รับการชูและตอกย้ำมาโดยตลอด โดย มิได้มีการตรวจสอบและตั้งคำถามอย่างจริงจัง ทำให้มีติดบอดกับด้านที่โหดร้ายและทำลายล้าง ของ “ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” อย่างกรณี ของแผ่นดินไหว น้ำท่วม หรือภูเขาไฟระเบิด และด้านที่เพื่อฝันของ “ชุมชนแบบดั้งเดิม” พร้อมๆ กับมีติดบอดกับด้านที่เป็นประดิษฐกรรม ของสังคมของสิ่งเหล่านี้ไป

นั่นคือ สำหรับนักทฤษฎีทางด้านพื้นที่ แล้ว พื้นที่ทั้งสองแบบเป็นเพียงผลผลิตของ เทคนิควิทยาการของการสร้างพื้นที่ (*technologies of spaces*; ดู Foucault, 1984) แบบ หนึ่งที่เรียกว่า “การทำพื้นที่ให้บริสุทธิ์ผุดผ่อง นำยอกย่องบูชา” (*the purification of space*; ดูรายละเอียดของเทคนิควิทยาการของพื้นที่ แบบนี้ พร้อมตัวอย่างรูปธรรมต่างๆ ได้ใน Sibley, 1988 และ 1995) มากกว่าเป็นพื้นที่ ตามธรรมชาติ หรือที่อ็องรี เลอแพบร์ เรียกว่า “The production of space” นั่นเอง ส่วน สิ่งที่เทคนิควิทยาการของพื้นที่แบบนี้กระทำ คือ **สร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพื้นที่** ด้วยการระบุ/กำหนด บทบาท/หน้าที่ที่เฉพาะเจาะจง ของพื้นที่นั้นๆ เพื่อป้องกันมิให้มีการล่วงล้ำ/ ล่วงละเมิดได้ เช่น พื้นที่ส่วนตัว/พื้นที่ สาธารณะ, ที่ทำงานที่พักผ่อน, เมือง/ชนบท, หรือในประเทศ/ต่างประเทศ เป็นต้น ขณะ เดียวกันก็มีการกำหนดผู้ดูแลปกป้อง หรือ

ผู้พิทักษ์ความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่นั้นๆ ไป พร้อมๆ กันด้วย แต่ทั้งพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และ ผู้พิทักษ์ความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่ ก็เปลี่ยนแปลง แปรแปลงแตกต่างกันไปในแต่ละยุคสมัย ตัวอย่าง เช่น ในอดีตพระจะเป็นผู้พิทักษ์ความศักดิ์สิทธิ์ ของพื้นที่ แต่สำหรับสังคมปัจจุบัน ทั้งพื้นที่ ศักดิ์สิทธิ์ และผู้พิทักษ์ความศักดิ์สิทธิ์ของ พื้นที่มีมากมายและหลากหลาย เช่น เจ้าหน้าที่ รักษาความปลอดภัย ตำรวจ ทหาร พ่อแม่ ผู้พิพากษา ครู/อาจารย์ แพทย์ บรรณรักษ์ ฯลฯ แล้วแต่ว่าจะเป็นพื้นที่ชนิดใด นอกเหนือไป จากการทำพื้นที่ให้บริสุทธิ์ผุดผ่อง นำยอกย่องบูชา หรือศักดิ์สิทธิ์แล้ว ยังมีเทคนิควิทยาการของ พื้นที่อีกชนิดในสังคมสมัยใหม่ ที่น่าจะ กล่าวถึงในที่นี้ เทคนิควิทยาการที่ว่านี้ ได้แก่ หลักการกีดกีดปิดกั้น (*exclusion*) และหลัก การแยกย่อยพื้นที่ (*partitioning*) กล่าวคือ ในสังคมสมัยใหม่ จะมีการจัดพื้นที่/สถานที่ สำหรับบุคคลเฉพาะประเภท และจัดพื้นที่/ สถานที่สำหรับเฉพาะหน้าที่ด้วย เป็นการ จัดการพื้นที่เพื่อผลในการตรวจสอบ สอดส่อง ควบคุมเป็นสำคัญ เช่น คูก โรงเรียน โรงพยาบาล ค่ายทหาร สุสาน มหาวิทยาลัย เป็นต้น พื้นที่/สถานที่เหล่านี้ สร้างขึ้นเฉพาะ สำหรับบุคคลประเภทหนึ่ง และมีหน้าที่เฉพาะ แบบหนึ่งด้วย

ในนัยนี้ พื้นที่จึงมิใช่เรื่องที่อยู่หนึ่ง ตายตัว เป็นธรรมชาติ แต่มีการเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา วิชาภูมิศาสตร์เท่าที่ ผ่านมา ไม่ได้ให้ความสนใจศึกษามิติทางด้าน

การเมืองของพื้นที่ ทำให้วิชาภูมิศาสตร์มีขอบ
พอยๆ กับวิชาอื่นๆ ทางด้านสังคมศาสตร์และ
มนุษยศาสตร์อย่าง
เศรษฐศาสตร์
รัฐศาสตร์ มานุษยวิทยา
หรือวรรณคดีศึกษา ที่
มองไม่เห็นว่าเป็นเพียง
เครื่องมือของอำนาจที่
แสดงออกมาในรูปแบบของ
“ความรู้” พร้อมๆ กับ
มองข้ามความเป็น
ประวัติศาสตร์ (his-
toricity) ของตัววิชา
ของตัวเองไป ตัวอย่าง
เช่น วิชาภูมิศาสตร์
ช่วยให้การทำสงคราม
และการขยายอำนาจ
ของเจ้าอาณานิคมและ
จักรวรรดินิยม เป็น
ไปได้ง่าย สะดวก และ
เป็นระบบ ผ่านเทคนิค
วิทยาการของอำนาจ/
ความรู้ชนิดหนึ่งที่เรียก
ว่า “แผนที่” (ดูรายละเอียดใน Driver,
1992 และดูตัวอย่าง
การวิพากษ์แผนที่ได้ใน
Monmonier, 1991
และ Harley, 1988) ในนัยนี้ แผนที่ก็คือ

**พื้นที่จึงมิใช่เรื่องที่
หยุดนิ่งตายตัว เป็น
ธรรมชาติ แต่มีการ
เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง
ตลอดเวลา
วิชาภูมิศาสตร์เท่าที่
ผ่านมาไม่ได้ให้
ความสนใจศึกษามิติ
ทางการเมืองของ
พื้นที่ ทำให้วิชา
ภูมิศาสตร์มีขอบ
พอยๆ กับวิชาอื่นๆ
ทางด้านสังคมศาสตร์
และมนุษยศาสตร์**

พื้นที่/สถานที่ที่ตั้งเชิงยุทธศาสตร์ (stra-

tegic site) ที่อำนาจกับความรู้อำนาจบรรจบกัน
นั่นเอง; หรือล่าสุดผ่านการประสานเทคโนโลยี

ทางด้านภูมิศาสตร์กับ
เทคโนโลยีการสื่อสาร
ที่เรียกว่า Geogra-
phic-Information
Systems Technology
หรือ GIS และแสดง
ออกอย่างเป็นรูปธรรม
ที่น่าตื่นตาตื่นใจ ใน
สงครามอ่าวเปอร์เซีย
ระหว่างอิรักกับกลุ่ม
ประเทศพันธมิตรที่มี
สหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำ
เมื่อต้นปี ค.ศ. 1991
ที่เรียกว่า GIS War
(ดูรายละเอียดใน
Habermas, 1994)

ดังนั้น พื้นที่
ต่างๆ ที่ห้อมล้อมเรา
อยู่ในสังคม จึงเป็น
พื้นที่ทางการเมือง
(political space)
แบบหนึ่งด้วยเป็นการ
เมืองของพื้นที่ (the
politics of space)
และเป็นพื้นที่ของ
การเมือง (the space
of politics) ที่สังคมแต่ละแบบ แต่ละยุค
สมัยผลิต/กำหนดขึ้น พื้นที่แต่ละแบบแต่ละยุค

สมัย ก็จะมีภาคปฏิบัติการ/จารีตปฏิบัติว่าด้วยพื้นที่ (spatial practices/the practice of space) แตกต่างกันไป ดังตัวอย่างของ “เมือง” ในยุคกรีก กับ “เมือง” ในยุคสมัยของเรา เป็นต้น ฉะนั้น พื้นที่จึงมิใช่เรื่องของธรรมชาติล้วนๆ แต่พื้นที่เป็นเรื่องของการช่วงชิงการนำในการกำหนดกฎเกณฑ์ กติกา ในการสร้างความคุม ตรวจจับ การระบุ การให้คุณค่า ความหมาย และการกำหนดความสูงต่ำของพื้นที่/สถานที่แบบต่างๆ ในสังคมมากกว่า เช่น บ้าน หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ภูมิภาค ประเทศ โลก จักรวรรดิ; เมืองกับชนบท; หรือ ประเทศศูนย์กลาง กึ่งบริวาร/ชายขอบนอก และประเทศ บริวาร/ชายขอบนอก (core-semiperiphery-periphery) เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้ ชีวิตประจำวันของคนในสังคม จึงเกี่ยวข้องกับพื้นที่อย่างมาก เป็นชีวิตที่เต็มไปด้วยการต่อสู้เพื่อช่วงชิงการนำในการนิยาม/ให้ความหมายกับพื้นที่/สถานที่รอบตัว แต่เป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่งว่าเท่าที่ผ่านมา พื้นที่กลับมิได้รับความสนใจศึกษากันเท่าใดนัก นอกจากนี้ การที่เรามองไม่เห็นด้านที่เป็นประดิษฐกรรมทางสังคมของพื้นที่ หรือที่เลอแพบร์เรียกว่า “social space” (ดูรายละเอียดใน Lefebvre, 1995) นั้น ก็เนื่องจากว่าเราเกิด และเติบโตมากับพื้นที่เหล่านี้ ทำให้เกิดความคุ้นเคย เคยชิน จนไม่คิดจะตั้งคำถามกับความ เป็นประดิษฐกรรมทางสังคมของพื้นที่ เพราะเป็นพื้นที่ที่มีประโยชน์และมีการใช้สอยอยู่อย่างปกติธรรมดาในชีวิตประจำวันของเรา (use and useful spaces) ฉะนั้น อำนาจ

ของสังคมจึงเป็นดังที่เลอแพบร์ได้สรุปไว้อย่างกระชับและอย่างแหลมคมยิ่งว่าเป็นอำนาจที่แฝงมาในรูปของการจัดระบบ ระเบียบพื้นที่ที่ดำรงอยู่ (“The space of (social) order is hidden in the order of space,” ดู Lefebvre, 1995 : 289) เมื่อพื้นที่เป็นเรื่องของการผลิต/สร้าง ดังนั้น บรรดาองค์ความรู้ต่างๆ ที่ดำรงอยู่เกี่ยวกับพื้นที่ จึงเป็นเพียงเทคนิควิทยาการในการตอกย้ำ/ผลิตซ้ำพื้นที่เหล่านี้เป็นสำคัญ **พื้นที่ ความรู้ และอำนาจ** (space/knowledge/power) จึงแยกกันไม่ออก และถือเป็นสารัตถะของสิ่งที่เรียกว่า “การเมืองของพื้นที่/พื้นที่ของการเมือง”

บทบาท/หน้าที่ของพื้นที่ในการสร้าง และตอกย้ำคุณค่า ความเชื่อ อุดมการณ์ในสังคม จะเห็นได้จากตัวอย่างรูปธรรมหนึ่งในประเทศสหรัฐอเมริกา ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ในพื้นที่บริเวณที่เรียกว่า “อังกฤษใหม่” (New England) กล่าวคือ ในพื้นที่เหล่านี้ ไม่ว่าจะ เป็นโรงเรียน หรือ โรงงาน มักจะมีการสร้างตัวอาคารในรูปของโดม และภายในอาคารจะมีระฆังขนาดใหญ่คล้ายกับสถาปัตยกรรมของโบสถ์ คำถามเกิดขึ้นว่า ทำไมต้องมีการสร้างสถาปัตยกรรมแบบนี้ คำตอบหนึ่งก็คือว่าเพื่อส่งสารถึงนักเรียน/คนงานว่า ต้องปฏิบัติตัวเหมือนอยู่ในโบสถ์คือเจียม สงบและสยบ (ดูรายละเอียดใน Yanow, 1993 : 59, note 13) ในทำนองเดียวกัน ลิฟสกี (ดู Lipsky, 1992) ได้ชี้ให้เห็นอย่างน่าสนใจยิ่ง ถึงบทบาททางการเมืองของพื้นที่สาธารณะอย่างพิพิธภัณฑสถาน และ

สวนสัตว์ว่ามีใช่เป็นพื้นที่/สถานที่เก็บรวบรวมของเก่า หรือเก็บรวบรวมสัตว์ต่างๆ อย่างที่มักนิยมเข้าใจกัน แต่ทั้งพิพิธภัณฑ์และสวนสัตว์ต่างก็ทำหน้าที่กำกับการรับรู้ของคนในสังคมผ่านการนำเสนอ การตัดวางพื้นที่ในรูปแบบที่เฉพาะเจาะจง เพื่อสื่อและส่งสารเฉพาะชุดหนึ่ง ตัวอย่างเช่น สวนสัตว์ในประเทศสหรัฐอเมริกา ในปัจจุบัน จะพยายามสื่อ/นำเสนอเรื่องการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมหรือระบบนิเวศน์วิทยา (ecology) ฉะนั้น การจัดวางรูปแบบสวนสัตว์ก็จะกระทำในลักษณะที่สอดคล้องกับคุณค่านี้ ด้วยการพยายามจำลองสวนสัตว์ให้ดูเป็นธรรมชาติที่สุด เช่น ให้สัตว์หลายๆ ประเภทอยู่รวมกัน มีพื้นที่กว้างใหญ่ให้สัตว์อยู่ สัตว์สามารถเคลื่อนไหวได้ตามสบาย แทนที่จะถูกกักขังอยู่ในกรง จนบางครั้งสัตว์สามารถหลบซ่อนสายตาของผู้ชมได้ ในนัยนี้สวนสัตว์ในฐานะพื้นที่ต่างหากไม่ใช่สัตว์ที่เปิดแสดงให้คนชมด้วยการจัดวาง จัดแต่งสภาพแวดล้อมต่างๆ ให้ดูเป็นธรรมชาติ/เหมือนธรรมชาติ โดยมีสัตว์เป็นเพียงตัวประกอบ สวนสัตว์จึงทำหน้าที่สร้าง อัดฉีด และตอกย้ำคุณค่าชุดหนึ่งให้กับสาธารณชนที่มาชม; หรืออย่างไรในกรณีของประเทศไทย พื้นที่/สถานที่เฉพาะ อย่างเช่น สถานีตำรวจ ที่ทำการอำเภอ ศาลากลางจังหวัด นอกจากจะสร้างเอกลักษณ์เฉพาะบางอย่าง ผ่านสถาปัตยกรรมทางด้านกายภาพที่เหมือนๆ กันจนสามารถบอกได้ว่าเป็นอะไรแล้ว ยังทำหน้าที่ซึมซู่ สร้างความรู้สึกหวาดเกรง หวาดกลัวให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชนธรรมดาด้วย ความรู้สึกของประชาชนต่อ

สถานที่ราชการเหล่านี้ จะเห็นได้จากการที่ประชาชนพยายามหลีกเลี่ยงที่จะไปติดต่อสมาคมด้วย ยกเว้นในกรณีที่จำเป็นและมักแสดงความไม่พอใจต่อพื้นที่เหล่านี้ด้วยการเผาทำลายเมื่อเกิดเหตุการณ์ต่างๆ ขึ้น เป็นต้น

ดังนั้น พื้นที่จึงเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ทางสังคม/ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่แสดงออกมาอย่างเป็นรูปธรรม ในรูปของสภาพแวดล้อมทางกายภาพแบบต่างๆ ที่ห้อมล้อมเราอยู่ (spatial relations as social/political relations) และมีชื่อเรียกที่หลากหลายมากในภาษาอังกฤษ เช่น “built environment” (ดู Sibley, 1995 และ King, 1990), “spacing” (ดู Shapiro 1992 : ch. 6), “spatialisation” (ดู Soja, 1989 และ Shields, 1991), “habitus” (ดู Bourdieu, 1990 : ch. 8), และ “social space” (ดู Lefebvre, 1995 และ 1979) เป็นต้น ตัวอย่างของพื้นที่เหล่านี้ได้แก่ บ้านและบรรดาห้องต่างๆ ในบ้าน เช่น ห้องน้ำ ห้องนอน ห้องรับแขก ห้องเด็ก ฯลฯ, โรงเรียน วัด โบสถ์ สุเหร่า โรงพยาบาล โรงภาพยนตร์ ศูนย์การค้า พระราชวัง พิพิธภัณฑ์ ค่ายทหาร คูค ตลาด กำแพง มหาวิทยาลัย สถานที่ตากอากาศ พื้นที่ส่วนตัว พื้นที่สาธารณะ ที่ทำงาน ที่พักผ่อน รัฐ และประชาสังคม เป็นต้น สิ่งที่สำคัญที่สุดที่พื้นที่เหล่านี้กระทำคือ **การสร้างกรอบ/ขอบเขต/พรมแดน/ปริมาตรให้กับคนในสังคม ฉะนั้นการศึกษาพื้นที่แบบวิพากษ์ (critical spatial study) จึงมิใช่การศึกษา**

เพื่อยอมรับในข้อยุติของเส้นแบ่งเหล่านี้ แต่เป็นการศึกษาเพื่อตั้งคำถามกับบรรดาเส้นแบ่งเหล่านี้มากกว่า ด้วยการชี้ชวนให้เห็นว่า บรรดาเส้นแบ่งเหล่านี้ถูกผลิต/สร้างขึ้นมาได้อย่างไร ด้วยวิธีการและกระบวนการใด และเก็บกดปิดกั้นกดทับอะไรไว้บ้าง กระทำผ่านเทคนิควิทยาการของพื้นที่แบบใด หรือถ้าพูดในภาษาของมิเชล ฟูโก (ดู Foucault, 1986 : 23) ก็คือการสลายความศักดิ์สิทธิ์ของบรรดาเส้นแบ่งเหล่านี้ลงนั่นเอง (the desanctification of space) เพื่อแสวงหา สร้าง ขบคิดพื้นที่แห่งการปลดปล่อยแบบอื่นๆ (respatialisation) เพื่อเปิดพื้นที่การต่อสู้เชิงอำนาจ/การต่อสู้ทางการเมืองแบบต่างๆ เพราะเมื่อฐานรากของอำนาจคือการจัดระบบ ระเบียบเกี่ยวกับพื้นที่ (organising spaces/spacing/spatialisation) การต่อสู้เชิงอำนาจก็คือการตั้งคำถามกับบรรดาพื้นที่ที่ดำรงอยู่ พร้อมๆ กับการสร้างพื้นที่แบบอื่นๆ ขึ้นมา เพื่อปะทะกับอำนาจที่ดำรงอยู่ ดังความพยายามของการสร้างพื้นที่แบบที่เรียกว่า “ประชาสังคม” (civil society) ในปัจจุบัน; หรือการสร้างชุมชนแบบใหม่ของบรรดา “นักเดินทางยุคใหม่” (the New Age Travellers) ในประเทศอังกฤษในปัจจุบัน (ดู รายละเอียดข้างหน้า) และนี่คือสารัตถะของสิ่งที่เรียกว่า “ภูมิศาสตร์ว่าด้วยการต่อสู้/ขัดขืนอำนาจ” (geographies of resistances; ดูรายละเอียดใน Pile and Keith, eds., 1997) เป็นการสร้างฝ่ายค้านทางการเมือง (political opposition) ที่มีความหมายกว้างไกลไปกว่า “ฝ่ายค้าน” ในระบบรัฐสภา ด้วยการสร้างพื้นที่

ทางการเมืองแบบอื่นๆ ขึ้นมาเพื่อเคลื่อนไหว เป็นพื้นที่ที่อยู่นอกเหนือสถาบันทางการเมืองที่ดำรงอยู่ ไม่ว่าจะเป็นรัฐ รัฐสภา พรรคการเมือง หรือพรรคคอมมิวนิสต์ (ดูรายละเอียดใน Rodan, ed., 1996 : chs. 2, 3, 10)

ในนัยนี้ การต่อต้าน/ขัดขืนอำนาจ จึงมิใช่เรื่องของการล้มล้างรัฐบาล หรือการช่วงชิงอำนาจรัฐ อย่างที่นิยมถือปฏิบัติกันในการเมืองแบบเก่า (ดูการอภิปรายเกี่ยวกับการเมืองแบบเก่าและใหม่ได้ในบทที่ 3) แต่เป็นเรื่องของการสร้างพื้นที่ชนิดอื่น ภูมิศาสตร์แบบอื่นขึ้นมา หรือที่มิเชล ฟูโก เรียกว่า “other spaces” นั่นเอง⁷ ตัวอย่างของภูมิศาสตร์แบบนี้ ได้แก่ การสร้างพื้นที่ที่เรียกว่า “ประชาสังคม” ในรูปของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ ในปัจจุบัน (the new social movement; ดูรายละเอียดใน ไชยรัตน์, 2540ข), หรือดังตัวอย่างของการเดินขบวนประท้วงของกลุ่มต่อต้านต่างๆ ซึ่งถ้าหากพิจารณาในเชิงของทฤษฎีทางด้านพื้นที่แล้ว การกระทำดังกล่าวมิใช่เพื่อกีดขวางการจราจร/ทางจราจรอย่างที่มีกนิยมเข้าใจกัน แต่การเดินประท้วงเป็นไปเพื่อต้องการสร้างพื้นที่แบบอื่น ความหมายแบบอื่นให้กับพื้นที่ที่เรียกว่า “ถนน” การเดินประท้วงจึงไม่แตกต่างไปจากตรรกะของการเดินของคนในเมืองที่มีเชล เดอ แชรโต ได้ชี้ให้เห็นและผู้เขียนได้หยิบยกมาอภิปรายก่อนหน้านี้ ประเด็นนี้นับว่ามีความสำคัญยิ่ง และถือเป็นตัวอย่างรูปธรรมที่เด่นชัดที่สุดตัวอย่างหนึ่งของการเมืองของพื้นที่/พื้นที่ทางการเมือง

เนื่องจากการชุมนุมเคลื่อนไหวเรียกร่องบนพื้นที่ที่เรียกว่า “ถนน” ในรูปแบบต่างๆ นั้น นอกจากจะสร้างความน่าตื่นตาตื่นใจให้เกิดขึ้นในรูปของคลื่นมหาชน ผ่านภาพถ่ายทางโทรทัศน์แล้ว ยังเป็นการทำลาย สลาย และตั้งคำถามกับนิยามการใช้พื้นที่ที่เรียกว่า “ถนน” ในแบบของรัฐและระบบราชการ ขณะเดียวกัน ทั้งรัฐและระบบราชการก็พยายามยืนยันตอกย้ำและผลิตซ้ำความหมายเดิมของการใช้พื้นที่ที่เรียกว่า “ถนน” ไว้ และมักใช้นิยามดังกล่าวเป็นข้ออ้างในการใช้ความรุนแรงเข้าปราบปราม/สลายการชุมนุมเสมอ ถนนจึงเป็นทั้งการเมืองของพื้นที่และพื้นที่ของการเมือง เป็นพื้นที่/สถานที่ของการต่อสู้เพื่อช่วงชิงการนำในการสร้างนิยาม/ความหมายให้กับพื้นที่เฉพาะแบบหนึ่ง นอกเหนือไปจากบรรดาข้อเรียกร่องต่างๆ ที่เป็นสาเหตุให้เกิดการชุมนุมเรียกร่องขึ้น

จากที่ผู้เขียนได้กล่าวมาทั้งหมดเกี่ยวกับ “การเมืองของพื้นที่/พื้นที่ของการเมือง” คงพอจะช่วยให้เราเห็นถึงความสำคัญ และความน่าสนใจของการศึกษาสิ่งที่เรียกว่า “พื้นที่” (space) อย่างน้อยที่สุด การอภิปรายของผู้เขียนข้างต้น คงพอจะช่วยให้เราเห็นถึงความแตกต่างที่สำคัญระหว่างวิชาภูมิศาสตร์/นักภูมิศาสตร์ กับการศึกษาพื้นที่/นักทฤษฎีทางด้านพื้นที่ กล่าวคือ เป้าหมายของการศึกษาพื้นที่/ของนักทฤษฎีทางด้านพื้นที่ มิได้อยู่ที่การตอกย้ำบรรดาเส้นแบ่งต่างๆ ในสังคม แต่กลับพยายามชี้ชวนให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของ

บรรดาเส้นแบ่งเหล่านี้ กับบทบาทในการสร้างสื่อ ตอกย้ำความหมาย พร้อมๆ กับบทบาทในการเก็บกด ปิดกั้น ของบรรดาเส้นแบ่งเหล่านี้ ตัวอย่างเช่น การแยกระหว่างเรื่องส่วนตัวกับเรื่องสาธารณะ (private/public space) ออกจากกันในวิถีคิดของเรานำไปสู่การเก็บกดปิดกั้นสตรี ด้วยการจัดวางปัญหาของสตรีไว้ในพื้นที่ที่เรียกว่า “เรื่องส่วนตัว” ทำให้ปัญหาของสตรีมิได้รับการแก้ไขในระดับสังคมเป็นต้น (ดูความยุ่งยากสลับซับซ้อนและผลลัพธ์เชิงรูปธรรมที่เกิดจากการแยกพื้นที่สองชนิดนี้ได้ใน *Fineman and Mykitiuk, eds., 1994* และ *Thornton, ed., 1995*)

ยิ่งไปกว่านั้น การศึกษาพื้นที่ยังช่วยให้เราเห็นถึงโฉมหน้าที่แยบยลของอำนาจของสังคมสมัยใหม่ ที่เรามีชีวิตอยู่ได้เด่นชัดขึ้นด้วยกล่าวคือ อำนาจในสังคมสมัยใหม่ เป็นอำนาจของการเก็บกดปิดกั้น ผ่านการสร้าง ผลิต และจัดการกับพื้นที่ในรูปแบบต่างๆ การควบคุมทางสังคมในสังคมสมัยใหม่ จึงเป็นการควบคุมผ่านการควบคุมพื้นที่ เช่น คุก โรงเรียน โรงพยาบาล เป็นต้น ดังนั้น จึงมีภูมิศาสตร์อีกแบบที่นักทฤษฎีทางด้านพื้นที่ให้ความสนใจศึกษาภูมิศาสตร์ที่ว่านี้ ได้แก่ “ภูมิศาสตร์ว่าด้วยการเก็บกดปิดกั้น” (*geographies of exclusion; ดูรายละเอียดใน Sibley, 1995*) ในภูมิศาสตร์แบบนี้ พื้นที่มิได้ถูกมองว่าเป็นสิ่งที่ไร้เดียงสา หยดนิ่ง ตายตัว และเป็นธรรมชาติ แต่พื้นที่มีฐานะเป็นผู้กระทำ และบทบาท/หน้าที่ที่สำคัญในฐานะที่เป็นผู้กระทำ

ของพื้นที่ ได้แก่ (1) การสร้างผลิตเส้นแบ่ง
ต่างๆ ในสังคม (spacing/boundary-drawing)
ในรูปของพื้นที่ทางสังคมแบบต่างๆ และบรรดา
องค์ความรู้ต่างๆ เกี่ยวกับพื้นที่นั้นๆ, และ (2)
การเผยแพร่ ตรึง ตอกย้ำ และผลิตซ้ำบรรดา
เส้นแบ่งต่างๆ ที่สร้าง
ขึ้น ผ่านเทคนิค
วิทยาการต่างๆ ของ
พื้นที่ (boundary-
maintaining) เมื่อเป็น
เช่นนี้ การควบคุมทาง
สังคม กับการควบคุม
พื้นที่จึงไปด้วยกันเสมอ
เส้นแบ่งของพื้นที่ใน
ขณะเดียวกันก็คือเส้น
แบ่งของอำนาจด้วย
และถ้าหากในการ
ควบคุมทางสังคม จะมี
การจัดประเภทแยก
แยะบุคคลออกเป็น
ประเภทต่างๆ เพื่อ
สะดวกในการควบคุม
สอดส่องแล้ว การ
ควบคุมพื้นที่ก็กระทำ
ในทำนองเดียวกัน

กล่าวคือมีการจัดประเภทแยกแยะพื้นที่ด้วย
การขู ขย่มพื้นที่บางประเภท ขณะเดียวกัน
ก็เก็บกดปิดกั้นพื้นที่บางชนิดไว้ เมื่อเป็นเช่นนี้
สิ่งที่นักทฤษฎีทางด้านพื้นที่ให้ความสนใจ
จึงมิใช่ตัวอาคารสถานที่อย่างที่ตั้งสถาปนิกสนใจ
หรือพื้นที่บนผิวโลกอย่างที่นักภูมิศาสตร์ให้

ความสนใจ แต่นักทฤษฎีทางด้านพื้นที่ให้ความ
สนใจกับเทคนิควิทยาการที่สร้าง/ผลิต และ
ตอกย้ำพื้นที่ต่างๆ ขึ้นมามากกว่า ความ
สำคัญของพื้นที่ในทฤษฎีของนักทฤษฎีทาง
ด้านพื้นที่อยู่ที่เป็นที่รวมของอำนาจ/ความรู้
พื้นที่เป็นที่ที่อำนาจได้
รับการผลิตและใช้
ขณะเดียวกันพื้นที่ก็
เป็นที่ที่ต่อต้านอำนาจ
เกิดขึ้นด้วย นั่นคือ ถ้า
หากมีภูมิศาสตร์ว่าด้วยการ
เก็บกดปิดกั้นขณะ
เดียวกัน ก็จะมี
ภูมิศาสตร์ว่าด้วยการ
ต่อต้านขัดขืนอำนาจ
(geographies of
exclusion geogra-
phies of resistance)
ควบคู่ไปด้วยเสมอ หรือ
ที่ฟูโก เรียกว่า “other
spaces” นั่นเอง พื้นที่
จึงเป็นเรื่องของการ
เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง
ตลอดเวลา มิได้หยุด
นิ่ง ตายตัว หรือเป็น

กลางอย่างที่มีกนิยมนเข้าใจกัน ดังนั้น การศึกษา
การเมืองของพื้นที่ นอกจากจะช่วยให้เราเห็นถึง
พื้นที่ของการเมืองแบบอื่นๆ แล้ว ยังจะช่วยให้
เราสามารถหันกลับมาขบคิด ทบทวนและตั้ง
คำถามกับบรรดาพื้นที่ต่างๆ ที่เราไม่เคยคิด
สงสัย หรือคิดจะตั้งคำถามไม่ว่าจะเป็นบ้าน

**อำนาจในสังคม
สมัยใหม่ เป็นอำนาจ
ของการเก็บกด
ปิดกั้น ผ่านการสร้าง
ผลิต และจัดการกับ
พื้นที่ในรูปแบบต่างๆ
การควบคุมทางสังคม
ในสังคมสมัยใหม่
จึงเป็นการควบคุม
ผ่านการควบคุมพื้นที่**

โรงเรียน โรงพยาบาล ถนน มหาวิทยาลัย พิพิธภัณฑสถาน สวนสัตว์ ห้างสรรพสินค้า/ศูนย์การค้า เป็นต้น นั่นคือ การศึกษาพื้นที่ที่จะช่วยเปิดทรรณะของเราให้สามารถคิดหรือตั้งคำถามในสิ่งที่ไม่เคยคิดจะถามมาก่อน หรือคิดในสิ่งที่คิดไม่ถึง/คิดไม่ได้/ไม่คิดว่าจะคิด (to think the unthought) การศึกษาพื้นที่ (space studies) จึงเป็นการเปิดพื้นที่ทางความคิด (thinking space) แบบอื่นๆ ให้กับเราไปพร้อมๆ กันด้วย (ดูตัวอย่างความพยายามทำนองนี้ได้ใน Foucault, 1970, esp. ch. 9)

เมืองในฐานะที่เป็นพื้นที่พิเศษแบบหนึ่ง (City as Heterotopia)

ในหัวข้อ “การเมืองของพื้นที่/พื้นที่ของการเมือง” ช่างต้น ผู้เขียนได้กล่าวถึงความคิดของมิเชล ฟูโก เกี่ยวกับพื้นที่ชนิดพิเศษ/พื้นที่แบบอื่นๆ หรือ heterotopia เป็นครั้งคราว แต่มิได้ลงลึกในรายละเอียด ฉะนั้นในที่นี้ผู้เขียนจะขอพูดถึงความคิดของฟูโกเกี่ยวกับพื้นที่ชนิดนี้เป็นการเฉพาะ จากนั้นจะพยายามเชื่อมโยงให้เห็นว่าหากเรานำความคิดเรื่องพื้นที่ชนิดพิเศษของฟูโกมาศึกษาพื้นที่ที่เรียกว่า “เมือง” จะได้ภาพที่แตกต่างไปจากการศึกษาเมืองในแวดวงการศึกษาการพัฒนาเท่าที่ผ่านมาอย่างไร และจะมีคุณูปการประการใดบ้างกับการศึกษาการพัฒนาในอนาคต กล่าวโดยทั่วไป ความคิดของฟูโกเกี่ยวกับพื้นที่ (space) ส่วนใหญ่มิได้ปรากฏ

ตรงๆ ในงานชิ้นหลักๆ ของเขา แต่มักปรากฏอยู่อย่างกระจัดกระจายในรูปของคำบรรยาย คำนำหนังสือ และคำให้สัมภาษณ์ในที่ต่างๆ⁸ แม้แต่งานเรื่อง “Of other spaces” (ดู Foucault, 1986 : 22 n.1) ซึ่งพูดถึงพื้นที่ได้อย่างน่าสนใจยิ่ง ด้วยการเปิดประเด็นความคิดเรื่อง “พื้นที่ชนิดพิเศษ” (heterotopia) นั้นก็เป็นเพียงคำบรรยายของฟูโกเมื่อเดือนมีนาคม ค.ศ. 1967 และงานชิ้นนี้ก็ไม่ใช่ที่รู้จักกันเท่าใดนัก จนกระทั่งมีการทำงานดังกล่าวออกมาร่วมแสดงในการเปิดแสดงนิทรรศการผลงานของฟูโกที่นครเบอร์ลิน ก่อนการเสียชีวิตของฟูโกเพียงเล็กน้อย จากนั้นในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1984 งานชิ้นนี้ก็ได้รับการพิมพ์เผยแพร่ในวารสารฝรั่งเศสชื่อ **Architecture-Mouvement Continuti** และต่อมาได้รับการแปลเป็นภาคภาษาอังกฤษ และพิมพ์เผยแพร่ในวารสาร **Discritics** ในปี ค.ศ. 1986

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาอย่างรอบคอบแล้ว งานเขียนส่วนใหญ่ของฟูโกจะวนเวียนอยู่กับการศึกษาสิ่งที่เรียกว่า “พื้นที่” (space) เป็นสำคัญ ดังที่ไดร์เวอร์ (ดู Driver, 1994) ได้ตั้งข้อสังเกตไว้เมื่อไม่นานมานี้ว่าฟูโก เป็นนักทฤษฎีคนหนึ่งที่น่าสนใจศึกษาอำนาจในรูปของการจัดวาง จัดระบบ ระเบียบของพื้นที่ และความสัมพันธ์บนฐานของพื้นที่สำหรับฟูโก แม้แต่ร่างกายของมนุษย์ (human body) ก็ถือเป็นพื้นที่ชนิดหนึ่ง ในความหมายที่ว่ามิวาทกรรม นั่นคือ มืองค์ความรู้ มีระเบียบกฎเกณฑ์ กติกาชุดหนึ่งกำกับเรื่องนี้อยู่ ฉะนั้น

สำหรับฟูโกแล้ว อำนาจทุกชนิดจะต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการจัดระบบ/ระเบียบของพื้นที่ (spatial ordering) ด้วยเสมอ เมื่อเป็นเช่นนี้ “ประวัติศาสตร์” ที่ฟูโกศึกษา จึงไม่มีลักษณะของการพุ่มพายหาอดีตหรือพื้นความหลังหรือกลับไปสู่รากเหง้า ขณะเดียวกันก็ไม่ใช่ประวัติศาสตร์แบบเส้นตรง/ต่อเนื่อง แต่เป็นประวัติศาสตร์ของความไม่ต่อเนื่อง ความขาดตอน และไม่มีองค์ประธานในการขับเคลื่อนประวัติศาสตร์ด้วย (ดูรายละเอียดใน Foucault, 1977b) ประวัติศาสตร์ของฟูโก เป็นประวัติศาสตร์ของความรู้, วาทกรรม, ภาคปฏิบัติการต่างๆ ของวาทกรรม และผลลัพธ์รูปธรรมที่เกิดขึ้น ในนัยนี้งานศึกษาของฟูโกจึงมีลักษณะคล้ายกับการวาดแผนที่ (cartography) มากกว่าการเล่าเรื่อง/เหตุการณ์ในอดีตอย่างการศึกษาประวัติศาสตร์โดยทั่วไป เป็นงานเขียนเชิงประวัติศาสตร์ที่มีพื้นที่ให้กับเรื่องของพื้นที่หรือการเขียนประวัติศาสตร์แบบที่มีมิติของภูมิศาสตร์ด้วย (spatialized historiography) ดังนั้น ในงานศึกษาของฟูโก จึงมักปรากฏคำศัพท์ คำอุปมาอุปมัย เชิงพื้นที่อย่างมาก และก็ไม่แน่ว่าแปลกใจที่งานส่วนใหญ่ของฟูโก จะวนเวียนอยู่กับเรื่องเหล่านี้ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง เช่น ในงานยุคแรกอย่าง **Madness and Civilization** (ดู Foucault, 1956) ฟูโก ก็พูดถึงการเก็บกดปิดกั้น การแบ่งแยก การสร้างอาณาเขตระหว่างคนปกติกับคนบ้า; ใน **The Archaeology of Knowledge** (ดู Foucault, 19572) ก็พูดถึงพื้นที่เฉพาะแบบหนึ่งที่เรียกว่า “พื้นที่ของวาทกรรม” (the

discursive space); ใน **The Birth of Clinic** (ดู Foucault, 1973) ฟูโกก็พูดถึงพื้นที่ทางสังคม-พื้นที่ทางการแพทย์ (the medical and social spaces); ในงานยุคหลังอย่าง **Discipline and Punish** (ดู Foucault, 1977a) ฟูโกก็พูดถึงพื้นที่เฉพาะชนิดหนึ่งที่เรียกว่า “พื้นที่ของการจัดระเบียบวินัย” (the disciplinary space); และใน **The History of Sexuality** (ดู Foucault, 1978) ก็พูดถึงพื้นที่อีกแบบที่เรียกว่า “ร่างกาย/เรือนร่างมนุษย์” เป็นต้น

ความสนใจเรื่องพื้นที่ ไม่ใช่ภูมิศาสตร์ (ดูการอธิบายถึงความแตกต่างของสองสิ่งนี้ได้ ในหัวข้อ “การเมืองของพื้นที่/พื้นที่ของการเมือง” ข้างต้น) ของฟูโก รวมตลอดถึงการใช้ศัพท์เชิงพื้นที่แบบต่างๆ จึงมิใช่เรื่องของความฉาบฉวย หรือรสนิยมทางภาษา แต่เป็นสาระตะของการวิเคราะห์/ศึกษาอำนาจของฟูโกเลยทีเดียว การศึกษาอำนาจผ่านการศึกษการจัดระบบ ระเบียบพื้นที่ ช่วยให้เราเข้าใจอำนาจในสังคมสมัยใหม่ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น และช่วยให้เรามองความสัมพันธ์เชิงอำนาจในลักษณะที่เป็นยุทธศาสตร์ของอำนาจอย่างการต่อต้าน ขัดขืนอำนาจ หรือการสร้าง/ใช้อำนาจผ่านการทำสงครามแย่งชิงพื้นที่ การยึดครองพื้นที่แบบต่างๆ การเน้นศึกษาอำนาจของฟูโกด้วยการเจาะพื้นที่เฉพาะอย่างคุก คลินิก โรงพยาบาล คนบ้า ร่างกายมนุษย์ รวมตลอดถึงวาทกรรม ช่วยให้เราเห็นถึงรูปธรรมของการควบคุมทางสังคมของสังคมสมัยใหม่ได้ชัดเจนขึ้น พื้นที่เหล่านี้

สำหรับฟูโกคือสถานที่ก่อสร้าง/ที่ตั้ง/ที่ทำงาน (sites) ของอำนาจและเป็นพื้นที่ที่อำนาจและความรู้มาบรรจบกัน งานศึกษาของฟูโกแสดงให้เห็นถึงการทำงานของอำนาจบนพื้นที่อีกแบบที่ไม่ใช่ผิวโลก แต่เป็นพื้นที่ทางสังคมแบบต่างๆ ด้วยการถามคำถามว่า **อำนาจถูกใช้อย่างไร ในพื้นที่เฉพาะ/ที่ตั้งเฉพาะแบบใด** นั่นคือ ฟูโกศึกษาอำนาจในฐานะที่เป็นยุทธศาสตร์และเทคนิควิทยาการแบบต่างๆ ฟูโกสรุปไว้อย่างสั้นและกระชับว่า “พื้นที่คือฐานรากของการทำงานของอำนาจทุกชนิด” (...space is fundamental in any exercise of power, “ดู Foucault, 1984 : 252 และดูเปรียบเทียบกับ Lefebvre, 1995) เนื่องจาก “ทันทีที่ความรู้สามารถถูกวิเคราะห์ในเชิงพื้นที่ อาณาเขต การสร้าง การแทนที่/สวมรอย การเปลี่ยนรูป เราก็คจะสามารถเห็นถึงกระบวนการที่ทำให้ความรู้กลายเป็นอำนาจ และกระบวนการที่ทำให้ผลลัพธ์ของอำนาจแพร่กระจายไปในวงกว้างได้” (ดู Foucault, 1980 : 69)⁹ ฉะนั้น งานศึกษาของฟูโก จึงมิใช่จะมีแต่จินตนาการทางด้านประวัติศาสตร์ (historical imagination) อย่างที่มักนิยมเข้าใจกันเท่านั้น แต่งานของฟูโกยังเต็มไปด้วยจินตนาการทางด้านภูมิศาสตร์/พื้นที่ (geographical/spatial imagination) อีกด้วย

สำหรับความคิดเรื่องพื้นที่ชนิดพิเศษหรือ heterotopia นั้น ฟูโกได้พูดไว้บ้างใน “คำนำ” (Preface) ของหนังสือเรื่อง **The Order of Things** และในบทสัมภาษณ์เรื่อง

“Space, knowledge, and power” แต่ในงานเรื่อง “Of other spaces” ที่ผู้เขียนจะได้กล่าวถึงในที่นี้ ฟูโกพูดถึงพื้นที่ชนิดพิเศษนี้ไว้อย่างค่อนข้างละเอียดและน่าสนใจยิ่ง¹⁰ โดยรากศัพท์แล้ว คำว่า “heterotopia” มาจากการศึกษาศรีวิทยาและมีความหมายถึงส่วนต่างๆ ของร่างกายมนุษย์ที่ไม่สมประกอบ --ขาด เกิน ผิดที่ ผิดฝาผิดตัว แต่ฟูโกนำมาใช้ในความหมายของพื้นที่ที่แตกต่างไปจากพื้นที่ในอุดมคติ (utopia) กล่าวคือฟูโกเห็นว่า ในทุกสังคมจะมีพื้นที่แบบหนึ่งที่ไม่ค่อยสำคัญหรือไม่ค่อยได้รับความสนใจจากสังคม เป็นพื้นที่ของผู้อื่น/ความเป็นอื่น เป็นพื้นที่ที่ไม่ค่อยมีการพูดถึงเป็นพื้นที่ของความขัดแย้ง หรือไม่ก็เป็นพื้นที่ที่เกิดจากความขัดแย้งต่างๆ มารวมอยู่ด้วยกัน และฟูโกเรียกพื้นที่ชนิดนี้ว่า “heterotopia” สำหรับฟูโกแล้ว heterotopia คือ ลักษณะและวิถีคิดเกี่ยวกับพื้นที่ของโลกสมัยใหม่ ซึ่งเข้ามาแทนที่/สวมรอยวิถีคิดเกี่ยวกับพื้นที่ของยุคกลาง (Middle Ages, ค.ศ. 500–1500) ที่มองพื้นที่ในลักษณะของการรวม/กระจุกตัวของสถานที่ในเชิงสูง/ต่ำ การจัดลำดับชั้นของ” พื้นที่ (“a hierarchic ensemble of places,” p. 22) อย่างเช่นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์/พื้นที่ธรรมดา, พื้นที่ปกปิด/พื้นที่เปิดเผย, พื้นที่เมือง/พื้นที่ชนบท เป็นต้น วิถีคิดเกี่ยวกับพื้นที่ของยุคกลาง จึงเป็นวิถีคิดแบบปิดในความหมายของการกำหนดตำแหน่งแห่งที่ให้กับพื้นที่/สถานที่ (“the space of emplacement”) เป็นการมองพื้นที่แบบหยุดนิ่งและตายตัว

วิธีคิดเกี่ยวกับพื้นที่ของยุคกลางที่มุ่งเน้น การกำหนดตำแหน่งแห่งที่ให้กับพื้นที่/สถานที่ ถูกกาลิเลโอทำลายลงด้วย การเสนอความคิด เกี่ยวกับพื้นที่แบบเปิด กล่าวคือ กาลิเลโอเสนอ ว่า พื้นที่เป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาเป็นไปตามยุคสมัย ไม่ได้ตายตัวหยุดนิ่ง กาลิเลโอจึงเป็นคนแรกที่เปิดวิธีคิดเกี่ยวกับ พื้นที่ให้โล่งและโปร่งขึ้น และนำไปสู่ความคิด เกี่ยวกับพื้นที่ที่สำคัญในปัจจุบันความคิดหนึ่ง เรียกว่า “ที่ตั้ง” (site) ความคิดเรื่องที่ตั้ง เป็น วิธีคิดเกี่ยวกับพื้นที่ในเชิงของความสัมพันธ์ ระหว่างจุดหนึ่ง/สถานที่หนึ่ง กับอีกจุดหนึ่ง/ อีกสถานที่หนึ่ง เป็นวิธีคิดแบบเครือข่าย คิดแบบ เป็นชุด (series, trees or grids) มากกว่าวิธีคิด แบบกำหนดตำแหน่งแห่งที่ให้กับพื้นที่แบบหยุด นิ่งตายตัวอย่างในยุคกลาง ในเรื่องนี้ฟูโกกล่าว ไว้อย่างชัดเจนว่า :

“ยุคสมัยของเรา เป็นยุคสมัยที่พื้นที่เข้า มาจัดการกับเราในรูปของความสัมพันธ์ระหว่าง ที่ตั้งแบบต่างๆ ... เราไม่ได้มีชีวิตอยู่ในพื้นที่ที่ ว่างเปล่า หรืออยู่ในพื้นที่ที่เราสามารถจัดวาง บุคคลและสิ่งของได้อย่างที่ต้องการ เราไม่ได้ มีชีวิตอยู่ในพื้นที่ที่ว่างเปล่า ที่เราสามารถแต่ง เติมสีสันได้ตามใจปรารถนา เราอยู่ภายใต้ชุด ของระบบความสัมพันธ์ที่ถูกกำหนดโดยที่ตั้ง แบบต่างๆ และที่ตั้งเหล่านี้ไม่สามารถทดแทน/ ทดแทนกันได้ ขณะเดียวกันก็ไม่มีที่ตั้งชนิดใด อยู่เหนือที่ตั้งอื่นๆ อย่างสมบูรณ์เด็ดขาด” (p. 23)¹¹

ส่วนพื้นที่ที่น่าสนใจในยุคปัจจุบันสำหรับ

ฟูโก ได้แก่ พื้นที่ที่มนุษย์ในสังคมใช้ชีวิตอยู่ (human sites/living space) ฟูโกเห็นว่ายุคสมัย ปัจจุบันที่เราอยู่เป็นยุคสมัยของพื้นที่ เราอยู่ใน ยุคสมัยที่เหตุการณ์/ปรากฏการณ์เกิดขึ้นพร้อมๆ กัน ในหลายๆ แห่ง (the epoch of simultaneity/juxtaposition, p. 22) เนื่องจากการ คมนาคมสื่อสารที่สะดวกและรวดเร็ว เป็นยุค สมัยของความใกล้/ไกล การไปด้วยกันและการ กระจายกระจาย ในขณะทีในศตวรรษที่ 19 เป็น ยุคสมัยของเวลา และนำไปสู่การลุ่มหลงศึกษา “ประวัติศาสตร์” (history)

เมื่อยุคสมัยที่เราอยู่เป็นยุคสมัยของพื้นที่ ดั้งนั้นสิ่งที่น่าสนใจก็คือ เทคนิควิทยาการว่า ด้วยพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเทคนิควิทยาการ ในการจัดการกับพื้นที่แบบต่างๆ (the techniques for appropriating spaces) แต่เป็น ที่น่าเสียดายที่เรายังไม่มีความรู้ในเรื่องเหล่านี้ เท่าใดนัก เนื่องจากเรายังไม่สามารถทะลาย กรอบของวิธีคิดเกี่ยวกับพื้นที่ของยุคกลางที่เน้น การสร้างกรงขัง/อาณาเขตให้กับพื้นที่ลงได้ ปัจจุบันเรายังคงคิดเกี่ยวกับพื้นที่ในแบบของ การสร้างกรอบ/วงล้อมอย่างในยุคกลาง เช่น เรามีสวนส่วนตัว/พื้นที่สาธารณะ, ครอบครัว/ สังคม, ที่พักผ่อน/ที่ทำงาน ฯลฯ และยังคง วิธีคิดแบบจัดลำดับชั้นความสำคัญของพื้นที่ การสร้างความหมายตรงข้ามรวมตลอดถึงการ กำหนดอาณาเขตที่แน่นอน ตายตัว หยุดนิ่งให้ กับพื้นที่ วิธีคิดเกี่ยวกับพื้นที่แบบนี้ไม่มีที่ว่างให้ กับเรื่องของการจินตนาการความพรั่มว รอยต่อ ระหว่างพื้นที่ ความแตกต่างหลากหลาย นั่นคือ

ฟูโกเห็นว่าพื้นที่จริงมีความแตกต่างหลากหลาย และยุ่งยากสลับซับซ้อนกว่าวิถีคิดเกี่ยวกับพื้นที่ของเรา เรายังไม่สามารถสลายความศักดิ์สิทธิ์ของวิถีคิดเกี่ยวกับพื้นที่ในแบบของยุคกลางลงได้ (the desantification of spaces) เป็นวิถีคิดที่ให้ภาพพื้นที่ที่หยุดนิ่ง ตายตัวแทนภาพของความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนกันระหว่างพื้นที่แบบต่างๆ

กล่าวอีกนัยหนึ่ง ฟูโกเห็นมีพื้นที่และวิถีคิดเกี่ยวกับพื้นที่หลายแบบ แต่พื้นที่ที่เขาสนใจ ได้แก่ พื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่ชนิดอื่นๆ และการเข้าไปมีความสัมพันธ์ของพื้นที่ชนิดนี้กับพื้นที่ชนิดอื่นๆ มีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง สงสัยการสร้าง ความมั่นคง หรือ ไม่ก็สลายความสัมพันธ์ที่มีอยู่เดิมลง พื้นที่ที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงพื้นที่อื่นๆ เข้าด้วยกัน ขณะเดียวกันก็ขัดแย้งกับบรรดาพื้นที่เหล่านี้ไปพร้อมๆ กันด้วยเท่าที่ผ่านมามี 2 ชนิดคือ (1) พื้นที่ในอุดมคติ (the utopias) เป็นพื้นที่ในจินตนาการที่เชื่อมโยงหรือไม่ก็ขัดแย้งกับพื้นที่จริงในสังคม แต่เป็นพื้นที่ที่ไม่มีที่ตั้งจริงในสังคม (the unreal spaces) และ (2) พื้นที่แบบพิเศษ (heterotopias) เป็นพื้นที่ที่เชื่อมโยง สะท้อน หรืออยู่ระหว่างพื้นที่ในอุดมคติกับพื้นที่จริง (real spaces) จึงมีทั้งมิติของพื้นที่จริงและมิติในอุดมคติอยู่ด้วยกัน เป็นพื้นที่อีกชนิด/อีกแบบ (other spaces) ที่แตกต่างไปจากทั้งพื้นที่ในอุดมคติกับพื้นที่จริง ความสำคัญ ของพื้นที่แบบพิเศษนี้อยู่ที่ว่า เป็นพื้นที่ที่มนุษย์ในสังคมใช้ชีวิตอยู่เป็นส่วนใหญ่ คือ เป็นทั้ง

พื้นที่จริงและพื้นที่ที่สังคมสร้างขึ้นมาอยู่ด้วยกัน ฉะนั้น พื้นที่ชนิดนี้จึงเป็นพื้นที่ที่อยู่นอกเหนือขอบเขตของพื้นที่ชนิดอื่นๆ ในสังคม ตัวอย่างของพื้นที่ชนิดนี้ที่ฟูโกชี้ให้เห็นในบทความ ได้แก่ ภาพของเราในกระจกเงา กระจกเงาโดยตัวของมันเองคือพื้นที่ในอุดมคติ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ไม่มีสถานที่ของตัวเองในสังคม (a placeless place) แต่ทำหน้าที่สะท้อนสิ่งที่ปรากฏอยู่ตรงหน้าออกมา กระจกเงา จึงทำหน้าที่เป็นพื้นที่ชนิดพิเศษ เป็นพื้นที่ที่แตกต่างไปจากพื้นที่ประเภทอื่นๆ ในสังคม เพราะในกระจกเงา เราเห็นภาพของตัวเอง แต่ภาพตัวเราในกระจกเงาไม่ใช่ของจริง แต่เป็นภาพสะท้อนของของจริง ดังนั้นภาพในกระจกเงาจึงเป็นทั้งของจริงและไม่จริงไปพร้อมๆ กัน (simultaneity) กระจกเงาทำให้เราเห็นตัวเราขณะที่เราไม่ได้ปรากฏจริงในกระจกเงาคือภาพสะท้อน/ตรงข้ามของตัวเรา จากกระจกเงาเราพบว่า เราไม่ปรากฏตัวในที่ที่เราอยู่ แต่กลับไปปรากฏในกระจกเงา เพราะเราเห็นภาพของเราในกระจก แต่ถ้าเราจ้องกระจก เราก็จะสามารถเห็นตำแหน่งแห่งที่ของเราได้เช่นกัน เพราะกระจกเงาสะท้อนออกมา ในนัยนี้ กระจกเงาจึงทำหน้าที่เชื่อมโยงพื้นที่ทุกชนิดที่อยู่รอบๆ ตัวให้เข้ามาเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ทั้งพื้นที่จริงและพื้นที่ไม่จริงไปพร้อมๆ กัน เพราะภาพสะท้อนไม่ใช่ของจริง แต่ถ้าไม่มีของจริงก็ไม่มีภาพสะท้อนเช่นกัน

ในชีวิตจริงของเรา มีพื้นที่ชนิดพิเศษแบบนี้อยู่มากมาย เพียงแต่เราไม่ได้ให้ความสนใจ

กับพื้นที่เหล่านี้ เช่น สุสาน โบสถ์ โรงละคร โรงภาพยนตร์ สวน พิพิธภัณฑ์ หอสมุด สถานที่จัดงานรื่นเริงอย่างงานวัด บ้านพักคนชรา ค่ายทหาร คุก ฮาเร็มของ สุลต่าน ห้องอบตัว-อาบน้ำของชาว สแกนดิเนเวีย ซ่องนางโลม และอาณานิคม เป็นต้น สารสำคัญของพื้นที่ชนิดพิเศษเหล่านี้ สามารถสรุปได้เป็นหลักการสำคัญๆ (heterotopology) 6 ประการ ได้แก่ **ประการแรก** มีพื้นที่ชนิดนี้ในทุกสังคม ทุกวัฒนธรรมในโลกของเรา เพียงแต่ในแต่ละสังคมและในแต่ละยุคสมัยจะมีวิธีคิดเกี่ยวกับพื้นที่ชนิดพิเศษนี้แตกต่างกันออกไป ตัวอย่างเช่น ในสังคมโบราณ พื้นที่พิเศษชนิดนี้ เป็นพื้นที่ที่สงวนไว้สำหรับคนที่เผชิญกับภาวะวิกฤตการณ์ในช่วงใดช่วงหนึ่งของชีวิต (crisis heterotopias) เช่น สถานที่สำหรับคนหนุ่มสาว สำหรับผู้หญิงที่มีประจำเดือน ผู้หญิงที่ตั้งครรภ์ หรือคนชรา แต่ในยุคสมัยปัจจุบันของเรา พื้นที่ประเภทนี้ crisis heterotopias เริ่มหมดไป จะยังคงหลงเหลือให้เห็นบ้าง ได้แก่ โรงเรียนกนินอน (the boarding school) การเกณฑ์ทหาร ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในช่วงชีวิตคน หรือสถานที่ที่คู่บ่าวสาวไปตีมน้ำผึ้งพระจันทร์กัน ซึ่งไม่มีสถานที่จริงในโลก ในแผนที่ แต่เป็นพื้นที่ที่ถูกกำหนดขึ้นเพื่อกิจกรรมนั้นๆ เป็นการเฉพาะ (the heterotopia without geographical markers) อย่างไรก็ตาม ในยุคสมัยปัจจุบันของเรา พูโกเห็นว่ามีพื้นที่พิเศษชนิดใหม่เกิดขึ้น เป็นพื้นที่พิเศษที่จัดไว้เฉพาะสำหรับผู้ที่มีความผิดปกติเบี่ยงเบนหักเหไปจาก

มาตรฐานหลักของสังคม (the heterotopia of deviation) เช่น โรงพยาบาลคนบ้า คุก บ้านพักคนชรา สำหรับบ้านพักคนชราที่นั่นพูโก มีความเห็นว่าเป็นกรณีพิเศษของพื้นที่ชนิดพิเศษ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่อยู่ระหว่างภาวะวิกฤตกับภาวะเบี่ยงเบนหักเหไปพร้อมๆ กัน ด้วยคนชรา เป็นช่วงวิกฤตการณ์ในชีวิตช่วงหนึ่ง ขณะเดียวกันก็มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนด้วย เพราะคนชราเริ่มเซื่องซำ เฉื่อยชาในโลกที่ชูความสดชื่น กระปรี้กระเปร่าและความกระฉับกระฉ่าง

สารสำคัญ**ประการที่สอง**ของพื้นที่ชนิดพิเศษอยู่ที่ว่า ในแต่ละสังคมสามารถสร้าง/กำหนดบทบาท-หน้าที่ให้กับพื้นที่ชนิดนี้แตกต่างกันไป ดังตัวอย่างของพื้นที่ที่เรียกว่า “สุสาน” (the cemetery) ซึ่งเป็นสถานที่พิเศษที่ยืดโยงเชื่อมโยงพื้นที่ชนิดต่างๆ ในสังคมเข้าด้วยกัน เช่น เมือง ชนบท หมู่บ้าน เพราะทุกคนรอบตัวจะต้องมีญาติอยู่ในพื้นที่ชนิดพิเศษนี้ อย่างไรก็ตาม ในสังคมตะวันตกตำแหน่งแห่งที่ของสุสานก็เปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด เช่น ก่อนสิ้นสุดศตวรรษที่ 18 สุสานถูกจัดวางไว้ใจกลางเมืองใกล้กับโบสถ์/วัด ซึ่งถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เพราะเชื่อในการกลับมาเกิดใหม่ของคนตาย หลุมศพ ที่ฝังศพในวัดถูกรื้อทิ้งไปพร้อมๆ กับความคิดเรื่องไม่เชื่อในพระเจ้า (atheistic) เข้ามาแทนที่ เมื่อความเชื่อในพระเจ้าและในเรื่องการฟื้นคืนชีพของคนตายหมดไป คนก็เริ่มหันกลับมาให้ความสนใจกับคนตาย/ศพ มากกว่าสุสาน/ที่ฝังศพ เมื่อความคิด ความเชื่อเปลี่ยน สถานที่ตั้งของสุสาน

ก็เปลี่ยนไปด้วย คือ ถูกย้ายไปอยู่นอกเมือง และเริ่มมองว่าความตายเป็นเรื่องของเชื้อโรค คนตาย/ศพจะนำเชื้อโรคมาสู่คนเป็น ดังนั้น จึงต้องแยกคนตายเท่านั้น กลายเป็น “พื้นที่ของความเป็นอื่น” (other space) ของสังคมสมัยใหม่ไป

ประการที่สาม พื้นที่/สถานที่พิเศษเหล่านี้ สามารถอยู่ร่วมกันกับพื้นที่/สถานที่แบบอื่นๆ ในสังคมได้ แม้ว่าจะขัดแย้งกันหรือไปด้วยกันไม่ได้ก็ตาม ขณะเดียวกันพื้นที่พิเศษเหล่านี้ ก็จะมีหน้าที่เฉพาะของตัวเองด้วย ตัวอย่างเช่น โรงละคร (the theatre) หรือ โรงภาพยนตร์ (the cinema) เป็นพื้นที่/สถานที่ที่นำความขัดแย้งต่างๆ มาอยู่ด้วยกันในพื้นที่/สถานที่เดียวกันได้, หรืออย่างสวน (the garden) ในอารยธรรมตะวันตกอย่างอารยธรรมของชาวเปอร์เซีย ถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อมโยงสี่ด้านของโลกเข้าด้วยกัน ตามรูปสวนที่จัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า สวนจึงมีความสำคัญคล้ายกับสายสะดือที่เชื่อมทารกกับมารดาเข้าด้วยกัน สวนซึ่งเป็นพื้นที่เล็กๆ บนโลก ขณะเดียวกันก็คือภาพจำลองของโลกด้วย สวนจึงเป็นพื้นที่พิเศษชนิดหนึ่ง

สาระสำคัญของ**ประการที่สี่**ของพื้นที่ชนิดพิเศษอยู่ที่ไม่ค่อยผูกพันกับเวลา วิธีคิดเกี่ยวกับเวลาแบบที่เป็นอยู่ที่แยกอดีตปัจจุบันและอนาคตออกจากกันเด็ดขาดเท่าใดนัก แต่มีระบบเวลาของตัวเอง (heterochrony) เช่น สุสานในฐานะที่เป็นพื้นที่ชนิดพิเศษแบบหนึ่ง ก็ทำหน้าที่เชื่อมโยงคนตายกับคนเป็นเข้าด้วยกัน จริงๆ

แล้วฟูโกเห็นว่า สังคมสมัยใหม่แบบที่เรามีชีวิตอยู่ก็จัดได้ว่าเป็นพื้นที่พิเศษแบบหนึ่งที่รวมเอาความแตกต่างหลากหลายแบบต่างๆ เข้าไว้ด้วยกันในพื้นที่/สถานที่เดียวกัน ดังตัวอย่างของพิพิธภัณฑสถาน และห้องสมุด ในพื้นที่ทั้งสองแบบนี้ เวลาไม่เคยหยุดนิ่ง แต่จะสะสมตัวเองขึ้นเรื่อยๆ ด้วยการนำสรรพสิ่งในเงื่อนเวลาที่แตกต่างกันมาไว้ในพื้นที่/สถานที่เดียวกัน เวลาทุกแบบยุคสมัยทุกชนิด รูปแบบ ธรรมเนียม ความคิด ความเชื่อ ฯลฯ ที่แตกต่างกันถูกนำมาบรรจุไว้ในพื้นที่เดียวกันได้อย่างไรไม่เคยจะเซ็น ในขณะที่ในศตวรรษที่ 17 พิพิธภัณฑสถาน และห้องสมุดเป็นเพียงสถานที่เก็บสะสมของส่วนตัวเท่านั้น พื้นที่พิเศษในสังคมของเรา ที่เก็บรวบรวมสรรพสิ่งที่แตกต่างกันในมิติของเวลาไว้ในพื้นที่/สถานที่ที่หยุดนิ่งอย่างพิพิธภัณฑสถานหรือห้องสมุดนั้น ถือเป็นกรอบ/วิธีคิดเฉพาะของยุคสมัยใหม่ซึ่งเริ่มในศตวรรษที่ 19 ในอดีตงานวัด (the fairgrounds) ก็เป็นพื้นที่/สถานที่ที่รวบรวมเอาการแสดง การออกร้านที่แตกต่างกันในเรื่องของเวลา ยุคสมัยมาไว้ในพื้นที่/สถานที่เดียวกัน ส่วนในปัจจุบันบ้านพักตากอากาศ (the vacation villages) อย่างหมู่บ้านตากอากาศของชาวโพลินีเซียน ก็เป็นตัวอย่งของพื้นที่ชนิดพิเศษที่เปิดให้คนที่อยู่ในเมืองออกไปใช้ชีวิตชื่นชมกับธรรมชาติอยู่อย่างธรรมชาติที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ในช่วงเวลาสั้นๆ ได้

ประการที่ห้า พื้นที่แบบพิเศษนี้จะทำงานภายใต้ระบบเปิดและปิดไปพร้อมๆ กัน กล่าวคือมีใช้พื้นที่/สถานที่สาธารณะที่ใครๆ จะ

เข้าไปก็ได้ ขณะเดียวกันก็มีใช้พื้นที่/สถานที่ปิดที่เข้าได้เฉพาะคนบางกลุ่มอย่างค่ายทหารหรือคุก แต่เป็นพื้นที่ที่อยู่ก้ำกึ่งระหว่างสองสิ่งนี้คือจะเข้าไปได้ต้องได้รับอนุญาตในระดับหนึ่ง เช่น ต้องชำระล้างร่างกายให้สะอาดอย่างกรณีของฮาเร็มของชาวมุสลิม หรือสถานที่อาบน้ำของชาวสแกนดิเนเวีย แต่มีพื้นที่พิเศษบางประเภทที่เราได้เข้าไปจริง แต่การเข้าไปของเราก็ไม่สามารถทำให้เราเข้าถึงพื้นที่นั้นๆ ได้จริง พูโกยกตัวอย่างของพื้นที่ในบ้านอย่างห้องน้ำห้องครัว หรือห้องรับแขก แม้เราจะเข้าไปได้ก็เข้าไปในฐานะของแขกหรือผู้มาเยือนเท่านั้น, หรือพื้นที่ที่ให้เช่านอนค้างคืนในบ้านที่เจ้าของบ้านทำประตูเข้าออกเฉพาะสำหรับผู้เช่า การเข้ามาอยู่ในบ้านแบบนี้ในฐานะผู้เช่า ไม่สามารถทำให้เราเข้าถึงพื้นที่ที่เป็นส่วนตัวของเจ้าของบ้านได้เลย เข้าได้เฉพาะหรือในกรณีของโรงแรมมาตรฐานในปัจจุบันก็เช่นกัน เป็นพื้นที่/สถานที่ที่คู่หนุ่มสาวแอบเข้าไปหาความสุขกัน เป็นสถานที่ที่ช่วยปิดบังการกระทำไม่ให้คนภายนอกเห็น ขณะเดียวกันก็เปิดให้คนทั่วไปเข้าไปใช้บริการได้ คือเป็นพื้นที่ทั้งเปิดและปิดไปพร้อมๆ กัน

สาระสำคัญ**ประการสุดท้าย**ของพื้นที่/สถานที่พิเศษเหล่านี้ คือ ทำหน้าที่เชื่อมโยงพื้นที่/สถานที่ชนิดอื่นๆ ในสังคมเข้าด้วยกัน หน้าที่ที่ว่านี้เป็นทั้งหน้าที่ในจินตนาการที่สร้างพื้นที่บางชนิดขึ้นมา ขณะเดียวกันก็สร้างพื้นที่/สถานที่จริงขึ้นมาพร้อมๆ กันด้วย ตัวอย่างเช่น อาณานิคม เป็นการจัดการพื้นที่ของ

เจ้าอาณานิคมให้ดูเหมือนประเทศของเจ้าอาณานิคม แต่ก็ไม่ใช่ประเทศเจ้าอาณานิคม เป็นเพียงอาณานิคม, เรียกเช่นกัน เป็นพื้นที่ที่ลอยอยู่ในน้ำ เป็นพื้นที่ที่ปราศจากพื้นที่ (a place without a place) เคลื่อนย้ายจากท่าเรือหนึ่งไปยังอีกท่าเรือหนึ่ง เป็นการเดินทางและเปิดจินตนาการให้กับคน ฉะนั้น ถ้าอารยธรรมใดปราศจากเรือ อารยธรรมนั้นก็ปราศจากจินตนาการด้วย

จากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น จะเห็นได้ว่าความคิดเกี่ยวกับพื้นที่เท่าที่ผ่านมาเป็นการมองพื้นที่จากภายใน (internal spaces) แต่สิ่งที่ฟูโกพยายามนำเสนอในงานเรื่อง “Of other spaces” ผ่านมโนทัศน์เรื่องพื้นที่แบบพิเศษ หรือ heterotopia คือ การพยายามมองพื้นที่จากภายนอก (an external space) กล่าวคือเป็นการมองพื้นที่อย่างสิ่งมีชีวิต และเป็นประดิษฐกรรมของสังคม เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่จริงกับความเป็นประดิษฐกรรมทางสังคมของพื้นที่ และนี่คือสารัตถะของพื้นที่แบบพิเศษในทฤษฎีของฟูโก พื้นที่แบบพิเศษนี้เป็นพื้นที่ที่อยู่ได้หลายมิติ เป็นทั้งพื้นที่จริงและพื้นที่ในอุดมคติ เป็นพื้นที่ที่มีลักษณะแตกต่างหลากหลายมาก เป็นได้ทั้งพื้นที่ (space), สถานที่ (place), และที่ตั้ง (site) และเป็นตัวเชื่อมความแตกต่างเหล่านี้เข้าด้วยกัน ผ่าน (1) การทำหน้าที่สร้างจินตนาการเพื่อเปิดให้เห็นถึงพื้นที่จริงแบบต่างๆ ในสังคม, และ (2) ทำหน้าที่สร้างพื้นที่แบบอื่นๆ ขึ้นมาด้วย เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่รวมเอา

ความขัดแย้งและแตกต่างกันไว้ด้วยกัน, เมื่อเป็นเช่นนี้ การปรากฏตัวของพื้นที่ชนิดพิเศษหรือ heterotopia จึงเป็นการสร้างความหมายใหม่เอกลักษณ์แบบใหม่ให้เกิดขึ้นกับพื้นที่ เพราะการปรากฏตัวของพื้นที่พิเศษแบบนี้ เท่ากับเป็นการจัดลำดับความสำคัญ จัดระบบระเบียบชุดใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อน พร้อมๆ กับการปลดปล่อย ย่อยสลาย สันคลอนบรรดาระบบระเบียบเกี่ยวกับพื้นที่ที่ดำรงอยู่เดิมลงด้วย เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีได้อยู่ในสาระบบที่ดำรงอยู่ (the order of things) แต่เป็นการจัดระบบขึ้นมาใหม่ (the ordering of things) เช่น คุณโรงพยาบาลคนบ้า เป็นต้น (ดู Hetherington, 1996 : 38)

ดังนั้น ความคิดเรื่องพื้นที่แบบพิเศษหรือ heterotopia ของฟูโก จึงช่วยเปิดมุมมองของเราต่อสิ่งที่เรียกว่า “เมือง” จากเดิมที่มองเมืองในฐานะที่เป็นชุมชน (community) ที่คนที่มีลักษณะเหมือนๆ กันมาอยู่รวมกันในรูปแบบของวิชาสังคมวิทยาว่าด้วยการศึกษาเมือง (urban sociology) สู่การมองเมืองในฐานะที่เป็นพื้นที่ (space) การมองเมืองในฐานะที่เป็นพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฐานะที่เป็นพื้นที่แบบพิเศษแบบหนึ่งนั้น ช่วยให้เราเห็นถึงบทบาทในฐานะผู้กระทำของเมืองได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เพราะเมืองในฐานะที่เป็นพื้นที่พิเศษแบบหนึ่งสร้างชุมชนเฉพาะที่นำเอาความแตกต่างหลากหลาย และขัดแย้งกันมาไว้ด้วยกัน ในพื้นที่/สถานที่แห่งเดียวกันได้อย่างไม่เคอะเขิน นั่นคือเมือง คือ ที่พบปะชุมนุมของบรรดา “ที่ตั้ง”

(site) ต่างๆ ที่มีความแตกต่าง หลากหลาย และขัดแย้งกันไว้ด้วยกัน การมองเมืองแบบนี้ จะช่วยให้เราสามารถฉีกออกไปจากวิถีคิดเกี่ยวกับ “ชุมชน” แบบที่ดำรงอยู่ที่คิดบนฐานของความเหมือนกัน และบนฐานของสิ่งที่ปรากฏให้เห็น (presence) เท่านั้น วิถีคิดแบบนี้เก็บกอด ปิดกั้น และกดทับสิ่งที่แตกต่าง สิ่งที่ไม่ปรากฏหรือสิ่งที่ขาดหายไป (absence) เสมอ แม้ว่าในเชิงหลักการแล้ว ชุมชนควรจะเป็นพื้นที่ที่เปิดกว้าง (inclusion) ก็ตาม ในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา วิถีคิดเกี่ยวกับชุมชนบนฐานของความเหมือนกัน/ของสิ่งที่ปรากฏนำไปสู่โคกนาฏกรรมที่น่าสยดสยองหลายครั้งในโลก ดังเช่นกรณีของการสังหารหมู่ชาวยิวของนาซีที่เมืองออสวิตซ์ (Auschwitz) ประเทศโปแลนด์ ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นต้น

ฉะนั้น ในทฤษฎีของสตรีทซิก จุดแตกหักสำหรับการสร้างจินตนาการเกี่ยวกับชุมชนแบบอื่นๆ หรือความเป็นอื่นของชุมชนแบบที่ดำรงอยู่ จะต้องเริ่มต้นด้วยการเปลี่ยนวิถีคิดหรือไวยากรณ์เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า “ชุมชน” ก่อน (ดูรายละเอียดใน Strydom, 1997 และดูเปรียบเทียบกับ Noys, 1997) เพราะถ้าเปลี่ยนฐานคิดหรือไวยากรณ์เกี่ยวกับการจัดชุมชน จากเดิมที่ชูความเหมือนกันและสิ่งที่ปรากฏไปสู่สิ่งที่แตกต่างและสิ่งที่ไม่ปรากฏ เราก็จะได้ภาพของชุมชนแบบที่ดำรงอยู่ (the end of community) ขณะเดียวกันก็เป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างไวยากรณ์ชุดใหม่ขึ้นมา

จึงเป็นการเมืองแบบหนึ่งในความหมายของการตั้งคำถาม ขบคิดทบทวน (re-think) เกี่ยวกับไวยากรณ์ของชุมชนที่ดำรงอยู่ พร้อมๆ กับการคิดนอกจารีตของไวยากรณ์ที่ดำรงอยู่ด้วย (un-think/un-do) ดังตัวอย่างความคิดเกี่ยวกับชุมชนแบบสมัครใจ (elective community) ของจอร์จ บาดายย์ (George Bataille) ที่สตรายซิกเลือกหยิบยกมาอภิปราย เป็นชุมชนที่วางอยู่บนฐานของมิตรภาพ (friendship; ดูเปรียบเทียบกับการศึกษามิตรภาพในฐานะที่เป็นมรรควิธีในการเข้าใจจริยธรรม กฎหมาย และการเมืองได้ใน Derrida, 1988 และ 1997) และการแลกเปลี่ยนสื่อสารที่ไม่รู้จัก เพราะสำหรับบาดายย์แล้ว ชุมชนมิใช่พื้นที่ของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่เป็นพื้นที่ที่เปิดกว้างคล้ายทะเลทรายมากกว่า (ดู Noys, 1997: 67) ชุมชนมิใช่สิ่งที่สำเร็จเสร็จสิ้นสมบูรณ์ มีข้อยุติเด็ดขาด แต่ชุมชนเป็นเรื่องของการช่วยกันสร้างมีหลากหลายรูปแบบแล้วแต่จะตกลงกัน จึงหาข้อยุติเด็ดขาดและสิ้นสุดไม่ได้

นอกจากจอร์จ บาดายย์แล้ว ฌาร์ค แดร์ริดา ก็เป็นอีกผู้หนึ่งที่เสนอแนวคิดเกี่ยวกับชุมชนทางเลือกแบบอื่นๆ หรือความเป็นอื่นของชุมชนแบบที่ดำรงอยู่ได้น่าสนใจยิ่งในปัจจุบัน (ดูรายละเอียดใน Caputo, ed., 1997: ch. 4) เพราะแดร์ริดาเรียกร้องให้สร้างสิ่งที่เรียกว่า “ชุมชนที่ปราศจากชุมชน” (community without community) กล่าวคือ แดร์ริดาเห็นว่าสิ่งที่เรียกว่า “ชุมชน” แบบที่ดำรงอยู่ แม้ในระดับของภาพลักษณ์จะสื่อถึงความอบอุ่นและ

ความสุขสบาย แต่ในระดับของวิถีคิดแล้วชุมชนแบบที่ดำรงอยู่สร้างขึ้นจากการเก็บกดปิดกั้นความเป็นอื่น ในรูปของการแบ่งแยกเป็นพวกเขา/เธอ กับพวกเรา ขณะเดียวกันก็ชูพวกเรา เก็บกดพวกเขา/เธอ ภายใต้อำนาจของความสมานฉันท์ และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน วิถีคิดเกี่ยวกับชุมชนแบบนี้ สร้างขึ้นจากความคิดในเรื่องเอกลักษณ์ของตัวเอง (self-identity) เป็นสำคัญ และนำไปสู่ความรุนแรงและการทำลายล้างเอกลักษณ์ที่ไม่เหมือนกับของตน ในรูปของความรู้ลึกลับชาตินิยม หรือศาสนานิยม เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้ แดร์ริดาเห็นว่าชุมชนแบบอื่นที่จะเกิดขึ้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเป็น “ชุมชนที่ปราศจากชุมชน” แบบที่ดำรงอยู่ นั่นคือ จะต้องเป็นชุมชนที่มีพื้นที่ให้กับความเป็นอื่น เคารพ ยอมรับ และรับผิดชอบต่อความเป็นอื่น ด้วยการสลายความสำคัญของ “ความเป็นเรา” (We), เอกลักษณ์ของเรา (self-identity) ลง ชุมชนแบบที่ปราศจากชุมชน จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อเรามีวิถีคิด/สร้างเอกลักษณ์แบบอื่น เป็นเอกลักษณ์ที่ไม่ติดยึดกับการสร้างตัวตนของเรา แต่เป็นเอกลักษณ์ที่มีพื้นที่ให้กับความแตกต่าง และเป็นเอกลักษณ์ที่สามารถแตกต่างไปจากตัวเองสามารถขัดแย้งกับตัวเองได้ด้วย (“differ from itself/differ with itself,” p. 114) วิถีคิดเกี่ยวกับเอกลักษณ์ที่ไม่ติดยึดกับเอกลักษณ์ของตัวเอง แต่สามารถแตกต่างและขัดแย้งกับตัวเองได้กับวิถีคิดเกี่ยวกับชุมชนที่ปราศจากชุมชน คือ สวรรค์ที่สำคัญประการหนึ่งของปรัชญา/วิธีการหาความรู้ของแดร์ริดา

ที่เรียกว่า “Deconstruction”

ในทำนองเดียวกัน มีงานศึกษาเกี่ยวกับชุมชนแบบอื่น หรือความเป็นอื่นของชุมชนแบบที่ดำรงอยู่ที่ใช้กรอบความคิดเรื่องพื้นที่ชนิดพิเศษของฟูโกต์ผู้เขียนได้กล่าวถึงข้างต้น และเป็นงานศึกษาที่สามารถแสดงให้เห็นถึงบทบาทในฐานะผู้กระทำของเมือง พร้อมๆ กับผลลัพธ์เชิงรูปธรรม (effects) อันเนื่องมาจากปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “เมือง” ได้อย่างน่าสนใจยิ่ง งานศึกษานี้ได้แก่ งานของเควิน ฮีธเธอร์ริงตัน (*ดูรายละเอียดใน Hetherington, 1996*) ที่ศึกษาการสร้างชุมชนแบบอื่น/พื้นที่แบบอื่น ของคนหนุ่มสาวชาวอังกฤษกลุ่มหนึ่งที่เรียกว่า “นักเดินทางยุคใหม่” (the New Age Travellers) นักเดินทางยุคใหม่เป็นการรวมกลุ่มของคนหนุ่มสาวในประเทศอังกฤษจำนวนหลายหมื่นคนที่ไม่พอใจกับสภาพชีวิตในเมืองใหญ่ เริ่มในกลางปีคริสต์ทศวรรษ 1970s เป็นกลุ่มคนที่ใช้ชีวิตเร่ร่อนบนท้องถนน มีรถยนต์เป็นพาหนะในการเดินทาง เนื่องจากลู่ค่าเช่าบ้านในเมืองไมไหวและถ้าหากไปอยู่ในย่านอื่นๆ ก็จะได้เพื่อนบ้านที่ไม่ดี จึงเลือกออกมาใช้ชีวิตบนถนนแทน ส่วนใหญ่เป็นชนชั้นกลางผิวขาว และเดินทางในรูปของคาราวานนิยมค้างแรมในชนบททางไกล จะเข้าเมืองเฉพาะในฤดูหนาวและเริ่มเป็นข่าว เป็นที่รู้จักของสังคมอังกฤษในวงกว้างในปี ค.ศ. 1985 เนื่องจากมีการปะทะกับเจ้าหน้าที่ตำรวจที่ปิดกั้นไม่ยอมให้บรรดานักเดินทางยุคใหม่เหล่านี้ไปรวมตัวกันเพื่อจัดงานรื่นเริงเฉลิม

ฉลองประจำปีที่บริเวณกองหินประหลาด/กองหินศักดิ์สิทธิ์สโตนเฮ็นจ์ (Stonehenge) กลางทุ่งนาเมืองซาลิสเบอรี (Salisbury) การปะทะครั้งนี้ มีการแพร่ภาพทางโทรทัศน์ ทำให้ขบวนการ “นักเดินทางยุคใหม่” เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในอังกฤษ การเลือกพื้นที่/สถานที่เฉพาะสำหรับการพบปะสังสรรค์ประจำปีของบรรดานักเดินทางยุคใหม่เหล่านี้ มีความสำคัญมาก ส่วนใหญ่สถานที่ที่เลือกจะบ่งบอกถึงการต่อต้านวิถีชีวิตแบบใหม่ วิถีชีวิตแบบเมืองใหญ่ เป็นพื้นที่ที่อยู่ริมขอบ/ชายขอบสังคมหรือที่ ฮิลด์ส (*ดูรายละเอียดใน Shields, 1991*) เรียกว่า Places on the margin และทำให้พื้นที่เหล่านี้กลายเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางสังคมขึ้นมา หรือที่ ฮีธเธอร์ริงตันเรียกว่า “social centrality” นั่นเอง

กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือว่า ในทุกสังคมจะมีพื้นที่/สถานที่บางแห่ง ที่คนกลุ่มน้อย คนที่ถูกเก็บกดปิดกั้น เลือกที่จะนำตัวเองเข้าไปสังกัด ผูกพัน เนื่องจากเข้าไปไม่ถึงพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางของสังคม ขณะเดียวกันการเข้าไปสังกัด การเข้าไปใช้พื้นที่เหล่านี้ ก็จะถูกกีดกันชัดเจนจากบรรดาผู้ที่มีอำนาจในสังคม ดังกรณีของพื้นที่สโตนเฮ็นจ์ที่บรรดานักเดินทางยุคใหม่เลือกใช้เป็นพื้นที่/สถานที่ในการ “จาริกแสวงบุญ” ประจำปี ก็ได้รับการต่อต้านชัดเจนจากนักการเมืองทั้งในระดับชาติและในระดับท้องถิ่น ตำรวจ สื่อมวลชน และบรรดากลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในเมืองซาลิสเบอรีอันเป็นที่ตั้งของกองหินประหลาด/กองหินศักดิ์สิทธิ์

ทำให้สโตนเฮ็นจ์กลายเป็นพื้นที่ทางการเมือง
ขึ้นมา เป็นการเมืองของพื้นที่ที่กลุ่มพลังต่างๆ
เข้าปะทะต่อสู้เพื่อสร้างค่านิยมในการจัดการกับ
พื้นที่นี้ขึ้น ความสำคัญของพื้นที่สโตนเฮ็นจ์
สำหรับบรรดานักเดินทางยุคใหม่ คือ เป็นที่
สร้างเอกลักษณ์/ตัวตนให้กับคนกลุ่มนี้ สโตน
เฮ็นจ์จึงเป็นพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางของบรรดา
นักเดินทางยุคใหม่ แต่ในขณะเดียวกันก็เป็น
พื้นที่ที่ริมขอบ/ชายขอบสังคมของคนทั่วไป
ในประเทศอังกฤษ นับเป็นการสร้างความหมาย
ใหม่ให้กับพื้นที่ผ่านเทคนิควิทยาการที่เรียกว่า
การทำพื้นที่ให้บริสุทธิ์ผุดผ่อง นำยถงยงบูชา
(the purification of space) เพราะสำหรับ
นักเดินทางยุคใหม่แล้ว สโตนเฮ็นจ์ก็คือสถานที่
ศักดิ์สิทธิ์ในการประกอบพิธีกรรมประจำปี
ของพวกเขา เป็นพื้นที่ที่จะมาพบปะสังสรรค์
ประจำปี

ในฐานะที่เป็นพิธีกรรม การพบปะ
สังสรรค์ประจำปีของบรรดานักเดินทางยุคใหม่
ที่พื้นที่สโตนเฮ็นจ์ นับได้ว่าน่าสนใจยิ่ง เพราะ
มิใช่เป็นการรวมตัวในความหมายของ “ชุมชน”
แบบเก่า (community) แต่เป็นการรวมตัวใน
แบบที่เรียกว่า communion มากกว่า กล่าวคือ
เป็นการรวมตัวแบบหลวมๆ ไม่มันคง แต่
เลือกสรรเป็นชุมชนแบบความรู้สึก (a com-
munity of feeling) มากกว่าชุมชนแบบ
อาณาเขต หรือที่จอร์จ บาดายธ์เรียกว่า
elective community นั่นเอง ลักษณะเด่น
ของการรวมตัวแบบนี้ก็คือ ไม่เก็บกดปิดกั้น
ความแตกต่างหลากหลาย ขณะเดียวกันก็มี

ความรู้สึกร่วมกัน คือ ไม่ชอบชีวิตแบบ
เมืองสมัยใหม่ การรวมกลุ่มก็เป็นไปด้วย
ความสมัครใจ เป็นการตัดสินใจเลือก แม้ว่า
เงื่อนไขที่ทำให้ต้องเลือกจะมาจากความยากจน
หรือการไม่มีบ้านอยู่อาศัยก็ตาม ในนัยนี้
นักเดินทางยุคใหม่ จึงแตกต่างไปจากกลุ่มคน
เร่ร่อนอย่างพวกยิปซี เพราะมิได้เกิดมาแบบนี้
แต่เลือกที่จะมีชีวิตแบบนี้มากกว่า การเดินทาง/
ท่องเที่ยว (traveling) คือ สารัตถะของกลุ่ม
(ดูความสัมพันธ์ระหว่างการเดินทาง/ท่องเที่ยวกับ
อำนาจความรู้ และทฤษฎีได้ใน Clifford, 1989,
1992 และ Said, 1993) เป็นเครื่องหมาย
ของความเป็นอิสระ ส่วนงานรื่นเริงเป็นการ
แสดงออกถึงการหนีห่างจากชีวิตแบบเมืองสมัย
ใหม่ที่เร่ร่อน จำเจ และเคร่งเครียด กล่าวอีก
นัยหนึ่ง งานรื่นเริงประจำปีคือพิธีกรรมที่ยิ่งใหญ่
และศักดิ์สิทธิ์ของบรรดานักเดินทางยุคใหม่
เป็นการพบปะสังสรรค์การแลกเปลี่ยนข่าวสาร
เป็นการพักผ่อน การระบายสินค้า แต่ที่สำคัญ
ที่สุดคือ เป็นแหล่งสร้างเอกลักษณ์/ตัวตน
อีกแบบขึ้นมา เป็นเอกลักษณ์ที่เน้นความสนุก
สนานรื่นเริง และการปลดปล่อยจากพันธนาการ
ต่างๆ ในสังคม (carnavalesque) ผ่านเรือนร่าง/
ร่างกายของบรรดานักเดินทางยุคใหม่เอง ไม่ว่าจะ
ในรูปของการแต่งกาย หรือเครื่องประดับ
แบบประหลาดต่างๆ การเต้นรำ การร้องเพลง
การดื่มสุรา ยาเสพติด ฯลฯ งานรื่นเริงประจำปี
ของบรรดานักเดินทางยุคใหม่ จึงเป็นการ
ล้มล้างคุณค่า จารีตหลักในสังคม พร้อมสร้าง
คุณค่า จารีตใหม่ของตนขึ้นมาแทน (ดู
รายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน Hetherington, 1992)

สำหรับพื้นที่สโตนเฮ็นจ์ ก็จัดได้ว่าเป็นพื้นที่พิเศษแบบหนึ่ง (heterotopia) เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่อยู่ริมขอบ/ชายขอบของสังคมอังกฤษ เป็นพื้นที่ที่อยู่ในชนบทห่างไกล รกร้าง ไม่มีประโยชน์เชิงเศรษฐกิจ แต่เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และเป็นสถานที่ท่องเที่ยว ขณะเดียวกันก็เป็นพื้นที่ในอุดมคติของบรรดานักเดินทางยุคใหม่ที่ใช้สำหรับสร้างเอกลักษณ์/ตัวตนแบบใหม่ขึ้นมา เป็นพื้นที่เก่าโบราณใกล้ชิดกับธรรมชาติ เป็นทั้งแหล่งนัดพบที่จัดงานรื่นเริงเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และมีความหมายมากสำหรับนักเดินทางยุคใหม่ แต่เป็นสถานที่ที่ถูกมองข้าม/หลงลืมในสังคมอังกฤษ ในวันนี้ สโตนเฮ็นจ์จึงเป็นทั้งพื้นที่แบบอื่น (other space) และเวลาแบบอื่น (other time) ไปพร้อมๆ กันด้วย หรือที่ฟูโกเรียกว่า “heterochronic” คือมีระบบเวลาของตัวเอง ไม่ติดขัดกับระบบเวลาที่ดำรงอยู่ สโตนเฮ็นจ์เป็นพื้นที่แบบพิเศษในความหมายที่ว่า มีความแตกต่าง หลากหลาย ขัดแย้งเกิดขึ้นในพื้นที่แห่งนี้ ทำให้เกิดความพหุ มั่ว ไม่ชัดเจน เป็นทั้งสถานที่ท่องเที่ยวเป็นตัวแทนของความเป็นอังกฤษแบบเก่า และเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ สถานที่จาริกแสวงบุญประจำปี ของบรรดานักเดินทางยุคใหม่ไปพร้อมๆ กันด้วย สโตนเฮ็นจ์เป็นสถานที่สำหรับเฉลิมฉลองความเป็นอื่น/เอกลักษณ์แบบอื่น เป็นที่ตั้งทางยุทธศาสตร์ของภูมิศาสตร์ว่าด้วยการต่อต้าน/ขัดขืนอำนาจแบบหนึ่ง แต่ที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นก็คือว่า สโตนเฮ็นจ์แสดงให้เห็นว่าบรรดาเส้นแบ่งต่างๆ ในสังคมอย่างเช่นเมืองกับชนบท, ศูนย์กลางกับ

ชายขอบนอก ไม่มีความชัดเจนและไม่หยุดนิ่งตายตัว แต่เส้นไหลเปลี่ยนแปลง สโตนเฮ็นจ์เป็นทั้งเมืองศูนย์กลาง และชายขอบนอกไปพร้อมๆ กัน ขึ้นกับว่าใครจะเป็นผู้นิยาม

การศึกษาเรื่องราวของ “นักเดินทางยุคใหม่” ข้างต้น แสดงให้เราเห็นถึงความสำคัญและความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่กับเอกลักษณ์ได้เด่นชัดยิ่งขึ้น ขณะเดียวกัน การศึกษาพื้นที่สโตนเฮ็นจ์ก็ช่วยให้เราเข้าใจถึงบทบาท-หน้าที่ของพื้นที่แบบพิเศษ หรือที่ฟูโกเรียกว่า heterotopia ได้เด่นชัดขึ้นด้วย ในเชิงสัญลักษณ์ นักเดินทางยุคใหม่ช่วยกันสร้างและชุบชีวิต สโตนเฮ็นจ์ขึ้นมาจากพื้นที่ชายขอบนอกสู่ความเป็นพื้นที่ศูนย์กลางทางสังคม แต่สโตนเฮ็นจ์เองในฐานะที่เป็นพื้นที่พิเศษแบบหนึ่ง ก็สร้างระบบ ระเบียบของตัวเองขึ้นมาด้วย จึงเป็นพื้นที่ที่ไม่อยู่ในสภาวะที่ดำรงอยู่ การปรากฏตัวของพื้นที่แบบนี้ สลาย ล้นคลอนระบบที่ดำรงอยู่ พร้อมๆ กับการสร้างความหมายชุดใหม่ เอกลักษณ์แบบใหม่ขึ้นมาด้วย ทั้งนักเดินทางยุคใหม่ และพื้นที่บริเวณสโตนเฮ็นจ์ ต่างก็เป็นผลลัพธ์เชิงรูปธรรมแบบหนึ่งที่เกิดจากการกระทำของพื้นที่พิเศษอีกแบบที่เรียกว่า “เมือง” ขณะเดียวกันทั้งนักเดินทางยุคใหม่และสโตนเฮ็นจ์ต่างก็เป็นพื้นที่ของความเป็นอื่น (other spaces) ของเมืองและวิถีชีวิตแบบเมืองด้วย ด้วยการฉีกออกไปจากวิถีชีวิตที่เร่งรีบ บีบคั้น และเคร่งเครียด ไปสู่ชีวิตที่สนุกสนานรื่นเริง ใกล้ชิดกับธรรมชาติ และไม่เป็นทาสของเวลา

ฉะนั้น แทนการศึกษา/พูดถึงเมือง โดยตรง อย่างที่นักสังคมวิทยาที่สนใจศึกษาเมือง นักวางผังเมือง หรือนักบริหารเมืองพยายามกระทำอยู่ เราสามารถพูดถึงความเป็นอื่นของเมือง ดังเช่น การพูดถึงนักเดินทางยุคใหม่ข้างต้นเพื่อช่วยให้เราเข้าใจสิ่งที่เรียกว่า “เมือง” ชัดเจนยิ่งขึ้น คล้ายกับการศึกษาการกดขี่รูดคนผิวดำ ด้วยการศึกษาวีธีคิดของคนผิวขาว จะให้ภาพที่เด่นชัดกว่าการศึกษาความทุกข์ยากของคนผิวดำตรงๆ เพราะวีธีคิดของคนผิวขาวที่มีต่อคนผิวดำต่างหาก คือ ต้นตอของความทุกข์ยากของคนผิวดำ, หรือการศึกษาการกดขี่ ชูตรีต ชมเหงสตรี ด้วยการศึกษาวีธีคิดของผู้ชายที่มีต่อผู้หญิง เป็นต้น

เมืองกับการพัฒนา (City and Develment)

เอกลักษณ์/ตัวตนของเมืองในวาทกรรมการพัฒนาแห่งยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เท่าที่ผ่านมา มี 2 แบบใหญ่ๆ ด้วยกัน กล่าวคือ **แบบแรก** เมือง คือ ตัวแทนของความเจริญก้าวหน้าทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยีวิทยาการ และศิลปวัฒนธรรม ฉะนั้น ถ้าจะพัฒนา สิ่งแรกที่จะต้องกระทำคือ การสร้างเมืองขนาดใหญ่ขึ้นมา เพื่อให้เป็นศูนย์กลางของความเจริญก้าวหน้าในด้านต่างๆ จากนั้นความเจริญในเมือง จะไหลรินไปยังพื้นที่ชนบทห่างไกล เฉกเช่น การไหลรินของความเจริญก้าวหน้าจากประเทศตะวันตกสู่ประเทศ

โลกที่สาม ดังความเชื่อของนักทฤษฎีแนวที่เรียกว่า “ทฤษฎีการทำให้ทันสมัย” (modernization theory) หรือ “ทฤษฎีการแพร่กระจายของความเจริญ” (diffusionism; ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในบทที่ 2 และใน Apter, 1965; Chilcote and Edelstein, eds., 1974 : 3–26 เป็นต้น) แต่ไม่ว่าจะเรียกชื่อแตกต่างกันอย่างไร สารสำคัญของวาทกรรมการพัฒนากระแสหลักแห่งยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ชูตนี้อยู่ที่การนำเสนอวิธีการในการเปลี่ยนแปลงสังคมของประเทศโลกที่สาม จากสังคม “ด้อยพัฒนา” สู่สังคม “พัฒนา” ด้วยการลอกเลียนแบบอย่างของสังคมตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมของประเทศสหรัฐอเมริกา และยุโรปในทุกๆ ด้าน ยิ่งลอกเลียนได้เหมือนเท่าใด ก็ยิ่งถือว่ามีการพัฒนาเท่านั้น ดังนั้น จึงเป็นการมองการพัฒนาอย่างหยุดนิ่ง ด้วยมีภาพที่แน่นอนตายตัวของสิ่งที่เรียกว่า “การพัฒนา” กำหนดไว้ล่วงหน้าเรียบร้อยแล้ว ทำให้วาทกรรมการพัฒนาชุดนี้ ไม่มีที่ว่างให้กับความแตกต่างหลากหลายเลย ขณะเดียวกันวาทกรรมการพัฒนาชุดนี้ ก็เชิดชูยกย่องพื้นที่ที่เรียกว่า “เมือง” ด้วยการเก็บกดปิดกั้นพื้นที่ชนดิอื่นๆ ไว้ ภายใต้ข้ออ้างของสิ่งที่เรียกว่า “ความด้อยพัฒนา” ดังตัวอย่างของพื้นที่ที่เรียกว่า “ชนบท” รวมตลอดถึงบรรดาสรรพสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับชนบท เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น จะถูกวาทกรรมการพัฒนาชุดนี้มองว่าไร้คุณค่า ไร้ศักยภาพ เป็นตัวเหนี่ยวรั้ง/ขัดขวางการพัฒนา ดังนั้น ถ้าจะพัฒนา จำเป็นจะต้องเปลี่ยนพื้นที่ชนบทให้มี

ความเป็นเมือง (urbanization) ให้หมด ว่าเป็นเช่นนี้ การพัฒนามีคือการตัดคนออกจาก รากเหง้าดั้งเดิมของตัวเอง แล้วแทนที่/สวมรอย ด้วยสิ่งที่เรียกว่า “การพัฒนา” การพัฒนาจึง เป็นการกระทำความรุนแรงอย่างมหันต์กับสิ่งที่ ถูกพัฒนา ยิ่งไปกว่านั้น วาทกรรมการพัฒนา กระแสหลักแห่งยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ชุดนี้ ยังสร้างระบบ ระเบียบ วิธีคิด และวิธี จัดการเกี่ยวกับพื้นที่แบบใหม่ขึ้นมาภายหลัง สงครามโลกครั้งที่สองด้วย ได้แก่ พื้นที่ที่ เรียกว่า “ประเทศพัฒนา” กับ “ประเทศด้อย พัฒนา” ตามลำดับ (ดูรายละเอียดในบทที่ 1) ในนัยนี้ วาทกรรมการพัฒนาอย่างทฤษฎีการ ทำให้ทันสมัยอย่างตะวันตก หรือทฤษฎีการ แพร่กระจายความเจริญ ก็คือ เทคนิควิทยาการ ของอำนาจแบบหนึ่ง ที่แสดงออกมาในรูปของ ความรู้ เป็นเทคนิควิทยาการในการจัดระบบ ระเบียบเกี่ยวกับพื้นที่ชนิดหนึ่ง นั่นเอง

เอกลักษณ์/ตัวตนแบบที่สองของ เมือง ในแวดวงวาทกรรมพัฒนาแห่งยุค หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ได้แก่ ภาพของการ เป็น “ผู้ร้าย” (villain) ตัวฉกาจ ที่คอยดูดซับ เอาส่วนเกิน ความอุดมสมบูรณ์และความมั่งคั่ง จากชนบทเข้าสู่เมือง เพื่อผลในการสะสมทุน และความเจริญก้าวหน้าของระบบเศรษฐกิจ แบบทุนนิยม ทั้งในระดับประเทศและในระดับ โลก บทบาทของเมืองในฐานะ “ปลิงดูดเลือด” นี้เอง ที่ส่งผลให้เกิดการพัฒนาแบบไม่สมดุลย์ และแบบไม่เท่าเทียมกัน (uneven develop- ment; ดูรายละเอียดใน Smith, 1984) ดังกรณี

ของวาทกรรมการพัฒนาของบรรดานักทฤษฎี แนวมาร์กซิสต์ใหม่ (neo-Marxists) อย่าง ทฤษฎีพึ่งพิง (dependency theory; ดูตัวอย่าง ใน Frank, 1967 และดูการอภิปรายถึงพัฒนา การ และสถานภาพในปัจจุบันของทฤษฎีนี้ได้ ใน Packenham, 1992 และ James, 1997) และทฤษฎีระบบโลก (world-system theory; ดูตัวอย่างใน Wallerstein, 1979) ความแตกต่าง และความไม่เท่าเทียมกันระหว่างเมืองกับชนบท ทำให้วาทกรรมการพัฒนาชุดที่สองนี้ เรียกร้อง ให้ประเทศด้อยพัฒนาหรือประเทศบริวาร/ชาย ขอบนอก (satellite/periphery) ตัดขาดความ สัมพันธ์ (delinking/isolation) กับประเทศ ทุนนิยมตะวันตก แล้วหันไปสร้างสังคมแบบ สังคมนิยม (socialism) ขึ้นแทนขณะเดียวกัน ภาพความเป็นผู้ร้ายของเมืองในวาทกรรม การพัฒนาชุดที่สองนี้ ได้ถูกถ่ายทอดออกเป็น ภาคปฏิบัติของวาทกรรม (discursive practices) การพัฒนาในรูปของนโยบาย สาธารณะที่รังเกียจเดียดฉันท์เมืองและคนที่ อาศัยอยู่ในเมืองอย่างรุนแรง ในช่วงการ ปกครองของรัฐบาลเขมรแดง (Khmer Rouge) ภายใต้การนำของนายพล พต (Pol Pot, 1925 –1998) ระหว่างปี ค.ศ. 1975–1979 ที่มีการ อพยพโยกย้ายคนเขมรที่อาศัยอยู่ในเมืองให้ออก ไปทำงานหนักในพื้นที่ชนบทห่างไกล อันเป็น ผลให้คนเขมรต้องล้มตายไปเกือบสองล้านคน อันเนื่องมาจากสภาพการทำงานที่แร้นแค้น การขาดแคลนอาหาร และการถูกฆาตกรรม โดยทหารเขมรแดง หรือที่รู้จักกันในนามของ “ทุ่งสังหาร” (killing field) ในเวลาต่อมานั่นเอง

นโยบายที่ผิดพลาดเกี่ยวกับเมืองดั้งเดิมของ
รัฐบาลเขมรแดงข้างต้น ผนวกกับการมองภาพ
ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบทแบบแคบๆ
และตื่นเงินทำให้ในระยะหลังๆ มีนักทฤษฎี
มาร์กซิสต์กลุ่มหนึ่งหันกลับมาให้ความสนใจ
ศึกษาเรื่องของพื้นที่โดยทั่วๆ ไป (space) และ
เรื่องของพื้นที่ที่เรียกว่า “เมือง” (city) เป็น
การเฉพาะมากขึ้น จนสามารถจัดได้ว่าเป็นสาขา
วิชาหนึ่งที่เรียกว่า Marxist urban studies
หรือ the new urban Marxism (ดูรายละเอียด
ใน Katznelson, 1992 และ DeLeon, 1993)¹²

อย่างไรก็ตาม การกล่าวถึงวาทกรรมการ
พัฒนาแห่งยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สองทั้งสอง
ชุดในทำนองข้างต้นเป็นเพียงการตีความของ
ผู้เขียนเอง เพราะจริงๆ แล้ว ความสำคัญและ
ความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่กับการพัฒนา มัก
ไม่ค่อยมีการพูดถึง หรือให้ความสนใจกัน
เท่าใดนักในแวดวงของการศึกษาการพัฒนาเท่า
ที่ผ่านมา (จะมีข้อยกเว้นอยู่บ้าง เช่น งานของ
Friedman, 1973–73; Smith, 1984 และ
Slater, 1993 เป็นต้น) ทั้งๆ ที่นโยบายและ
โครงการพัฒนาส่วนใหญ่ จะมีผลต่อการสร้าง
พื้นที่เฉพาะแบบหนึ่งขึ้นมาด้วยเสมอก็ตาม ดัง
ตัวอย่างของการสร้างพื้นที่แบบเมืองและชนบท
รวมตลอดถึงความไม่เท่าเทียมกันระหว่างพื้นที่
ทั้งสองแบบนี้ด้วย เป็นต้น วาทกรรมการ
พัฒนาเท่าที่ผ่านมา ให้อภิสิทธิ์กับเวลาอย่าง
มาก ขณะเดียวกันก็เก็บกอดปิดกั้นความสำคัญ
ของพื้นที่ไว้¹³ ด้วยการเสนอวิธีคิดเกี่ยวกับ
การพัฒนาว่าเป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลง–

เคลื่อนไหวจากความต้อยพัฒนาสู่การพัฒนา
เป็นวิธีคิดที่เชื่อในความเป็น “ธรรมชาติ” หรือ
ความเป็นสากลของสิ่งที่เรียกว่า “การพัฒนา”
ว่าสามารถใช้ได้กับทุกสถานที่ ทุกบริบท (con-
text-free) ฉะนั้น วาทกรรมการพัฒนาเท่าที่
ผ่านมาทั้งสองชุด จึงเป็นวาทกรรมแบบผูกขาด
รวมศูนย์ (totalizing discourses) ด้วยกัน
ทั้งคู่ เพราะต่างก็ยังเชื่อในความเป็นสากลของ
สิ่งที่เรียกว่า “การพัฒนา”

วาทกรรมการพัฒนาแบบผูกขาดรวม
ศูนย์ ที่ชูความสำคัญของเวลาและเก็บกอดพื้นที่ไว้
ดังกล่าวข้างต้น ทำให้มองไม่เห็นความจริงๆ
แล้ว การพัฒนาก็คือเทคนิควิทยาการและ
วิธีการในการผลิตและจัดการกับพื้นที่แบบหนึ่ง
เท่านั้น กระบวนการพัฒนา (development
process) ก็คือกระบวนการในการผลิตและ
จัดการกับพื้นที่ชุดหนึ่ง (spatial production
and appropriation) วาทกรรมการพัฒนามิได้
สร้างขึ้นมาลอยๆ แต่จะมีการสร้างพื้นที่เฉพาะ
ชุดหนึ่งขึ้นมารองรับด้วยเสมอ ไม่ว่าจะ
พื้นที่ที่เรียกว่า “ประเทศพัฒนา” กับ “ประเทศ
ต้อยพัฒนา” ดังกรณีของทฤษฎีการทำ
ทันสมัย หรือทฤษฎีการแพร่กระจายของความ
เจริญ; หรือพื้นที่ที่เรียกว่า “ประเทศศูนย์กลาง–
ประเทศกึ่งบริวาร/กึ่งชายขอบนอก–ประเทศ
บริวาร/ชายขอบนอก” (core–semiperiphery–
periphery) ดังกรณีของทฤษฎีฟุ้งฟิง, ทฤษฎี
ระบบโลก, หรือทฤษฎีการพัฒนาของบรรดา
นักทฤษฎีที่เรียกว่า “มาร์กซิสต์ใหม่” ทั้งหลาย
เป็นต้น พื้นที่เหล่านี้ถูกผลิต สร้าง ตรง

เผยแพร่มรดกตกทอด ผ่านวาทกรรมการพัฒนา
แห่งยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สองสองชุดนี้
แม้ว่าจะแตกต่างกันในรายละเอียดและจุดยืน
แต่วาทกรรมสองชุดนี้ก็ได้ร่วมกันสร้างเอกลักษณ์
/ตัวตน และประวัติศาสตร์ชุดใหม่ให้กับบรรดา
ประเทศต่างๆ ใน “โลกที่สาม” เป็นเอกลักษณ์
/ตัวตนที่สร้างขึ้นจากความเป็นอื่นของ
ประเทศตะวันตกเป็นสำคัญ กล่าวคือ อะไร
ไม่ใช่ ไม่มี และไม่เหมือนกับประเทศตะวันตก
ถือว่า “ด้อยพัฒนา” และเป็นประวัติศาสตร์
ที่เขียน/คิดโดยชาวตะวันตกเป็นหลัก ดังนั้น
วาทกรรมการพัฒนาเท่าที่ผ่านมาทั้งสองชุด จึง
ยังคงลักษณะของ “คำบอกเล่าที่ยิ่งใหญ่”
(meta-narratives) จะต่างกันไปเพียงแต่ว่า วาท
กรรมชุดแรกสร้างและชูความสูงส่งของสังคม
ตะวันตก โดยไม่เคยคิดจะตั้งคำถามใดๆ ใน
ขณะที่วาทกรรมการพัฒนาชุดที่สอง หันมา
สร้างและชูพื้นที่ชนิดใหม่ในระดับโลกขึ้นมาเรียก
ว่า “ระบบเศรษฐกิจโลก” (the world economy)
ซึ่งถูกมองว่าเป็นตัวทำให้เกิดความด้อยพัฒนา
ขึ้นในประเทศโลกที่สาม

อย่างไรก็ตาม ระบบเศรษฐกิจโลกที่ว่านี้ก็
เป็นเพียงระบบเศรษฐกิจแบบแคบๆ คือ เป็น
ระบบเศรษฐกิจของชาติยุโรป โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งประวัติศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรม
ในยุโรป ในวันนี้ เศรษฐกิจโลกก็คือเศรษฐกิจ
ของชาติยุโรป เท่านั้น ไม่มีพื้นที่ที่ว่างให้กับ
ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของชาติอื่นๆ ที่ไม่ใช่
ตะวันตกเลย ระบบเศรษฐกิจโลก จึงเป็นเพียง
การขยายพื้นที่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมออก

ไปในระดับโลกเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ระบบ
เศรษฐกิจแบบทุนนิยมโลก (capitalist world-
economy) และมโนทัศน์เรื่องโลกาภิวัตน์
(globalization) ก็ไม่แตกต่างไปจากลัทธิล่า
อาณานิคม (colonialism) และลัทธิ
จักรวรรดินิยม (imperialism) ในอดีตเท่าใด
นัก เพราะต่างก็เป็นเพียงเทคนิควิทยาการใน
การจัดการกับพื้นที่แบบหนึ่ง เป็นเทคนิค
วิทยาการที่มุ่งสลายเอกลักษณ์/ตัวตนของ
ประเทศ “โลกที่สาม” เพื่อให้เหมือนกับ
สังคมของประเทศตะวันตก เพียงแต่มีชื่อเรียก
ที่แตกต่างกันไปในแต่ละยุคสมัยเท่านั้น ดังนั้น
พื้นที่จึงมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการพัฒนา
อย่างแยกกันไม่ออก แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า ใน
แวดวงการศึกษาการพัฒนาเท่าที่ผ่านมา ยัง
มิได้ให้ความสนใจกับเรื่องของพื้นที่เท่าใดนัก

นอกจากพื้นที่ที่เรียกว่า “ถนน” ที่
ผู้เขียนได้กล่าวถึงในหัวข้อ “การเมืองของพื้นที่/
พื้นที่ของการเมือง” ข้างต้นแล้ว ยังมีพื้นที่อีก
ชนิดหนึ่งที่มีความสำคัญและถือเป็นส่วนหนึ่ง
ของเอกลักษณ์ของพื้นที่ที่เรียกว่า “เมือง” แต่
เป็นพื้นที่ที่ยังมีค้อยได้รับความสนใจพูดถึงกัน
เท่าใดนักแวดวงวาทกรรมการพัฒนาเท่าที่ผ่าน
มา พื้นที่ชนิดนี้ ได้แก่ ห้างสรรพสินค้าและ
ศูนย์การค้า (department store and shopping
mall) ความสำคัญของพื้นที่ชนิดนี้ต่อการศึกษา
เมือง และต่อการศึกษาการพัฒนาอยู่ที่ว่า ใน
ด้านหนึ่งห้างสรรพสินค้าก็คืออีกตัวอย่าง
รูปธรรมหนึ่งของพื้นที่ชนิดพิเศษ หรือ hetero-
topia ที่ผู้เขียนได้กล่าวข้างต้น (ดูรายละเอียด

ในหัวข้อ “เมืองในฐานะที่เป็นพื้นที่พิเศษแบบหนึ่ง”) ขณะเดียวกันในอีกด้านหนึ่ง ห้างสรรพสินค้าและศูนย์การค้า ในฐานะที่เป็นพื้นที่แบบหนึ่งยังช่วยให้เราเห็นถึงฐานะการเป็นผู้กระทำ/ผู้สร้างความหมายของเมืองได้ด้วย นั่นคือ ห้างสรรพสินค้า ช่วยให้เราเข้าใจชีวิตของคนในเมือง วิถีชีวิตแบบเมืองได้อีกทางหนึ่ง นอกเหนือไปจากการศึกษา “ถนน” หรือการเดินทางของคนในเมืองอย่างที่มีเซล เดอ แซร์โตพยายามนำเสนอ

ในระบบทุนนิยม ความสำคัญของเมืองในฐานะพื้นที่/ในฐานะผู้กระทำเท่าที่ผ่านมา ได้แก่ การสร้างวิถีคิด/วิถีจัดการเกี่ยวกับพื้นที่ชุดหนึ่งขึ้นมา นั่นคือ การแยกบ้านกับที่ทำงาน ออกจากกันเด็ดขาด เพื่อสร้างระบบโรงงาน อันจะเป็นพื้นที่สำหรับการผลิต การทำงาน และการสะสมทุนโดยเฉพาะ พร้อมๆ กับการสร้างชนชั้นใหม่ขึ้นมาเรียกว่า ชนชั้นแรงงานในเมือง (*the urban working class; ดูรายละเอียดในงานที่น่าสนใจยิ่งของ Edwards, 1979*) การแยกบ้านกับที่ทำงานออกจากกัน เป็นสิ่งที่สามารถกระทำได้เนื่องจากการคมนาคมในเมืองมีความสะดวกและรวดเร็วขึ้น ผ่านการใช้ถนน และรถยนต์ ขณะเดียวกัน เมืองก็ทำให้ที่ดินกลายเป็นสินค้าตัวใหม่ที่มีราคาแพง เมืองเปลี่ยนฐานะของที่ดินจาก “ธรรมชาติ” สู่อการเป็นสินค้าและเป็นต้นทุนในการผลิตแบบหนึ่ง และทำให้เกิดระบบการใช้สอยที่ดินแบบต่างๆ เช่น การเช่าที่ดิน การกำหนด “ย่าน” ต่างๆ ขึ้น เช่น ย่านอุตสาหกรรม ย่านที่อยู่อาศัยและย่านโรงงาน เป็นต้น ดังนั้น สิ่งหนึ่งที่สำคัญที่สุด

ที่เมืองในระบบทุนนิยมในฐานะพื้นที่กระทำ คือ การจัดระบบ ระเบียบพื้นที่ขึ้นใหม่ (*re-organized space/re-spatialization*)

ยิ่งไปกว่านั้น สิ่งที่เมืองในฐานะที่เป็นพื้นที่กระทำ คือ การสร้างระบบ/วิถีชีวิตแบบใหม่ขึ้นมา เรียกว่า วิถีชีวิตแบบเมือง (*urbanism*) หรือจิตสำนึกแบบเมือง (*urbanized consciousness*) แต่มีใจจิตสำนึกที่วางอยู่บนฐานของชนชั้นโดดๆ อย่างทฤษฎีมาร์กซิสต์สมัยเก่าๆ ตรงกันข้ามจิตสำนึกแบบเมืองนี้สร้างขึ้นมาจากการใช้ชีวิต ประสบการณ์แบบเมือง ผ่านการจัดการพื้นที่แบบต่างๆ ของเมือง เช่น การแยกบ้านกับที่ทำงานออกจากกัน ดังกล่าวข้างต้น การกำหนดย่านต่างๆ ขึ้นมา และการแยกระหว่างเมืองกับชนบท เป็นต้น ห้างสรรพสินค้าและศูนย์การค้า ที่ผู้เขียนจะกล่าวถึงในที่นี้ก็คืออีกตัวอย่างรูปธรรมหนึ่งที่เด่นชัดของพื้นที่กับการสร้างวิถีชีวิตแบบเมือง จิตสำนึกแบบเมืองให้เกิดขึ้น ความสำคัญของห้างสรรพสินค้าอยู่ที่เป็นการจัดการกับพื้นที่ของระบบทุนนิยมแบบหนึ่งเพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของระบบทุนนิยมอันจะทำให้กระบวนการสะสมทุนไปได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น กล่าวคือ ในคริสต์ศตวรรษที่ 20 การขูดรีดส่วนเกินได้ย้ายจากปริมาณทลของภาคการผลิต (*production*) สู่อปริมาณทลของภาคการบริโภค (*consumption*) ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการที่คนงานมีการรวมตัวกันเป็นสหภาพแรงงาน ทำให้มีอำนาจต่อรองเพิ่มมากขึ้น ประกอบกับเทคโนโลยีการผลิตก้าวหน้าไป

มาก ทำให้สามารถผลิตสินค้าได้จำนวนมากเกิดปัญหาสินค้าล้นตลาด (overproduction) ทำให้มีความจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบ วิธีการ และพื้นที่ในการดูดซับส่วนเกินใหม่และห้างสรรพสินค้าก็เข้ามาสวมบทบาท—หน้าที่นี้ได้เหมาะสมยิ่ง

นั่นคือ ระบบทุนนิยมใน ค.ศ. ที่ 20 ได้ย้ายการสะสมทุนจากการผลิตสินค้าภายใต้พื้นที่เฉพาะแบบหนึ่ง เช่น โรงงาน (production in space) สู่การผลิตพื้นที่ (*production of space*; ดู *Lefebvre, 1979*) อย่างห้างสรรพสินค้า เพื่อการผลิตซ้ำแรงงาน ผ่านการสร้างค่านิยมการบริโภคสินค้าให้เกิดขึ้นในหมู่คนงาน เพราะเมื่อต้องการบริโภคก็ต้องเร่งทำงานหาเงิน การดูดรีดส่วนเกินจึงกระทำผ่านการบริโภค และการกำหนดราคาสินค้าที่สูงเกินจริงอย่างมาก หรือการสร้างอุปสงค์เทียมผ่านการโฆษณาสินค้า เป็นต้น การดูดซับส่วนเกินในปริมาณของการบริโภคนั้น มิได้กระทำผ่านการบริโภคสินค้าในห้างสรรพสินค้าเท่านั้น แต่ยังกระทำผ่านการบริโภคทุกประเภท เช่น ค่าเช่าบ้าน ค่าที่ดิน ค่ารักษาพยาบาล เป็นต้น ฉะนั้นระบบทุนนิยมจึงมิใช่สามารถสร้าง/ผลิตพื้นที่เท่านั้น แต่ยังสามารถทำให้การเสพย์/บริโภคพื้นที่ (*the consumption of space*) เป็นสิ่งที่เป็นไปได้และยอมรับกันได้ด้วย ดังเช่น การไปพักผ่อนในสถานที่ตากอากาศแบบต่างๆ หรือ การเข้าไปเดินชมสินค้าในห้างสรรพสินค้า ในวันนี้ คุณูปการที่สำคัญประการหนึ่งของนักทฤษฎีมาร์กซิสต์ที่หันมาสนใจศึกษาเรื่องของ

พื้นที่ ที่มีต่อแวดวงการศึกษาการพัฒนา ได้แก่ การชี้ชวนให้เห็นว่า บรรดาเส้นแบ่งต่างๆ ในสังคมทุนนิยม เช่น บ้านกับที่ทำงาน เมืองกับชนบท ไม่ใช่เส้นแบ่งที่เป็นธรรมชาติตายตัว แต่ประการใด แต่เป็นเพียงประดิษฐกรรมทางด้านพื้นที่แบบหนึ่งของระบบทุนนิยมเท่านั้น พัฒนาการของระบบทุนนิยมแต่ละช่วง ต้องการเทคนิควิทยาการในการผลิต และจัดการกับพื้นที่แบบหนึ่ง เพื่อผลในการสะสมทุน ระบบทุนนิยมมิใช่ผลิตแต่สินค้าอย่างที่มักนิยมเข้าใจกันเท่านั้น แต่ระบบทุนนิยมยังสามารถผลิตพื้นที่ได้ด้วย ทั้งพื้นที่ในเชิงรูปธรรมอย่างบ้าน โรงเรียน โรงงาน และ เมือง, และพื้นที่ในเชิงนามธรรม (*an abstract space*) อย่างเครือข่ายโยงใยของโลกธุรกิจการเงิน การค้า เช่น ระบบธนาคารพาณิชย์ หรือ ตลาดหุ้น เป็นต้น

นอกจากนี้ การวิเคราะห์พื้นที่ในแนวมาร์กซิสต์ ยังสามารถแสดงให้เราเห็นว่า พัฒนาการของเมืองไม่ใช่เรื่องของวิวัฒนาการแบบค่อยเป็นค่อยไป อย่างที่นักสังคมวิทยาที่สนใจศึกษาเรื่องเมืองพยายามนำเสนอ ขณะเดียวกันเมืองก็มีใจจุดหมายปลายทางของการพัฒนาอย่างที่นักทฤษฎีการทำให้ทันสมัยมอง แต่เมืองเป็นเพียงเงื่อนไขหนึ่งของวิธีการผลิตแบบทุนนิยมมากกว่า (*ดูรายละเอียดใน Gordon, 1984; Saunders, 1985 และ Katznelson, 1992*) อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์พื้นที่แนวมาร์กซิสต์ข้างต้น ก็ยังคงเอกลักษณ์ของข้อบกพร่องที่สำคัญของจารีตการวิเคราะห์แบบนี้อยู่ นั่นคือ ยังมีลักษณะของ

การย่อส่วนและลดทอน (reductionism) ขณะเดียวกันก็ยังคงลักษณะของ “คำบอกเล่าที่ยิ่งใหญ่” ไว้เช่นเดิม เพราะยังคงตรึงคำอธิบาย

ทั้งหมดไว้บนฐานของเศรษฐกิจที่เรียกว่าวิถีการผลิตแบบทุนนิยม (the capitalist mode of production) แม้ว่าจะมีความยุ่งยากและสลับซับซ้อนมากกว่าวิเคราะห์แบบมาร์กซิสต์ในอดีตที่ผ่านมา ด้วยการเพิ่มการวิเคราะห์พื้นที่เข้าไปก็ตาม ทำให้การวิเคราะห์พื้นที่แนวมาร์กซิสต์ในปัจจุบันยังไม่สามารถก้าวไปสู่การวิเคราะห์พื้นที่ในฐานะที่เป็นผู้กระทำหรือในฐานะที่เป็นตัวสื่อ/ตัวสร้างความหมาย (space as signifier) อย่างที่ผู้เขียนพยายามกระทำในที่นี้ (ดูตัวอย่างของความพยายามทำนองนี้ได้

นพพร และอรุณอุทฺท, 2538 และดูรายละเอียดการวิพากษ์วิจารณ์ทฤษฎีมาร์กซิสต์โดยทั่วไปได้อย่างแหลมคมยิ่งใน Baudrillard, 1975; ส่วนการวิพากษ์วิจารณ์การศึกษาเมืองในแวดวง

มาร์กซิสต์ที่น่าสนใจ ได้แก่ งานของ Saunders and William, 1986)

การวิเคราะห์พื้นที่ ในแนวมาร์กซิสต์ ยังสามารถแสดงให้เห็น เราเห็นว่า พัฒนาการของเมือง ไม่ใช่เรื่องของ วิวัฒนาการแบบ ค่อยเป็นค่อยไป อย่างที่นักสังคมวิทยา ที่สนใจศึกษาเรื่อง เมืองพยายาม นำเสนอ

ศูนย์การค้า (shopping centre/shopping mall) อย่างที่เราได้รับรู้กันในปัจจุบันนี้นั้นพัฒนาเปลี่ยนแปลงมาจากห้างสรรพสินค้า (department store/emporium) การปรากฏตัวขึ้นของห้างสรรพสินค้าในกลาง ค.ศ. ที่ 19 ถือเป็นจุดหักเหที่สำคัญในวัฒนธรรมการบริโภคของสังคมตะวันตก และของโลกในเวลาต่อมา ส่วนมูลเหตุของการเกิดห้างสรรพสินค้า ก็สืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงในระบบการผลิต อันเป็นผลมาจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมที่มีการนำเครื่องจักรมาใช้ในการผลิต ทำให้

สามารถผลิตสินค้าได้มากและรวดเร็วกว่าแรงงานมนุษย์ และทำให้มีความจำเป็นต้องหาแหล่งระบายสินค้าแบบใหม่ที่ระบายสินค้าได้จำนวนมาก เพื่อแก้ปัญหาการผลิตมากเกินไป

ความต้องการ (overproduction) นอกจากนี้ปรากฏการณ์แบบเมืองยังช่วยให้การเกิดของห้างสรรพสินค้าเป็นไปได้ เนื่องจากเมืองมีระบบการคมนาคมที่สะดวก รวดเร็ว มีผู้คนอาศัยอยู่หนาแน่น ทำให้การขนส่งสินค้า และการเดินทางเลือกซื้อ/ชมสินค้า เป็นไปได้อย่างสะดวกและรวดเร็ว ระบบการขนส่งมวลชนที่สามารถช่วยให้คนเดินทางได้ครั้งละหลายๆ และประหยัดค่าเดินทางก็เอื้อให้ระบบห้างสรรพสินค้าเป็นไปได้ แม้ว่าวัตถุประสงค์เริ่มแรกของการขนส่งมวลชนจะอยู่ที่การนำคนงานไปยังโรงงานก็ตาม แต่ต่อมาระบบการขนส่งมวลชนก็นำคนซื้อไปยังห้างสรรพสินค้าด้วย ราคาที่ดินที่สูงขึ้นในเมืองก็เป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ต้องมีระบบการใช้พื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพและห้างสรรพสินค้าก็ถูกมองว่าเป็นการใช้พื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพแบบหนึ่ง เนื่องจากเป็นการรวบรวมสินค้าและบริการที่แตกต่าง และหลากหลายมาไว้ในพื้นที่/สถานที่เดียวกัน และดังที่ผู้เขียนจะได้ชี้ให้เห็นข้างหน้า ห้างสรรพสินค้ายังสามารถช่วยแก้ปัญหาเรื่องเอกลักษณ์ของชนชั้นกลางในเมือง อันเป็นผลผลิตของการปฏิวัติอุตสาหกรรมได้ด้วย เนื่องจากคนกลุ่มนี้ขาดที่มั่นในสังคม ฉะนั้นการเสพยา/บริโภคเพื่อสร้างเอกลักษณ์จึงเป็นสิ่งจำเป็น และห้างสรรพสินค้าก็สามารถทำหน้าที่นี้ได้อย่างสมบูรณ์

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ผู้เขียนต้องการชี้ให้เห็นในที่นี้เกี่ยวกับห้างสรรพสินค้า/ศูนย์การค้า ในฐานะที่เป็นพื้นที่เฉพาะแบบหนึ่ง ได้แก่

บทบาท-หน้าที่ในฐานะผู้กระทำหรือผู้ผลิต/สร้างความหมาย (signifier; หากไม่ระบุเป็นอย่างอื่น สาระสำคัญต่อไปนี้จะเกี่ยวกับความมาจาก Corrigan, 1997 : ch. 4 และดูเปรียบเทียบกับ Yao, 1994; Shields, ed., 1992 เป็นต้น) กล่าวคือ ประการแรก ห้างสรรพสินค้าเปลี่ยนบทบาท/สร้างบทบาทใหม่ให้กับผู้ซื้อ จากผู้มีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในรูปของนักต่อรองราคาสินค้าตัวฉกาจสู่บทบาทของผู้ซื้อที่เฉื่อยชาสบายยอมกับราคาสินค้าที่ห้างสรรพสินค้ากำหนดขึ้นโดยไม่มีเงื่อนไขใดๆ ยกเว้น การตัดสินใจว่าจะซื้อหรือไม่ซื้อเท่านั้น ในนัยนี้อำนาจของระบบห้างสรรพสินค้า จึงอยู่ที่การกำหนดพฤติกรรมซื้อของคน ด้วยการยื่นคำขาดผ่านราคาสินค้าว่าจะซื้อหรือไม่ซื้อ ไม่มีการต่อรองราคา แต่อำนาจนี้ถูกปิดบังซ่อนเร้นไว้อย่างแนบเนียนและแยบยล ในรูปของความเชื่อที่ว่าผู้ซื้อจะไม่ซื้อก็ได้ เพียงเดินชมสินค้าอย่างเดียวก็ได้ แต่ห้างสรรพสินค้าก็มียุทธวิธีมากมายที่จะล่อหลอกและยั่ววนให้ลูกค้าต้องซื้อสินค้าของตน (ดูการอภิปรายของผู้เขียนข้างหน้า) เมื่อเป็นเช่นนี้ การซื้อของในห้างสรรพสินค้าจึงเป็นประสบการณ์ที่แปลกใหม่กว่าการซื้อของในร้านขายของแถวบ้านที่ผู้ซื้อตั้งใจจะซื้อสินค้า จึงเดินเข้าไปในร้านค้า และมีการต่อรองราคาจนเป็นที่พอใจของทั้งสองฝ่าย การกำหนดสินค้าไว้อย่างแน่นอนตายตัว ต่อบังคับไม่ได้ เช่นนี้ ทำให้เจ้าของกิจการสามารถมั่นใจในกำไรที่แน่นอนได้ในระดับหนึ่ง ขณะเดียวกันการกำหนดราคาสินค้าไว้อย่างชัดเจน ตายตัว และเปิดเผย ก็สามารถสร้างความรู้สึกและ

ความตระหนักรู้ในเรื่องราคาสินค้า (price conscious) ให้เกิดขึ้นในหมู่ลูกค้าได้อย่างถาวร จนราคาสินค้ากลายเป็นเงื่อนไขหลักในการตัดสินใจซื้อของคน ดังจะเห็นได้จากเมื่อมีการประกาศลดราคาสินค้า ผู้ซื้อจะแห่กันไปแย่งซื้อสินค้านั้นๆ แม้ว่าจะยังมีได้มีความจำเป็นต้องใช้สินค้านั้นก็ตาม เนื่องจากเห็นว่าได้ราคาถูกราคาสินค้าจึงเข้ามาแทนที่/สวมรอยเรื่องของคุณค่า คุณภาพ และความจำเป็นในการบริโภคไป

ฐานะการเป็นผู้กระทำของห้างสรรพสินค้า **ประการที่สอง** ได้แก่ การเปลี่ยนพฤติกรรม การบริโภคของคน จากการซื้อของเพื่อตอบสนองต่อความจำเป็น สู่การซื้อสินค้าเพื่อตอบสนองความอยาก (desire) หรือเพื่อสร้างเอกลักษณ์/ตัวตนของผู้ซื้อเอง การบริโภคสินค้าในห้างสรรพสินค้าเพื่อสร้างเอกลักษณ์/ตัวตน จะเห็นได้เด่นชัดที่สุดในกรณีของชนชั้นกลางในเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งชนชั้นกลางที่เป็นสตรี เนื่องจากเป็นชนชั้นที่เกิดขึ้นใหม่ ทำให้ยังไม่มีฐานที่มั่นในสังคม เมื่อเปรียบเทียบกับชนชั้นนายทุนหรือชนชั้นแรงงาน ประกอบกับเป็นชนชั้นที่มีอำนาจซื้อ ทำให้เกิดการสร้างเอกลักษณ์/ตัวตนผ่านการบริโภค/แสพย์สินค้าในห้างสรรพสินค้าขึ้น ยิ่งในกรณีของสตรีชนชั้นกลาง ห้างสรรพสินค้าก็คือสวรรค์ที่พระเจ้ากรุณาประทานมาให้เลยทีเดียว เพราะห้างสรรพสินค้าสร้างพื้นที่สาธารณะชนิดใหม่ขึ้นมาให้สำหรับสตรี เป็นพื้นที่สาธารณะที่มีขนาดใหญ่โต ทันสมัย โอ้อ่า หรุหร่า มีสินค้า

มากมายหลากหลายให้เลือกและที่สำคัญเป็นพื้นที่ที่อยู่ใกล้บ้าน จึงให้อิสรภาพแก่สตรีในการซื้อสินค้ามากกว่าร้านค้าแถวบ้าน ซึ่งคนจะรู้จักมักคุ้นกันดี ทำให้อาจทำอะไรได้ไม่สะดวกใจเท่าใดนัก กล่าวอีกนัยหนึ่ง ห้างสรรพสินค้าก็คือพื้นที่สาธารณะที่สตรีชนชั้นกลางสามารถปลดปล่อยตัวเองจากพันธนาการของสังคมใกล้บ้าน พร้อมสนุกสนาน เพลิดเพลินกับการเลือกซื้อ เลือกชมสินค้า การไปห้างสรรพสินค้าของสตรีชนชั้นกลาง จึงมีลักษณะคล้ายกับการไปเที่ยวบาร์หรือคลับของผู้ชายชนชั้นกลางนั่นเอง ในนัยนี้ ความเป็นชนชั้นกลางจึงถูกนิยามผ่านการบริโภคมากกว่าการผลิตอย่างที่ทฤษฎีมาร์กซิสต์เคยว่าไว้การบริโภคกลายเป็นการผลิตแบบหนึ่ง เป็นการกระทำที่แข็งขันและกระฉับกระเฉง เพื่อสร้างความหมายเอกลักษณ์/ตัวตน มากกว่าการสยบยอมเพื่อสวมเอกลักษณ์ที่ดำรงอยู่

ลักษณะการเป็นผู้กระทำของห้างสรรพสินค้า **ประการที่สาม** ได้แก่ การสถาปนาตัวตนของห้างสรรพสินค้าเองให้กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยว สถานที่พักผ่อนหย่อนใจของครอบครัวของคนในเมืองในสังคมสมัยใหม่ จนถึงขนาดสามารถสถาปนาตัวเองให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของสถานที่สำคัญของเมือง ที่นักท่องเที่ยวต้องไปเยี่ยมเยือน ไม่ต่างไปจากห้องสมุด โบสถ์ พิพิธภัณฑ์ หรือสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ ดังกรณีของห้าง 'Bon Marche' ในนครปารีส ประเทศฝรั่งเศส เป็นต้น (ดู Corrigan, p. 54) พร้อมกันนี้

ห้างสรรพสินค้าก็ทำให้การเดินทางช้อปปิ้งในห้าง กลายเป็นการพักผ่อนหย่อนใจรูปแบบใหม่ของคนในเมืองไป การซื้อของในห้างสรรพสินค้าจึงเป็นทั้งพิธีกรรม พิธีการ ประสบการณ์ และภาคปฏิบัติที่เชิงวัฒนธรรมเฉพาะแบบหนึ่งของคนในเมืองใหญ่ ที่ต้องใช้ทั้งเวลา พลังงาน และเงิน ยิ่งไปกว่านั้น ห้างสรรพสินค้ายังสามารถสร้างความต้องการ ความปรารถนา (desire) ที่จะเสพย์/บริโภคสินค้าล่องหน้า แม้จะยังไม่มีเงินหรือไม่มีความจำเป็นก็ตาม ผ่านการจัดวาง ตกแต่งสินค้าเพื่อล่อตาล่อใจผู้ซื้อ (ดูรายละเอียดข้างหน้า)

คำถามเกิดขึ้นว่าห้างสรรพสินค้าและศูนย์การค้า ในฐานะที่เป็นพื้นที่เฉพาะแบบหนึ่ง ทำอย่างไรจึงสามารถมีอำนาจมากมายถึงเพียงนี้ คำตอบของคอร์ริแกนอยู่ที่ เทคนิค/วิธีการในการนำเสนอ/สื่อสารกับผู้ซื้อที่แนบเนียนและแยบยลของห้างสรรพสินค้าใน 3 ระดับ กล่าวคือ **ประการแรก** การนำเสนอตัวของห้างสรรพสินค้าเอง ผ่านขนาดที่ใหญ่โตมโหฬารเพื่อสร้างความน่าตื่นตาตื่นใจให้กับลูกค้า¹⁴ นอกจากนี้ ขนาดที่ใหญ่ของห้างสรรพสินค้า ยังทำให้สามารถบรรจุสินค้าได้หลากหลาย และแตกต่างไว้ในพื้นที่แห่งเดียวกันได้ เป็นการอำนวยความสะดวกแก่ผู้ซื้อที่มาก็ได้เช่นกันก็ได้ของครบถ้วนตามที่ต้องการ (ถ้าหากสู้ราคาได้) ขนาดที่ใหญ่โต โอ้อ้อ และหรูหราของห้างสรรพสินค้า ยิ่งบ่งบอกถึงความมั่นคงและอำนาจของห้างสรรพสินค้า พร้อมสะกดลูกค้าที่เป็นมนุษย์ตัวเล็กๆ ให้สยบยอมลงได้ ฉะนั้น

ขนาดที่ใหญ่โตและหรูหราของห้างสรรพสินค้าก็คือ เทคนิควิทยาการของอำนาจของพื้นที่ที่สำคัญแบบหนึ่ง เมื่อสะกดและสยบคนที่เป็นลูกค้าตัวเล็กๆ ผ่านขนาดที่ใหญ่โตโอ้อ้อได้แล้ว ห้างสรรพสินค้าก็กลายเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์อีกแห่งในสังคมสมัยใหม่ที่สร้างความหลงใหลบูชาในลัทธิบริโภคนิยมให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชนในสังคมเมือง ยิ่งไปกว่านั้น การตกแต่งประดับประดาทั้งภายในและภายนอกของห้างสรรพสินค้า ด้วยเครื่องประดับที่หรูหราฟุ่มเฟือยต่างๆ ที่ไม่สามารถพบเห็นได้ในบ้านของคนธรรมดาทั่วๆ ไป ยังทำให้ห้างสรรพสินค้ามีฐานะคล้ายสวรรค์บนดิน หรือเมืองในฝันที่ทุกคนสามารถเข้าไปเสพย์ เยี่ยมชม และชื่นชมความฟุ่มเฟือยหรูหรานี้ได้ยิ่งในประเทศโลกที่สามที่ประชาชนส่วนใหญ่มีฐานะยากจน ลักษณะสวรรค์บนดิน หรือเมืองในฝันของห้างสรรพสินค้ายังมีความสำคัญยิ่งในการล่อหลอกและยั่วยวนให้ประชาชนมาเยี่ยมชมห้างสรรพสินค้า

อย่างไรก็ตาม ในระยะหลังๆ นี้ ห้างสรรพสินค้าและศูนย์การค้า ได้พยายามสร้าง/ผลิตเอกลักษณ์แบบใหม่ให้กับตัวเอง ด้วยการฉายภาพว่าเป็นพื้นที่สาธารณะชนิดใหม่ในสังคมที่มีจิตสำนึกเกี่ยวกับสังคม-ชุมชน (civic space) มากกว่าเป็นพื้นที่ส่วนตัว (private space) เป็นสถาบันสังคมแบบใหม่ เช่น เป็นสถานที่จัดกิจกรรมทางสังคม-วัฒนธรรมอย่าง การแสดงดนตรี การประกวดวาดภาพ การตรวจสุขภาพ มีการร่วมรณรงค์เชิงสังคมแบบ

ต่าง ๆ รวมตลอดถึงการจัดให้มีบริการที่จำเป็นแก่ประชาชนทั่วไป เช่น เป็นศูนย์กลางรับสมัครงาน เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างลูกค้าด้วยตนเอง มีบริการไปรษณีย์ ธนาคาร เสียค่าน้ำประปา ไฟฟ้า โทรศัพท์ และบริการทำหนังสือเดินทาง เป็นต้น สิ่งเหล่านี้กระทำเพื่อจะลด/ลบภาพธุรกิจการหากำไรของห้างสรรพสินค้า และแทนที่ด้วยภาพของการเป็น พื้นที่/สถานที่ของชุมชน/สังคม ห้างสรรพสินค้าและศูนย์การค้า จึงกลายเป็นสถานที่จำเป็นลำดับที่สาม รองจากบ้านและที่ทำงานหรือโรงเรียนไป ขณะเดียวกันสิ่งเหล่านี้ก็ทำให้ภาพของการเป็น heterotopia ของห้างสรรพสินค้าและศูนย์การค้าเด่นชัดยิ่งขึ้นมาด้วย กล่าวคือ เป็นทั้งพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ส่วนตัวไปพร้อม ๆ กัน

แหล่งที่มาของอำนาจของห้างสรรพสินค้าในฐานะผู้กระทำ **ประการที่สอง** ได้แก่ รูปแบบ เทคนิค และวิธีการในการนำเสนอการจัดวาง และการจัดแสดงสินค้า เพื่อให้ดูน่าสนใจ มีรสนิยมและชวนให้ซื้อ เช่น จัดแสดงเป็นห้องครัว ห้องนอน ห้องนั่งเล่น ห้องทำงาน พร้อมสินค้าแบบต่างๆ ประจำห้องนั้นๆ เพื่อสร้างจินตนาการและความอยากที่จะบริโภคให้กับลูกค้า, หรือมีการจัดแสดงสินค้าเนื่องในโอกาสหรือเทศกาลต่างๆ เช่น วันแรงงาน วันแม่ วันพ่อ วันแห่งความรัก วันคริสต์มาส และวันขึ้นปีใหม่ เป็นต้น, หรือมีการจัดนิทรรศการแบบต่างๆ เพื่อสร้างความน่าตื่นตาตื่นใจให้กับลูกค้า เช่น การจัด

นิทรรศการการขายสินค้าสีขาวเป็นการเฉพาะ (white sales) ซึ่งทั้งห้างฯ จะประดับประดาไปด้วยสีขาว ทำให้ดูน่าตื่นตาตื่นใจยิ่ง, มีการโฆษณา ประชาสัมพันธ์แบบต่างๆ มีคำขวัญ คำคมเพื่อสะกดผู้ซื้อ วัตถุประสงค์หลักของการนำเสนอเหล่านี้ก็เพื่อ **เปลี่ยนฐานะของสินค้า จากวัตถุประสงค์ (object) ให้กลายเป็นสภาพเป็นวัตถุของความปรารถนา (desirable object) หรือเป็นสัญญาณ (sign-object) แบบหนึ่ง** เพื่อให้การซื้อสินค้าเป็นมากกว่าการบริโภควัตถุ/สิ่งของ แต่เป็นการบริโภคสัญญาณแทน นั่นคือ เป็นการบริโภคเพื่อความหมาย เช่น เป็นการบริโภคเพื่อความสุขสำราญ เพื่อความน่าตื่นตาตื่นใจ เพื่อเอกลักษณ์และเพื่อวิถีชีวิตเฉพาะแบบหนึ่งมากกว่า (*ดูรายละเอียดใน Baudrillard, 1981 : ch. 1; Shilets, 1992 และดูเปรียบเทียบกับชัคคัก, 2538 ในกรณีของการสะสมวัตถุแบบต่างๆ*) ตัวอย่างเช่น แทนที่จะบอกขายผ้าห่มตรงๆ ซึ่งไม่น่าสนใจและไม่น่าตื่นเต้นกลับโฆษณาว่า “ฝันอย่างมีความสุขภายใต้ความอบอุ่น” (ของผ้าห่มยี่ห้อนั้นๆ) (*Sweet dreams in comfort, ดู Corrigan, p. 57 และดูเปรียบเทียบกับบทที่ 7 ที่ Corrigan อภิปรายเกี่ยวกับการโฆษณาเพื่อให้ศัพท์สินค้าเฉพาะสำหรับบ้าน*) ฉะนั้น ถ้าลูกค้าซื้อก็ไม่ใช่เป็นการซื้อผ้าห่ม แต่เป็นการซื้อ “ความสุขภายใต้ความอ่อนนุ่ม” แทน ผ้าห่มจึงถูกเปลี่ยนฐานะจาก object สู่อการเป็น sign-object หรือจาก object of need สู่อ object of desire) ฉะนั้น สิ่งที่การโฆษณาทำ คือ เปลี่ยนฐานะของสินค้าจากวัตถุให้กลายเป็นตัวสื่อ/

ตัวหมายที่น่าหลงใหล (glamorous signifier) เช่น เปลียนรยยนต์ สุรา บุหรี่ น้ำหอม เสื้อสำเร็จรูป ฯลฯ ให้กลายเป็นตัวหมายของความ เป็นบุรุษ เป็นต้น (ดูรายละเอียดเกี่ยวกับพลังของการโฆษณาเกี่ยวกับการสร้างวัฒนธรรมการบริโภคได้ใน Williams, 1961 และ Ewen, 1976) ในนัยนี้ การโฆษณาสินค้ากลายเป็นเครื่องมือในการควบคุมทางสังคมที่ทรงพลังรูปแบบอีกแบบ ด้วยการควบคุมในระดับของจิตสำนึก หรือที่ Ewen (1976) เรียกว่า “captains of consciousness” ผ่านการตอกย้ำว่า ชีวิตที่ดีมีคุณภาพ จะสามารถบรรลุได้ด้วยการเสพย์สินค้าเฉพาะอย่างและเฉพาะยี่ห้อ

เทคนิคในการนำเสนอสินค้าที่น่าสนใจอีกแบบหนึ่งของห้างสรรพสินค้า ได้แก่ การนำสินค้าที่ไม่เกี่ยวข้อง ไม่สัมพันธ์กันมาไว้ด้วยกัน เพื่อดึงดูดความสนใจของลูกค้า (juxtaposition) เช่น การจัดแสดงสินค้าเครื่องเรือนแต่นำเสื้อผ้าสวยๆ มาไว้ในตู้เสื้อผ้า, หรือการจัดนิทรรศการการจัดสวนแบบญี่ปุ่น แต่นำสินค้าสมัยใหม่มาประกบ เป็นต้น วัตถุประสงค์ของเทคนิคการนำเสนอแบบนี้ก็เพื่อสร้างความสนใจ เรียกร้องความสนใจจากลูกค้า เทคนิคที่เรียกว่า juxtaposition นี้ สื่อมวลชนแขนงต่างๆ นิยมใช้มาก เช่น การไปสัมภาษณ์คู่กรณีในปัญหาใดปัญหาหนึ่งจากนั้นก็นำคำตอบในบริบทที่แตกต่างกัน มาไว้ในระนาบเดียวกัน จนกลายเป็นการปะทะกันระหว่างคู่กรณีไป เทคนิคการสร้างความหมายแบบนี้ เหมือนกับที่เฟอร์ดินาน เดอ โซซู (Ferdinand der

Saussure) ปรมาจารย์ทางด้านภาษาศาสตร์เชิงโครงสร้างเรียกว่า difference/distinction คือ การนำสัญลักษณ์สองตัวมาไว้ด้วยกันเพื่อให้เกิดความหมายใหม่ขึ้นมา ดังนั้น สิ่งที่ห้างสรรพสินค้าทำผ่านเทคนิคการจัดวาง การจัดแสดง และการนำเสนอสินค้า ก็คือ การเปลี่ยนรูปแบบการบริโภคของคน จากการบริโภคสินค้าเพื่อความจำเป็นสู่การบริโภคความหมายของสินค้า เป็นการบริโภคสัญลักษณ์ และทำให้ลัทธิบริโภคนิยมเฟื่องฟูขึ้นมาอย่างรวดเร็ว

แหล่งอำนาจของห้างสรรพสินค้าในฐานะผู้กระทำ **ประการที่สาม** ได้แก่ การนำเสนอพนักงาน/บุคลากรของห้างฯ เอง กล่าวคือ พนักงานของห้างสรรพสินค้าจะถูกเปลี่ยนฐานะจากมนุษย์ธรรมดาให้กลายเป็นหุ่นยนต์หรือเครื่องจักรเพื่อดึงดูดลูกค้าให้มาซื้อสินค้า หรือใช้บริการในห้างฯ ห้างสรรพสินค้าจะพยายามสร้าง และฉายภาพของพนักงานว่าเป็นบุคคลที่รอบรู้ มีวินัย มีอัธยาศัย พร้อมให้ความช่วยเหลือลูกค้าตลอดเวลา เป็นบุคลากรที่ร่าเริง แจ่มใส และยิ้มแย้มตลอดเวลาทำงาน มีเครื่องแบบที่สวยงามสะดุดตา สิ่งเหล่านี้ก็เพื่อดึงดูดลูกค้าให้มายังห้างสรรพสินค้าของตน

จากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นจะเห็นว่า ห้างสรรพสินค้าและศูนย์การค้าในฐานะที่เป็นพื้นที่เฉพาะแบบหนึ่ง ก็มีฐานะไม่แตกต่างไปจากบ้าน โรงเรียน ห้องสมุด โรงพยาบาล ฯลฯ กล่าวคือ มีใช้พื้นที่ที่ไร้เดียงสา หรือเป็นกลาง แต่อย่างใด แต่ห้างสรรพสินค้าและศูนย์การค้าในฐานะที่เป็นพื้นที่ ทำหน้าที่เป็นผู้กระทำ

ผู้กำหนด ผู้สร้างความหมาย (signifier) แบบต่าง ๆ ให้กับคนในสังคม พื้นที่จึงมีใช้เรื่องของความหยุดนิ่ง ตายตัว และเป็นธรรมชาติอย่างที่มีกนิยมนำเข้าใจกัน แต่เติมไปด้วยเรื่องราวของอำนาจ การเก็บกด และการครอบงำด้วย ห้างสรรพสินค้าและศูนย์การค้าในฐานะที่เป็นพื้นที่เฉพาะแบบหนึ่ง จึงมีใช้สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ สถานที่หาความสำราญ หรือสถานที่ขายสินค้า โดด ๆ แต่ห้างสรรพสินค้าและศูนย์การค้า คือผู้ผลิตและผู้ใช้อำนาจที่สำคัญประเภทหนึ่งของสังคมเมือง และของสังคมสมัยใหม่ ห้างสรรพสินค้าและศูนย์การค้าเปลี่ยนวิถีคิดเกี่ยวกับการบริโภคของคนในสังคม จากการบริโภคเพื่อตอบสนองความจำเป็นสู่การบริโภคเพื่อสร้างวิถีชีวิต (lifestyle shopping), เพื่อสร้างเอกลักษณ์/ตัวตนของผู้บริโภคเอง ฉะนั้น การไปห้างสรรพสินค้าและศูนย์การค้าจึงมีใช้เพื่อการจับจ่ายซื้อสินค้าเท่านั้น แต่เป็นการไปเพื่อสร้างและตอกย้ำเอกลักษณ์/ตัวตนของเราเองด้วย เช่น ไปพบปะเพื่อนฝูง พาครอบครัวไปพักผ่อน ทานอาหาร หรือไปเพื่อสร้างความต้องการบริโภคไว้ล่วงหน้าด้วยการเดินชมสินค้า การเดินชมสินค้าในห้างสรรพสินค้า กลายเป็นรูปแบบและวิธีการในการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์แบบใหม่ ที่ห้างสรรพสินค้าและศูนย์การค้าในฐานะพื้นที่มอบให้กับคนในเมือง แทนการออกกำลังกาย การอ่านหนังสือ หรือการทำสวนครัว ซึ่งเป็นรูปแบบการใช้เวลาว่างในอดีต (ดูเปรียบเทียบ Spink, 1994)

ในประเทศสหรัฐอเมริกา การไปจับจ่าย

ซื้อของ หรือการเดินชมสินค้าในห้างสรรพสินค้า กลายเป็นรูปแบบการใช้เวลาว่างยอดนิยมอันดับสองของคนอเมริกันรองจากการนั่งดูโทรทัศน์ที่บ้าน และถือเป็นสองรูปแบบยอดนิยมของการใช้เวลาว่างมากกว่าการร่วมเพศเสียอีก (ดูรายละเอียดใน Goss, 1993 : 1998) ยิ่งไปกว่านั้น การเดินในห้างสรรพสินค้าและศูนย์การค้าก็เป็นการเดินที่ถูกกำหนด/กำกับไว้ล่วงหน้าเรียบร้อยแล้ว เพราะห้างสรรพสินค้าและศูนย์การค้าจะมีการออกแบบและจัดวางพื้นที่ เพื่อบังคับให้ลูกค้าต้องเดินในทิศทางที่ห้างสรรพสินค้าต้องการ เช่น มีบันไดเลื่อนไว้ตรงกลาง เพื่อบังคับให้ลูกค้าต้องเดินผ่านชั้นของสินค้าที่วางเรียงรายไว้ จะเดินอ้อมไปทางอื่นก็ไม่ได้ นอกจากนี้ ห้างสรรพสินค้าและศูนย์การค้า ยังมีการติดกล้องโทรทัศน์ไว้คอยส่องพฤติกรรมของลูกค้า มีพนักงานรักษาความปลอดภัยตรวจตรา และมีเจ้าหน้าที่ตำรวจนอกเครื่องแบบเดินปะปนกับลูกค้า เพื่อคอยสอดส่องดูแลพฤติกรรมของลูกค้า ในวันนี้ ห้างสรรพสินค้าและศูนย์การค้า จึงเป็นพื้นที่ของการควบคุมทางสังคม/การควบคุมเชิงพื้นที่ (spatial control) อีกแบบที่มองไม่เห็น เริ่มตั้งแต่เราขับรถเข้าไป จนถึงการจอดรถ และเดินเข้าไปในห้างฯ ในเส้นทางที่ถูกกำหนดไว้ล่วงหน้าตายตัวเรียบร้อยแล้ว ห้างสรรพสินค้าและศูนย์การค้า จึงทำหน้าที่ควบคุมพฤติกรรมของลูกค้า ไม่ต่างไปจากสถาบันสังคมที่ทำหน้าที่ควบคุมทางสังคมอย่างโรงเรียน หรือคุกเท่าใดนัก

อย่างไรก็ตาม การกล่าวถึงห้างสรรพ ำงานในประเทศสิงคโปร์จะเลือกนัดพบกันใน
สินค้าและศูนย์การค้า วันอาทิตย์ซึ่งเป็นวัน
ในทำนองข้างต้น นั้น หหยุดงานของพวกตนที่
คือ ในฐานะที่เป็นพื้นที่ บริเวณศูนย์การค้า
เฉพาะแบบหนึ่งนั้น อาจ Lucky Plaza นับเป็น
ทำให้เกิดความเข้าใจผิด การใช้และให้ความหมาย
ไปได้ว่า ห้างสรรพ กับพื้นที่ที่แตกต่างไป
สินค้า และศูนย์การค้า จากวัตถุประสงค์ของ
ผูกขาดการสร้าง เจ้าของศูนย์การค้าแห่งนี้
ความหมายแต่เพียง เป็นต้น (ดูเปรียบเทียบ
ผู้เดียว ตรงกันข้ามดังที่ กับการศึกษาการเดินทาง
เหยา ชูเฉา (ดู Yao, ถนนของคนในเมือง
1994) ได้แสดงให้เห็น ของมิเชล เดอ แซร์โต
อย่างน่าสนใจว่า ศูนย์ ที่ผู้เขียนได้กล่าวถึงใน
การค้านั้นเป็นพื้นที่เปิด หัวข้อ “การเมืองของ
(contested space) พื้นที่/พื้นที่ของการ
หรือเป็น “ตัวบท” เมือง” ประกอบ)

ในทำนองเดียว
กัน มอริส (ดู Morris,
1993) ก็ได้ชี้ให้เห็น
อย่างน่าสนใจยิ่งเช่นกัน
ว่า อำนาจของศูนย์การค้า
ค้าในฐานะที่เป็นตัวสื่อ/
ตัวสร้างความหมาย
(signifier) นั้น มีใช้อยู่
ที่ความสามารถในการ
จัดวาง จัดแสดงหรือ
นำเสนอสินค้าเพื่อล่อตา
ล่อใจลูกค้าเท่านั้น แต่

ตัวอย่างเช่น สาวใช้ชาวฟิลิปปินส์ที่ไปรับจ้าง ยังอยู่ที่ความสามารถในการปรับเปลี่ยนตัวเอง

**ในประเทศสหรัฐ
อเมริกา การไป
จับจ่ายซื้อของหรือ
การเดินทางสินค้าใน
ห้างสรรพสินค้า
กลายเป็นรูปแบบ
การใช้เวลาว่าง
ยอดนิยมอันดับสอง
ของคนอเมริกัน
รองจากการนั่งดู
โทรทัศน์ที่บ้านและ
ถือเป็นสองรูปแบบ
ยอดนิยมของการใช้
เวลาว่างมากกว่า
การร่วมเพศเสียอีก**

ของห้างสรรพสินค้าเพื่อให้ก้าวทันกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลา และการปรับตัวของศูนย์การค้านี้เอง (ภาษาเศรษฐศาสตร์เรียกการปรับตัวนี้ว่า “การแข่งขัน”) ที่เป็นเสน่ห์ดึงดูดลูกค้าให้นิยมมาห้างสรรพสินค้าและศูนย์การค้าเสมอๆ การปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัยทำให้เอกลักษณ์ของศูนย์การค้าไม่คงที่ แต่เปลี่ยนแปลงพลิกโฉมตลอดเวลา เพื่อสร้างความน่าตื่นตาตื่นใจ ความแปลกใหม่ให้กับลูกค้า ยิ่งไปกว่านั้น ห้างสรรพสินค้าและศูนย์การค้าแต่ละแห่ง ก็มีประวัติศาสตร์และความ

เป็นมาที่แตกต่างกันด้วย ขณะเดียวกันลูกค้าแต่ละคน แต่ละกลุ่ม ก็เลือกใช้ศูนย์การค้าด้วยวัตถุประสงค์และอารมณ์ที่แตกต่างกันด้วย เช่น คนตงงาน กับคนมีงานทำ, เด็ก สตรี วัยรุ่น คนชรา คนพิการ คนกลุ่มน้อยต่างๆ ต่างก็ใช้ศูนย์การค้าด้วยวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันไป ทำให้การพูดถึงห้างสรรพสินค้าและศูนย์การค้า ต้องกระทำด้วยความระมัดระวัง และคำนึงถึงสิ่งต่างๆ เหล่านี้ประกอบด้วย

เชิงอรรถบทที่ 4

1. คูการอภิปรายเกี่ยวกับพื้นที่/สถานที่ชนิดพิเศษแบบต่าง ๆ เหล่านี้ในสังคมของเราได้ในงานที่น่าสนใจยิ่งของ Foucault, 1986. สำหรับตัวอย่างการประยุกต์ใช้แนวความคิดเกี่ยวกับพื้นที่/สถานที่ชนิดพิเศษของฟูโกแบบนี้หาดูได้ใน ไชยรัตน์, 2540ก; Chaloupka and Cawley, 1993; Teysort, 1995; และ Hetherington, 1996 เป็นต้น และดูรายละเอียดเพิ่มเติมในหัวข้อ “เมืองในฐานะที่เป็นพื้นที่พิเศษแบบหนึ่ง” ข้างหน้า ส่วนการวิพากษ์วิจารณ์ความคิดเรื่อง heterotopia ของฟูโกในแวดวงสถาปัตยกรรม หาได้จากงานของ Mcleod, 1996. ข้อวิพากษ์วิจารณ์ของ Mcleod ต่อฟูโกประการหนึ่งที่น่าสนใจ ได้แก่ การที่ฟูโกไม่สนใจศึกษา heterotopia ในวิถีชีวิตประจำวันของคนเท่าใดนัก ไม่ว่าจะเป็นบ้าน ถนน ที่ทำงาน ห้างสรรพสินค้า ภัตตาคาร หรือสนามเด็กเล่น อย่างไรก็ตาม Mcleod มิได้ปฏิเสธความคิดเรื่อง heterotopia ของฟูโก เพียงแต่เห็นว่าตัวอย่างที่ฟูโกเลือกหยิบยกมาศึกษายังไม่่าพอใจเท่านั้น

2. ดูเปรียบเทียบกับงานของฟูโก (ดู Foucault, 1976) ที่พูดถึงภาพวาดของกล้องยาสูบ (pipe) 2 ภาพ ภาพหนึ่งลอยอยู่โดดๆ อีกภาพอยู่ในกรอบ และติดครึ่งไว้กับข้างตั่งภาพ พร้อมมีคำอธิบายภาพว่า “นี่ไม่ใช่กล้องยาสูบ” ฟูโกพยายามชี้ให้เห็นว่า ทั้งสองภาพมิได้เป็นภาพแสดงตัวแทนของกล้องยาสูบแต่อย่างใด แต่เป็นเพียง “สัญญาณ” (sign) ชนิดหนึ่งเท่านั้น นั่นคือ ฟูโกก็ไม่เชื่อในเรื่องของความเป็นตัวแทนเช่นเดียวกับแคร์ริกา ฉะนั้นถ้าหากสาระสำคัญของยุคสมัยใหม่ (modernity) คือ ความเชื่อในเรื่องของความเป็นตัวแทน (representation) แล้ว สาระดะประการหนึ่งของยุคหลังสมัยใหม่ (postmodernism) ก็คือ การสลายความเชื่อในเรื่องของการเป็นตัวแทนลง สำหรับนักทฤษฎีในแนวหลังยุคสมัยใหม่อย่างแคร์ริกา หรือฟูโก จะมีก็แต่การนำเสนอใหม่ (re-presentation), การเข้าไปแทนที่/สวมรอย (substitution/displacement), การผลิตซ้ำ (repetition/duplication), และการลอกเลียนหรือการทำให้เหมือน (replication/resemblance) เท่านั้น

3. ม้งานของแคร์ริกาอีกชิ้นที่พูดถึงความตาย (ดู Derrida, 1995) โดยพยายามเชื่อมโยงความตายเข้ากับ ความรับผิดชอบในจริยวัตรคิดของศาสนาคริสต์ กล่าวคือ ในศาสนาคริสต์ ความตายถูกใช้เป็นเครื่องแสดงถึงความรับผิดชอบต่อผู้อื่น/ต่อความเป็นอื่น เป็นความรับผิดชอบที่สูงสุด เป็นการแสดงออกซึ่งความรักและความรับผิดชอบ โดยมีได้หวังผลตอบแทนใดๆ และให้กับทุกคน โดยไม่เลือกชั้นวรรณะ การเสียดสละชีวิตเพื่อผู้อื่น อย่างการเสียดสละชีวิตของพระเยซูคริสต์ ถือเป็นความรับผิดชอบต่อผู้อื่น และเป็นของขวัญที่พระเจ้ามอบให้แก่มนุษย์ทุกคน ในนัยนี้ the gift of death จึงเป็นการเสียดสละชีวิตของเราเพื่อเป็นของขวัญให้กับผู้อื่น เป็นการแสดงความรับผิดชอบต่อผู้อื่น ในขณะที่ the gift of death (ดู Derrida, 1996) เป็นของขวัญที่เรามอบให้กับคนตายในรูปของการแสดงความไว้อาลัยแบบต่างๆ

4. คูการอภิปรายเกี่ยวกับความยุ่งยาก สลับซับซ้อนของสิ่งที่เรียกว่า “ประชาสังคม” ที่กลับมาใหม่ในรูปของ “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่” (the new social movements) ได้ใน ไชยรัตน์, 2540ข

5. ดูรายละเอียดในสูจิบัตรสำหรับนิตรรศการ “ไม่มีคำประกอบ 2539 (จรรยา)” โดย ฤกษ์ฤทธิ์ ธีระวนิช ระหว่างวันที่ 25 ธันวาคม 2539–25 มกราคม 2540; นิตรรศการ “บานกลางใจ (กรุง)” โดย นาวิณ แกลเลอร์ กรุงเทพฯ ร่วมใจกับสุทธศักดิ์ ภูธรารักษ์ ระหว่างวันที่ 20 พฤษภาคม – 5 กันยายน 2540; และดูเปรียบเทียบกับงานของ Keith, 1995 และ Hanru and Obrist, eds., 1997

6. ในแวดวงการวิเคราะห์ภาษานั้น การศึกษาภาษาในฐานะที่เป็นการกระทำแบบหนึ่ง หรือ *speech act* ถือเป็นสำนักคิดหนึ่งที่มีความสำคัญและน่าสนใจมาก สำหรับผู้ที่สนใจแนวการศึกษาภาษาทำนองนี้ อาจเริ่มต้นด้วยการอ่านงานของ ไชยรัตน์, 2540ก : 47-94.

7. คุรยละเอียดใน Foucault, 1986. และดูตัวอย่างของการศึกษาภูมิศาสตร์ว่าด้วยการต่อต้าน/ขัดขืนอำนาจทำนองนี้ได้ ใน Rodan, ed., 1996; Shapiro, 1996 และ Pile and Keith, eds., 1997.

8. คุรยละเอียดใน "Of other spaces," ใน Foucault, 1986; "Question on geography" และ "The eyes of power" ใน Foucault, 1980; "Preface," ใน Foucault, 1970; และ "Space, knowledge and power," ใน Rabinow, ed., 1984. สำหรับงานที่สรุปความคิดของฟูโกเกี่ยวกับพื้นที่ได้สั้นและกระชับ ได้แก่ Soja, 1989 : 16 - 20 หรือ 1993 : 141 - 146 และ Driver, 1994.

9. ดันฉบับภาษาอังกฤษมีดังนี้ : "Once knowledge can be analysed in terms of region, domain, implantation, displacement, transposition, one is able to capture the process by which knowledge functions as a form of power and disseminates the effects of power."

10. เนื่องจากเป็นงานที่มีความสำคัญต่อการศึกษาเรื่องพื้นที่อย่างมากชิ้นหนึ่งขณะเดียวกันก็เป็นงานที่ค่อนข้างอ่านยาก ฉะนั้น ผู้เขียนจะทำหน้าที่เก็บสาระสำคัญ และรายละเอียดของงานชิ้นนี้ เพื่อประโยชน์สำหรับผู้สนใจจะได้ค้นคว้าศึกษาต่อไปได้สะดวกและรวดเร็วขึ้น

11. ดันฉบับภาษาอังกฤษมีดังนี้ : "Our epoch is one in which space takes for us the form of relations among sites. ... we do not live in a kind of void, inside of which we could place individuals and things. We do not live inside a void that could be cokored with diverse shades of light, we live inside a set of relations that delineates sites which are irreducible to one absolutely not superimposable on one andther."

12. ความสนใจศึกษาพื้นที่โดยทั่วๆ ไป (*space*) และพื้นที่แบบเมือง (*city*) เป็นการเฉพาะในหมู่นักทฤษฎีสายมาร์กซิสต์ในปัจจุบัน จะเห็นได้จากงานศึกษาในแนวนี้นี้ที่ฝรั่งพรูออกมาอย่างมากมาย นอกจากหัวหอกของนักทฤษฎีในแนวนี้อย่างเช่นงานของ Henri Lefebvre, Neil Smith, David Harvey, Manuel Castells, Doreen Massey และ Edward Soja แล้ว งานศึกษาในระยะหลังๆ ต่อไปนี้ ก็สามารถให้ภาพเกี่ยวกับการศึกษาแนวนี้นี้ได้อย่างน่าสนใจ เช่น งานของ Gregory and Urry, eds., 1985; Logan and Molotch, 1987; Smith and Feagin, eds., 1987; Thrift and Williams, eds., 1987; Peet and Thrift, eds., 1989; King, 1990; Sheppard and Barnes, 1990 และ Ketznelson, 1992 เป็นต้น ผลกระทบที่สำคัญประการหนึ่งของบรรดางานศึกษาเหล่านี้ ได้แก่ การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ให้กับการศึกษาสิ่งที่เรียกว่า "เมือง" จากเดิมที่ผูกขาดโดยสำนักชิคาโก (*The Chicago School of Human Ecology*) ภายใต้การนำของ Robert Park (คุรยละเอียดและสาระสำคัญของความคิดของสำนักชิคาโกได้ในงานของ Wirth, 1938) สู่อารมณ์เมืองที่มีความหลากหลายมากขึ้น

13. การกล่าวเช่นนี้มีได้หมายความว่าผู้เขียนเชื่อในเรื่องของการแยกแยะระหว่างเวลา กับพื้นที่/สถานที่ออกจากกันเด็ดขาด เพราะดังที่ Massey (1992) ได้ชี้ให้เห็นอย่างน่าสนใจยิ่งว่า การคิดแบบคู่ตรงข้าม (*binary opposition*) เช่นนี้ นำไปสู่การแยกเด็ดขาดระหว่างวิชาภูมิศาสตร์กับประวัติศาสตร์ และทำให้มองไม่เห็นว่าเป็นภูมิศาสตร์ที่มีความเป็นประวัติศาสตร์อยู่ด้วย ส่งผลให้เกิดการศึกษาพื้นที่ในแบบที่ไม่มีมิติของการเมืองเลย (*depoliticized*) แม้

กระทั่งในส่วนของนักทฤษฎีที่สลับซับซ้อนอย่าง Ernesto Laclau และ Fredric Jameson ก็ยังคงอยู่กับคัมภีร์นี้ ในทำนองเดียวกัน Wilson (1995) ก็แสดงให้เห็นว่า การคิดแบบคู่ตรงข้ามนี้ นำไปสู่การแยกพื้นที่เมืองกับชนบท, พื้นที่ส่วนตัวกับพื้นที่สาธารณะออกจากกันปัญหาของวิธีคิดแบบคู่ตรงข้ามประการหนึ่งก็คือการมองไม่เห็นความแตกต่าง หลากหลาย ชัดแจ้งภายในของสิ่งเหล่านี้ ด้วยการที่กักตัวเองๆ ว่า สิ่งเหล่านี้มีเอกภาพในตัวเอง และที่สำคัญทำให้ มองไม่เห็น ว่า เส้นแบ่ง/การแบ่งต่างๆ เหล่านี้ นอกจากไม่ชัดเจน ไม่หยุดนิ่งและไม่ตายตัวแล้ว ยังเป็นเพียง ประดิษฐกรรมของอำนาจ/ความรู้แบบหนึ่งเท่านั้น.

14. เหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ความใหญ่โตของห้างสรรพสินค้าและศูนย์การค้าเป็นไปได้ เนื่องจาก บรรดาบริษัทเงินทุนข้ามชาติต่างๆ นิยมให้เงินกู้กับโครงการขนาดใหญ่มากกว่าโครงการขนาดเล็ก เพราะเห็นว่าได้ กำไรเป็นกอร์ปเป็นกำมากกว่าในสายตาของบรรดาบริษัทเงินทุนข้ามชาติเหล่านี้ โครงการขนาด \$10-20 ล้าน เหรียญสหรัฐ ถือเป็นโครงการจิปจย่อย ส่งผลให้บรรดาผู้ประกอบการห้างสรรพสินค้าและศูนย์การค้า ต้องแข่งขันกัน ขยายขนาดของตัวเองออกไปเรื่อยๆ (ดู Yao, 1994 : 160, n. 5)

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- ชูศักดิ์ ภักทรกุลวณิช (2538) “การสะสมกับการสร้างตัวตน,” 52–65. *อินทีเรียร์ดีไซน์* (สมาคมมัณฑนากรแห่งประเทศไทย) 6/2 (มิ.ย. – ส.ค.)
- ไชยรัตน์ เจริญสิน โอฟาร (2540ก) “คำนำ : รัฐศาสตร์แนววิพากษ์,” (9)–(28). ใน *รัฐศาสตร์การบริหารรัฐกิจ ทฤษฎี : หนึ่งทศวรรษรัฐศาสตร์แนววิพากษ์* กรุงเทพมหานคร : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรามหาวิทยาลัยเกริก (2540ข) *ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ ขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมในต่างประเทศ : บทสำรวจพัฒนาการ สถานภาพ และนัยยะเชิงความคิด/ทฤษฎีต่อการพัฒนาประชาธิปไตย* กรุงเทพมหานคร : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก
- นพพร ประชากุล และ อรรถยุทธ พิรวินิจ (2538) “มิติของความหมายกับการจัดพื้นที่และตกแต่งภายใน.” 40–51. *อินทีเรียร์ดีไซน์* (สมาคมมัณฑนากรแห่งประเทศไทย) 6/2 (มิ.ย.–ส.ค.)
- ศิริชัย นฤมิตรเรขการ (2531) “อยู่ถูกร ช้อนมองกรุง,” 17–36. *ปาฐกถามูลนิธิโกมลคีมทอง ประจำปี 2531* กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง

ภาษาอังกฤษ

- Abeles, Tom p. (1994). “Is preservation inventing the past or creating the future?” 542 – 548. *Futures* 26/5 (June).
- Apter, David E. (1995). *The Politics of Modernization*. Chicago and London : The University of Chicago Press.
- Ashton, Patrick J. (1984). “Urbanization and the dynamics of suburban development under capitalism,” 54 – 81. In *Tabb and Sawers, eds., 1984*.
- Barnes, Trevor J. and James S. Duncan, eds. (1992). *Writing Worlds : Discourse, Text and Metaphor in the Representation of Landscape*. London : Routledge.
- Baudrillard, Jean (1981). *For a Critique of the Political Economy of the Sign*. St. Louis : Telos Press. (1975). *The Mirror of Production*. St. Louis : Telos Press.
- Benjamin, Walter (1985). “One – way street,” 45 – 104. In his *One Way Street and Other Writings*. London : Verso, 1992.
- Bennett, Jane and William Chaloupka, eds. (1993). *In the Nature of Things : Language, Politics, and the Environment*. Minneapolis : University of Minnesota Press.
- Berman, Marshall (1983). *All That is Solid Melts into Air : The Experience of Modernity*. London
- 54 วารสารธรรมศาสตร์ พฤษภาคม-สิงหาคม

- : Verso, 1995.
- Bichon, Frederic (1998). "No walking." *Bangkok Post* January 6, "Outlook," p. 3
- Bourdieu, Pierre (1990). *In Other Word : Essays Toward a Reflexive Sociology*. Standford : Stanford University Press.
- Caputo, John D., ed. (1997). "Community without community," 106 124. In his *Deconstruction in a Nutshell : A Conversation with Jacques Derrida*. New York : Fordham University Press.
- Chaloupka, Williams and R. McGregor Cawley (1993). "The great wild hope : Nature, environmentalism, and the open secret," 3 – 23. In Bennett and Chaloupka, eds., 1993.
- Chilcote, R.H. and J.C. Edelstein, eds. (1974). *Latin America : The Struggle with Dependency and Beyond*. New York : John Wiley and Sons.
- Clifford, James (1992). "Traveling cultures," 96 – 116. In Lawrence Grossberg et al, eds., *Cultural Studies*. London : Routledge.
- (1989) "Notes on travel and theory," 177 – 188. *Inscriptions* 5.
- Clifford, James and George E. Marcus, eds. (1986). *Writing Culture : The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley : University of California Press.
- Corrigan, Peter (1997). *The Sociology of Consumption*. London : Sage Publications.
- Cosgrove, Denis and Stephen Daniels, eds. (1988). *The Iconography of Landscape : Essays on the Symbolic Representation, Design and Use of Past Environment*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Dallmayr, Fred R. and Thomas A. McCarthy, eds. (1977). *Understanding and Social Inquiry*. Notre Dame : University of Notre Dame Press.
- Dalton, Brunwen and James Cotton (1996). "New social movements and the changing nature of political opposition in South Korea," 272 – 299. In Rodan, ed., 1996.
- Daniels, Stephen (1993). *Fields of Vision : Landscape Imagery and Natural Identity in England and the United States*. Princeton : Princeton University Press.
- Danielson, Michael N. and Paul G. Lewis (1996). "City bound : Political Science and the American metropolis," 203 – 220. *Political Research Quarterly* 49/1 (March).
- Debord, G. (1983). *The Society of the Spectacle*. Detroit : Wayne State University Press.
- de Certeau, Michel (1993). "Walking in the city," 151 – 160. In During, ed., 1993. (1985). "Practices of space," 122 – 145. In Marshall Blonsky, ed., *On Sign*. Baltimore : The Johns Hopkins University Press.

- Deleon, Richard E. (1993). "Old maps and new roads : Left turns in urban politics." 149 – 157. *Policy Studies Journal* 21/1.
- Derrida, Jacques (1997). *Politics of Friendship*. London : Verso.
- (1996). "By force of mourning," 171 – 192. *Critical Inquiry* 22/2 (Winter).
- (1995). *The Gift of Death*. Chicago : The University of Chicago Press.
- (1992). "Force of law : The mystical foundation of authority," 3 – 67. In Drucilla Cornell et al, eds., *Deconstruction and the Possibility of Justice*. New York : Routledge, Chapman and Hill.
- (1988). "The politics of friendship," 632 – 644. *The Journal of Philosophy* 85/11 (November).
- Dijkink, Gertjan (1996). *National Identity and Geopolitical Visions : Maps of Pride and Pain*. London : Routledge.
- Driver, Felix (1994). "Bodies in space : Foucault's account of disciplinary power," 113 – 131. In Colin Jones and Roy Porter, eds., *Reassessing Foucault : Power, Medicine and the Body*. London : Routledge.
- (1992). "Geography's empire : Histories of geographical knowledge," 23 – 40. *Environment and Planning D : Society and Space* 10/1 (February).
- Duncan, James and David Ley, eds. (1993). *Place/Culture/representation*. London : Routledge.
- During, Simon, ed. (1993). *The Cultural Studies Reader*. London : Routledge.
- Edelman, Murray (1988). *Constructing the Political Spectacle*. Chicago : The University of Chicago Press.
- Edwards, Richard (1979). *Contested Terrain : The Transformation of the Workplace in the Twentieth Century*. New York : Basic Books.
- Escobar, Arturo (1996). "Constructing nature : Elements for poststructural political ecology," 46 – 68. In Richard Peet and Michael Watts, eds., *Liberation Ecologies : Environment, Development, Social Movements*. London : Routledge.
- Ewen, Stuart (1976). *Captains of Consciousness : Advertising and the Social Roots of the Consumer Culture*. New York : McGraw-Hill Book Company.
- Fineman, Martha Albertson and Roxanne Mykitiuk, eds. (1994). *The Public Nature of Private Violence : The Discovery of Domestic Abuse*. New York : Routledge.
- Foucault, Michel (1986). "Of other spaces," 22 – 27. *Diacritics* 16/1 (Spring).

- (1984). "Space, knowledge, and power," 239 – 256. In Paul Rabinow, ed., *The Foucault Reader*. New York : Pantheon Books.
- (1980). *Power/Knowledge : Selected Interviews and other Writings 1972 – 1977*. New York : Pantheon Books.
- (1978). *The History of Sexuality*. New York : Vintage Books, 1980.
- (1977a). *Discipline and Punish : The Birth of the Prison*. New York : Vintage Books, 1979.
- (1977b). "Nietzsche, Genealogy, History," 139 – 164. In his *Language, Counter-Memory, Practice : Selected Essays and Interviews*. Ithaca : Cornell University Press, 1988.
- (1976). "This is not a pipe," 7 – 21. *October 1* (Spring).
- (1973). *The Birth of Clinic : An Archaeology of Medical Perception*. London : Tavistock.
- (1972). *The Archaeology of Knowledge*. New York : Pantheon Books.
- (1970). *The Order of Things : An Archaeology of the Human Sciences*. New York : Vintage Books.
- (1965). *Madness and Civilization : A History of Insanity in the Age of Reason*. London : Tavistock Publications, 1982.
- Frank, Andre Gunder (1967). *Capitalism and Underdevelopment in Latin America : Historical Studies of Chile and Brazil*. New York : Modern Reader Paperbacks, 1969.
- Friendman, John (1972–73). "The spatial organization of power in the development of urban system," 12 – 50. *Development and Change* 4/3.
- Godlewska, Anne and Neil Smith, eds. (1994). *Geography and Empire*. Oxford : Blackwell.
- Gordon, David M. (1984). "Capitalist development and the history of American cities," 21 – 53. In *Tabb and Sawers, eds.*, 1984.
- Goss, Jon (1993). "The magic of the mall : an analysis of form, function, and meaning in the contemporary retail built environment," 198 – 227. In Stephen Daniels and Roger Lee, eds., *Exploring Human Geography : A Reader*. London : Arnold, 1996.
- Gregory, Derek and John Urry, eds. (1985). *Social Relations and Spatial Structures*. London : Macmillan.
- Haberman, Jurgen (1994). "The gulf war : Catalyst for a new German normalcy?," 5 – 31. In his *The Past as Future*. Cambridge : Polity Press.
- Hanru, Hou and Hans Ulrich Obrist, eds. (1997). *Cities on the Move*. Ostfildern-Ruit, Austria : Verlag Gerd Hatje.

- Harley, J.B. (1988). "Maps, knowledge, and power," 277–321. In Cosgrove and Daniels, eds., 1988.
- Harvey, David (1989). *The Condition of Postmodernity : An Enquiry into the Origins of Cultural Change*. Oxford : Basil Blackwell, 1990.
- Heidegger, Martin (1977). "The age of the world picture," 115–154. In his *The Question Concerning Technology and Other Essays*. New York : Harper Torch Books.
- Hetherington, Kevin (1996). "Identity formation, space and social centrality," 33–52. *Theory, Culture and Society* 13/4.
- (1992). "Stonehenge and its festival : Spaces of consumption," 83–98. In Shields, ed., 1992.
- Holmes, David, ed. (1997). *Virtual Politics : Identity and Community in Cyberspace*. London : Sage Publications.
- Houson, David, ed. (1994). *Geography and National Identity*. Oxford : Blackwell.
- Jackson, Peter (1989). *Maps of Meaning : An Introduction to Cultural Geography*. London : Routledge, 1995.
- Jackson, Peter and Jan Penrose, eds. (1993). *Construction of Race, Place and Nation*. London : UCL Press.
- James, Paul (1977). "Postdependency? : The Third World in an era of globalism and late-capitalism," 205 – 226. *Alternatives* 22/2 (Apr.–June).
- Jay, Martin (1993). *Downcast Eyes : The Denigration of Vision in Twentieth-Century French Thought*. Berkeley : University of California Press.
- Jenks, Chris (1995). *Visual Culture*. London : Routledge.
- Johnston, R.J. (1994). "Geography journals for political scientists," 310 – 317. *Political Studies* 42/2 (June).
- Kaplan, Caren (1990). "Reconfigurations of geography and historical narrative : A review essay," 25 – 32. *Public Culture* 3/1 (Fall).
- Katznelson, Ira (1992). *Marxism and the City*. Oxford : Clarendon Press, 1993.
- Keith, Michael (1995). "Shouts of street : Identity and the space of authenticity," 297 – 315. *Social Identities* 1/2 (Winter).
- Keith, Michael and Steve Pile, eds. (1993). *Place and the Politics of Identity*. London : Routledge.
- King, Anthony (1990a). "Architecture, capital and the globalization of culture," 397–410. *Theory, Culture and Society* 7.

- (1990b). *Urbanism, Colonialism, and the World-Economy : Cultural and Spatial Foundations of the World Urban System*. London : Routledge, 1991.
- Lefebvre, Henri (1996). *Writing on Cities*. Oxford : Blackwell.
- (1995). *The Production of Space*. Oxford : Blackwell, 1991.
- (1979). "Space : Social product and use value," 285 – 295. In J. W. Freiberg, ed., *Critical Sociology : European Perspectives*. New York : Irvington Publishers.
- (1976). "Reflections on the politics of space," 30 – 37. *Antipode* 8 (May).
- Lipsky, Michael (1992). "Museums, Zoos and ecology : Animals displays on display," 185 – 206. In Richard M. Merelman, ed., *Language, Symbolism and Politics*. Boulder : Westview Press.
- Logan, John R. and Harvey L. Molotch (1987). *Urban Fortunes : The Political Economy of Place*. Berkeley : University of California Press.
- Massay, Doreen (1992). "Politics and space/time, 65 – 84. *New Left Review* 196 (Nov./Dec.).
- McLeod, Mary (1996). *Everyday and 'other' spaces, 1 – 37*. In Debra Coleman et al, eds., *Architecture and Feminism*. New York : Princeton Architectural Press.
- McShane, Larry (1998). *Pedestrains protect 'birthright'*. *Bangkok Post* January 16, "Outlook," p. 8
- Mitchell, W.J.T., ed. (1994a). *Landscape and Power*. Chicago : The University of Chicago Press.
- (1994b). *Picture Theory : Essays on Verbal and Visual Representation*. Chicago : The University of Chicago Press.
- (1986) *Iconology : Image, Text, Ideology*. Chicago : The University of Chicago Press, 1987.
- Monmonier, Mark (1991) *How to Lie with Maps*. Chicago : The University of Chicago Press, 1996.
- Morley, David and Kevin Robins (1995). *Spaces of Identity : Global Media, Electronic Landscapes and Cultural Boundaries*. London : Routledge.
- Morris, Meaghan (1993). "Things to do with shopping centres," 295 – 317. In *During*, ed., 1993.
- Muir, Richard (1997). *Political Geography : A New Introduction*. London : Macmillan.
- Noys, Benjamin (1997). "Communicative unreason : Bataille and Habermas," 59 – 75. *Theory, Culture and Society* 14/1.
- Oeschlaeger, Max (1991). *The Idea of Wilderness : From Prehistory to the Age of Ecology*. New Haven : Yale University Press.
- Packenham, Robert A. (1992). *The Dependency Movement : Scholarship and Politics in Development Studies*. Cambridge : Harvard University Press.

- Painter, Joe (1995). *Politics, Geography and 'Political Geography : A Critical Perspective*. London : Arnold.
- Peck, M. Scott, M.D. (1994). *A World Waiting to Be Born : Civility Reconsidered*. New York : Bantam Books.
- (1987). *The Different Drum : Community-Making and Peace*. New York : Simon and Schuster.
- Peet, Richard and Nigel Thrift, eds. (1989). *New Models in Geography : The Political Economy Perspective*. 2 Volumes. London : Unwin Hyman.
- Pile, Steve and Michael Keith, eds. (1997). *Geographies of Resistance*. London : Routledge.
- Rabinow, Paul and William M. Sullivan, eds. (1979). *Interpretive Social Science : A Reader*. Berkeley : University of California Press.
- Ravlich, Robyn (1988). "City limits," 468 – 482. *Meanjin* 47/3.
- Rodan, Gary, ed. (1996). *Political Oppositions in Industrialising Asia*. London : Routledge.
- Robins, Kevin and Mark Hepworth (1988). "Electronic spaces : New technologies and the future of cities," 155–176. *Futures* 20/2 (April).
- Rorty, Richard (1979). *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton : Princeton University Press.
- (1967). *The Linguistic Turn : Essays in Philosophical Method*. Chicago : The University of Chicago Press.
- Said, Edward W. (1983). "Traveling theory," 226–247. In his *The World, the Text, and the Critic*. Cambridge : Harvard University Press.
- Saunders, Peter (1985). "Space, the city and urban sociology," 67 – 89. In Gregory and Urry, eds., 1985.
- Saunders, P.R. William (1986). "Guest editorial : The new conservatism : Some thoughts on recent and future developments in urban studies," 393–399. *Environment and Planning D : Society and Space* 4/4 (December).
- Serjeant, Jill (1997). "Diana's death a catalyst for change," *Bangkok Post* December 26, "Outlook," p. 8
- Shaffer, Carolyn R. and Kristin Anundsen, eds. (1993). *Creating Community Anywhere : Finding Support and Connection in a Fragmented World*. New York : Jeremy P. Torcher/Perigee.
- Shapiro, Michael (1996). "Moral geographies and the ethics of post-sovereignty," 39 – 59. In Mark E. Denham and Mark Owen Lombardi, eds., *Perspectives on Third World Sovereignty : The Postmodern Paradox*. London : Macmillan Press.

- (1992). *Reading the Postmodern Polity : Political Theory as Textual Practice*. Minneapolis : University of Minnesota Press.
- Sheppard, Eric and Trevor J. Barnes (1990). *The Capitalist Space Economy*. London : Unwin and Hyman.
- Sherman, Daniel J. and Irit Rogoff, eds. (1994) *Museum Culture : Histories Discourses Spectacles*. London : Routledge.
- Shields, Rob (1991). *Places on the Margin : Alternative Geographies of Modernity*. London : Routledge, 1992.
- Shields, Rob, ed. (1992). *Lifestyle Shopping : The Subject of Consumption*. London : Routledge.
- Shurmer-Smith, Pamela and Kevin Hannam (1994). *Worlds of Desire, Realms of Power : A Cultural Geography*. London : Edward Arnold.
- Sibley, David (1995). *Geographies of Exclusion : Society and Difference in the West*. London : Routledge.
- (1988). Purification of space, 409 – 421. *Environment and Planning D : Society and Space* 6/4 (December).
- Slater, David (1993) "The geopolitical imagination and the enframing of development theory," 419 – 437. *Transactions of the Institute of British Geographers* 18
- Smith, Neil (1984). *Uneven Development : Nature, Capital and the Production of Space*. Oxford : Basil Blackwell.
- Smith, Michael Peter and Joe R. Feagin, eds. (1987). *The Capitalist City : Global Restructuring and Community Politics*. Oxford : Blackwell, 1995.
- Soja, Edward (1993). "History : geography : modernity," 135 – 150. In *During*, ed., 1993.
- (1989). *Postmodern Geographies : The Reassertion of Space in Critical Social Theory*. London : Verso, 1993.
- Spink, John (1994). *Leisure and the Environment*. Oxford : Butterworth-Heinemann.
- Stysick, Michael (1997). "The end of community and the politics of grammar," 195 – 215. *Cultural Critique* 36 (Spring).
- Tabb, William K. and Larry Sawers, eds. (1984). *Marxism and the Metropolis : New Perspectives in Urban Political Economy*. New York : Oxford University Press.
- Teyssort, Georges (1995). "'Heterotopias and the history of spaces," 57 – 91. In Barry Smart, ed., *Michel Foucault : Critical Assessment*. Volume 7. London : Routledge.

- Thrift, Nigel and Peter Williams, eds. (1987). *Class and Space : The Making of Urban Society*. London : Routledge and Kegan Paul.
- Thornton, Margaret, ed. (1995). *Public and Private : Feminist Legal Debate*. Oxford : Oxford University Press.
- Vergara, Jr., Benito Manalo (1993). *Displaying Fillipinos : Photography and Colonialism in the Philippines*. Ithaca : Cornell University Southeast Asia Program.
- Wadsworth, Nancy D. (1997). "Reconciliation politics : Conservative evangelicals and the new race discourse," 341 – 376. *Politics and Society* 25/3 (September).
- Wallerstein, Immanuel (1979). *The Capitalist World–Economy*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Williams, Raymond (1989). "Between country and city," 227 – 237. In his *Resource of Hope : Culture, Democracy, Socialism*. London : Verso.
- (1973). *The Country and the City*. New York : Oxford University Press.
- (1961). "Advertising : The magic system," 320 – 336. In *During*, ed., 1993.
- Wilson, Elizabeth (1995). "The rhetoric of urban space," 146 – 160. *New Left Review* 209 (Jan./Feb.).
- Wirth, Louis (1938). "Urbanism as a way of life," 58 – 82. In Philip Kasinitz, ed., *Metropolis : Centre and Symbol of Our Times*. London : Macmillan, 1995.
- Yanow, Dvora (1993). "The communication of policy meanings : Implementation as Interpretation and text," 41–61. *Policy Sciences* 26/1.
- Yao, Souchou (1994). "From textual freedom to social/economic contingencies : Space, power and the shopping centres in Singapore," 98 – 120. *Asian Review* 8.